

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Laima Gricienė

Edukologijos magistrantūros studentė

**VYRESNIŲJŲ KLASIŲ MOKINIŲ GYVENIMO PRASMĖS IR
VERTYBINIŲ ORIENTACIJŲ YPATUMAI**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
Doc. social. m. dr. **Irena Gailienė**

Šiauliai, 2005

SUMMARY

TEENAGERS' ATTITUDE TOWARDS THE LIFE MEANING AND THE IMPORTANCE OF VALUES

Man is probably the only alive being on the Earth who has a lot of questions. Why was I born? Why will I die? What do I live for? Where did I come from? Who am I?

Sooner or later each human being has to find his own way of life, make a decision and accept full responsibility for it. It's not easy.

However, there are many people who never think about the importance of their lives. Those people are just a small part of our society. We can be proud that our world is full of many intelligent, bright and wise people who care not only about themselves, but about their children, their future and other people around them. They are masters of their lives and destinies. Those people are spiritually strong and not afraid to make mistakes and admit them. They are strong personalities.

This master thesis was prepared according to the empiric research made during 2004-2005 years. A survey of 300 adolescents from three different Shiauliai schools was carried out to find out what they think about the meaning of their lives and find out their opinion about values.

The results of the research revealed that:

- Instrumental values such as communication and self evaluation are the most important ones among the teenagers. Personal life values take the first place among terminal values.
- The understanding about the life meaning among the pupils of senior forms is intermediate (71,33%).
- The addition of the family does not influence the pupils understanding about life meaning.

TURINYS

IVADAS	4
1. Humanistų ir egzistencialistų samprata apie žmogaus būtį ir potencines galimybes....	7
1.1. Gyvenimo prasmės traktuotė ir ieškojimai.....	10
1.2. Gyvenimo prasmės įprasminimo veiksniai:	
1. Tam tikri jausmai.....	13
2. Tvirtas vertybių supratimas.....	14
3. Kontrolės jausmas.....	14
4. Vertingumo ir reikšmingumo jausmas.....	14
1.3. Gyvenimo prasmės praradimas. Ugdymo proceso įtaka paauglių gyvenimo prasmės sampratai.....	14
2. Vertybių ir vertybinių orientacijų samprata.....	18
2.1. Vertybių reikšmė gyvenimo įprasminime.....	24
2.2. Vertybių klasifikacija.....	26
2.3. Vertybinių orientacijų formavimosi veiksniai.....	29
2.4. Ugdymas pagrįstas vertybėmis.....	32
3. Vyresniųjų klasių mokinių gyvenimo prasmės ir vertybinių orientacijų psichopedagoginė analizė.....	36
3.1. Vyresniųjų klasių mokinių vertybinių orientacijų ypatumai.....	36
3.1.1. Vertybinių orientacijų tyrimo metodika ir tiriamieji.....	36
3.1.2. Vyresniųjų klasių mokinių vertybinių orientacijų rezultatai ir jų analizė.....	39
3.2. Vyresniųjų klasių mokinių gyvenimo prasmės sampratos poreikio ypatumai.....	49
3.2.1. Gyvenimo prasmės sampratos brandumo tyrimo metodika.....	49
3.2.2. Paauglių gyvenimo prasmės sampratos brandumo tyrimų rezultatai ir jų analizė.....	50
IŠVADOS	54
REKOMENDACIJOS	56
LITERATŪRA	57
PRIEDAI	60

IVADAS

Temos aktualumas ir tyrimo problema. Žemėje žmogus turbūt yra vienintelė gyva būtybė, kurią anksčiau ar vėliau pradeda kankinti klausimas: kodėl aš gimiau ir kodėl mirsiu? Dėl ko gyvenu? Iš kur mes visi atsiradome? Kas esame? Kur einame? Gyvenimo prasmės klausimas yra ypatingas, jis skiriasi nuo kitų mums kylančių klausimų. Kiekvienas žmogus pamąstęs pats turi rasti tą vienintelį atsakymą, kokia būtent jo gyvenimo prasmė. Kuo daugiau žinome kitų žmonių atsakymų, tuo lengviau mums pasirinkti, tačiau už savo pasirinkimą ir sprendimą atsakome kiekvienas pats. Yra daug žmonių, kurie niekad nesusimąsto apie savo gyvenimo prasmę. Jie gyvena ta diena, tais įvykiais, kurie juos supa, o apie ateitį net negalvoja. Bet žmonėms, kuriems rūpi daugiau negu jie patys – rūpi savo vaikų ateitis, rūpi kito žmogaus skausmas – visada susimąsto apie tolimesnį savo likimą – gyvenimo prasmę. Tik gyvendamas savo gyvenimą, dirbdamas savo kasdienį darbą, klysdamas ir vėl mokydamasis iš padarytų klaidų, nebijodamas pats prisipažinti dėl vienokios ar kitokios nesėkmės, žmogus tobulėja. Tobulėja ne tik kaip savo profesijos žinovas, bet kaip asmenybė.

Prasmė yra tarsi žmogaus gyvenimo išvestinė. Rūpintis prasme – vadinasi, rūpintis gyvenimu, darbu, artimaisiais (Daujotytė V.1991,16p.). Turėti prasmę ir reiškia galėti, pajėgti, įstengti gyventi, įstengti būti ten, kur esi gyvenimo pastatytas. Pagrindinis prasmės matmuo yra tiesa, teisingumas. Prasilenkti su tiesa – vadinasi, prasilenkti ir su prasme. Prasmė yra asmenybės pagrindas.

Trimakas K. L. (2002) teigia, kad „savo pasaulėžiūra žmogus ne tik apžvelgia, kas yra pasaulis, bet taip pat, kas, jo pažiūriu, yra vertinga jame. Natūraliai žmogus dalykus pasveria, kas būtų jam vertinga“. Iš viso to, ką randa, jis gali atrinkti, kas jam atrodo ypač vertinga ir apsispręsti gyvenime to siekti. Tai, kas jo požiūriu vertinga, ir yra vertybė.

Gyvenimo prasmės siekis yra ta vertybė, kurios realizavimas leidžia išgyventi bet kokiomis sąlygomis (Франкль В. 1990). Žmogaus vertybės, jo santykis su jomis – vienas esminių veiksnių, lemiančių asmens pasitenkinimą gyvenimu, jo pilnatvės ir prasmingumo išgyvenimą, santykius su aplinkiniais ir pačiu savimi.

Vertybės, kaip ir kitos nuostatos, formuojasi ne tik pačios asmenybės iniciatyva. Suaugusieji perduoda vertybinius teiginius ir vaizdinius naujajai kariai ją mokydami, auklėdami ir darydami kitokį poveikį. Kaip asmenybės perima tos kultūros, visuomenės, kurioje jie auga ir formuojasi vertybių sistemą. Kiekviena asmenybė susiformuoja savitą sudėtingą vertybių sistemą. Ji gali būti fragmentiška, susidedanti iš įvairiausių atsitiktinių

teiginių ir vaizdinių, gali būti junginys kokių nors asmenybei svarbiausių vertybių, nuo kurių priklausys antraeilės reikšmės vertybių turinys ir pasikeitimai. Todėl gyvenimo prasmės ir vertybių formavimas tampa viena iš aktualiausių problemų. Tuo turėtų rūpintis ne tik tėvai, bet ir pedagogai.

Apžvelgus esamą mokslinę literatūrą, galima teigti, jog gyvenimo prasmės problema nėra išsamiai ištyrinėta ar tyrinėjama. Todėl šiuo tyrimu buvo siekiama pasidomėti Lietuvoje esama situacija gyvenimo prasmės ir vertybinių orientacijų aspektu.

Tyrimo objektas. Vyresniųjų klasių moksleivių gyvenimo prasmės samprata ir vertybinės orientacijos.

Prieš atliekant tyrimą buvo iškeltos **hipotezės**:

1. Tikėtina, kad vyresniųjų klasių mokinių gyvenimo prasmės samprata nėra pakankamai brandi, ir todėl nepakankamai patenkintas gyvenimo prasmės poreikis.
2. Moksleivių vertybių sistema yra susiformavusi ir išryškėja lyties įtaka kaip socialinio vaidmens sėklingo atlikimo atspindys.
3. Paauglių gyvenimo prasmės sampratos brandumas bei vertybinės orientacijos aktualumas skiriasi priklausomai nuo edukacinių-demografinių kintamųjų.

Tyrimo tikslas. Analizuoti ir įvertinti vyresniųjų klasių moksleivių gyvenimo prasmės sampratos ir vertybinių orientacijų ypatumus.

Tyrimo tikslui įgyvendinti buvo iškelti šie **uždaviniai**:

1. Išsiaiškinti vyresniųjų klasių moksleivių vertybių reikšmingumo lygmenį.
2. Išsiaiškinti edukacinių - demografinių kintamųjų įtaką vyresniųjų klasių moksleivių vertybių reikšmingumui.
3. Nagrinėti vyresniųjų klasių moksleivių gyvenimo prasmės brandumą.
4. Išsiaiškinti edukacinių – demografinių kintamųjų įtaką vyresniųjų klasių moksleivių gyvenimo prasmės brandumui.

Darbe naudoti tokie **tyrimo metodai**:

Teoriniai: psichologinės, pedagoginės ir filosofinės literatūros studijavimas pasirinkta tema, analizė, lyginimas, sisteminimas.

Diagnostiniai: siekiant iširti vyresniųjų klasių moksleivių gyvenimo prasmės poreikį ir brandumą, buvo naudojamas M. Zungės testas, kurį sudarė 32 teiginiai.

Siekiant nustatyti vertybines orientacijas buvo naudojama M. Rokičo metodika „Vertybinės orientacijos“. Detali tyrimo metodika ir tyrimo eiga aprašyta 3 magistro darbo skyriuje.

Statistiniai: siekiant apdoroti gautus tyrimo duomenis, naudojamos SPSS programa (Statistical package for the social science). Taikytas t(Student) kriterijus ir Spearmano ranginė koreliacinė analizė.

Tyrimo etapai:

Pirmajame etape (2003 m.), buvo analizuojama psichologinė, pedagoginė, filosofinė literatūra, interneto duomenų bazės. Su darbo tema susijusios literatūros analizavimas leido tiksliau formuluoti tyrimo tikslus, uždavinius, išsikelti hipotezes.

Antrajame tyrimo etape (2004 m.), buvo rengiamos tyrimo metodikos. 2004 m. kovo – gegužės mėn. atliktas tyrimas.

Trečiajame tyrimo etape (2004-2005 m.), atliekama tyrimo duomenų statistinė analizė. Remiantis gautais duomenimis tikrinamos darbo hipotezės, formuluotos išvados ir parengiamos rekomendacijos.

Tyrimo imtis. Tyrimas buvo vykdomas 2004 m. kovo – gegužės mėn. Šiaulių miesto Juventos vidurinėje mokykloje, Šalkauskio vidurinėje mokykloje ir Lieporių vidurinėje mokykloje. Apklausoje dalyvavo 300 respondentų.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 13 priedų. Darbe pateikta 4 lentelės, 13 paveikslų.

1. Humanistų ir egzistencialistų samprata apie žmogaus būtį ir potencines galimybes

Asmenybės esmė - žmogaus dvasinė prigimtis, kurios turinį sudaro vidinė išmintis, meilė ir gera valia. Tuo kiekvienas žmogus yra vertybė, jo asmenybė - nepakartojama, unikali. Pozityvi žmogaus prigimtis skleidžiasi savaime, jei bręsdamas jis gali įgyvendinti savo pagrindinius fiziologinius (būti aktyvus, ilsėtis, maitintis, saugiai jaustis ir kt.) ir dvasinius poreikius - pirmiausia poreikį būti pastebėtam, išgirstam, išklausytam, poreikį būti suprastam ir priimtam tokiu, koks yra (būti gerbiamam), poreikį mylėti ir būti mylimam. Kai šie poreikiai patenkinami, kyla poreikis parodyti, ką jis jaučia, gali, supranta, moka. Šis poreikis vėliau išauga į poreikį tyrinėti, kurti, į profesinės kompetencijos, tvarkos ir harmonijos poreikius (Kočiūnas R. 1996).

Humanistinė psichologija atsigrėžė į žmogų su visa jo būties pilnatve, su mirties kaina, nesugrąžinamų praradimų išgyvenimu, bejėgiškumu prieš stichines nelaimes ir socialinius kataklizmus. Ši psichologijos kryptis padeda suprasti, kad asmeniui būdingas pastovus tapsmas (tapimas asmenybe), kad asmuo yra aktyvus, autonomiškas, linkęs sąmoningai pasirinkti, galintis prisitaikyti ir kintantis, „nuolat tampantis“. Žmogus privalo harmoningai gyventi, jo Savastis (Aš) turi būti vientisai integruota ir save realizuojanti, žmogui būtinas savęs supratimo jausmas, susikoncentravimas ir būties autentiškumas (Butkienė G., Kepalaitė A. 1996).

Egzistencinė psichologija nagrinėja žmogaus būtį pasaulyje ir pagrindinius jo egzistencinius klausimus: gyvenimo prasmės, atsakomybės, laisvės, vienišumo, kančios, mirties. Ji atskleidžia žmogaus buvimą pasaulyje ir tai, kaip žmogus suvokia ir priima tai, kas vyksta aplinkui, kas veikia jo vidinį ir išorinį gyvenimą. Žmogus yra atsakingas už savo pasirinktą egzistencijos būdą. „Buvimas yra nuolatinis tapsmas ir supratimas kaip sąmoninga sąveika su kitais žmonėmis, gamtos pasauliu ir kaip nuolatinis siekis gyventi prasmingai“ (Jacikevičius A. 1994, 172p.).

„Kiekvienam, neatsižvelgiant į tai, kokio amžiaus jis būtų, ypač svarbu būti pastebėtam ir priimtam tokiu, koks yra. Visos bėdos prasideda tada, kai vaikas ar jaunuolis negali realizuoti šio svarbaus poreikio - ir praranda galimybę mylėti ir būti mylimas“ (Butkienė G., Kepalaitė A. 1996, 25p.). Tada jo vidinę išmintį, besąlygišką meilę ir gerą valią pradeda slopinti abejonės, nusiminimas, nerimas, baimė arba kaltė. Jei tokios situacijos kartojasi, kyla antriniai jausmai, žlugdantys asmenybę, — abejingumas, pyktis, neapykanta, agresija. Nemokėdamas įsisąmoninti tų savo būsenų ir jausmų, augantis žmogus vis labiau tampa jų

vergu ir praranda galimybę rinktis bei elgtis taip, kaip diktuoja prigimtis, remtis savo meile ir vidine išmintimi. Taip jis patenka į dvigubą nelaisvę — į savo sunkių jausmų ir dėl jų atsiradusių nuostatų bei kitų žmonių įsakinėjimo bei kontrolės nelaisvę. Vietoj laimingai išsiskleidžiančios laisvos asmenybės auga besiblaškančios, tarsi kitų svaidomas kamuoliukas, žmogus. Jo sielos gelmėse lieka nepanaudota vidinė išmintis, meilė ir gera valia.

Kiekvienas asmuo turi savo vidinę prigimtį, kuri yra suformuota patyrimo, nesąmoningų minčių ir jausmų, bet nėra šitų jėgų valdoma. Vienas iš svarbiausių dalykų žmogaus gyvenime yra atskleisti savo vertybes ir vadovautis jomis. Nuo to labai priklauso, kokia susiformuos asmenybė, kaip ji elgsis ir ko sieks (Kuzmickas B. 2001).

Aukščiausiosios žmonijos dvasinės vertybės slypi žmonių prigimtyje. Vaikas, augantis lygiateisiško pagarbaus bendravimo aplinkoje, supamas besąlygiškos meilės, gali įgyvendinti svarbiausius dvasinius poreikius. Tokie visi suaugę žmonės savo gyvenime vadovaujasi tik meile, tikėjimu ir pasitikėjimu, teisingumu ir sąžiningumu. Ir atvirkščiai, žmonių, išaugusių autokratiško, hierarchizuoto bendravimo aplinkoje, neturėjusių galimybės įgyvendinti svarbiausius savo poreikius, vertybės yra skirtingos. Todėl jie nesugeba bendradarbiauti ir darniai gyventi. Be to, dauguma pastarųjų žmonių žino ir pripažįsta aukščiausias dvasines vertybes, tačiau dėl juose susikaupusių sunkių jausmų ir kitokių asmenybės problemų tomis vertybėmis nesivadovauja ir jų nekuria. Tokių žmonių konkrečius poelgius lemia kitokie dalykai (Jacikevičius A. 1995).

Humanistinė psichologija pripažįsta spontanišką asmenybės raidą, kurią skatina „čia ir dabar“ įsisąmoninimas. Humanistinės psichologijos požiūriu pozityvi žmogaus prigimtis savaime skleidžiasi per autentiško buvimo savimi akimirkas, tarsi sustojant tyloje ir visiškai įsisąmoninant, kas manyje vyksta (Lepškienė V. 1997).

Egzistencializmas žmogų suvokia kaip atitinkamai suderintų vidinių savybių visumą. Iš A. Adlerio egzistencialistai perėmė mintį, kad žmogus pats turi pasirinkti savo gyvenimo stilių, iš K. Rogerso ir A. Maslow'o — įsitikinimą, jog būtina, tegu ir sunkiai, ieškoti savo paties galimybių ir jas realizuoti, nenukrypstant nuo užsibrėžto tikslo — išreikšti save, iš Allporto - , kad asmenybė — tai dinamiška struktūra, nuolat kintanti ir kartu nuolat tampanti, iš E. Frommo — skausmingą pareigą suvokti bei įsisąmoninti pabaigos ir mirties neišvengiamybę, tačiau nepaisant to, kiekvienas turi kaupti savo širdyje drąsą gyventi, būti ištikimas pasirinktoms vertybėms (Pgl. Plužek Z. 1996).

Žmogus sugeba suvokti savąją būti, savąją asmenybę, tai, ką jis veikia, ir tai, kas su juo vyksta. Todėl jis turi galimybę daryti sprendimus ir atsakyti už savo veiksmus. Jis gali suvokti tai, kas gali tapti visiškai vienišas ir atskirtas nuo kitų žmonių, taip pat gali suvokti ir visišką savo menkumą mirties akivaizdoje. Žmogus iš prigimties bijo suvokti savo nebūtį.

Žmogaus prigimtis nėra statiška, ji nuolatinio tapimo procese. Kitas būdingas bruožas — kad nė viena iš žmogiškųjų elgsenų neturi reikšmės, jei ji nesiejama su tos elgsenos aplinkybėmis ir sąlygomis. Pavyzdžiui: šypsena turi reikšmę tik tada, kai ji yra kažkam skirta (Kočiūnas R. 1996).

Egzistencinė psichologija, nagrinėdama žmogaus būties problemas, mėgina atrasti esminius principus, kuriais grindžiama gyvenimo samprata. Galima išskirti tris esminius principus:

- **BŪTI**

Pagrindinis žmogiškąją prigimtį apibūdinantis faktas — tai, kad žmogus yra gyvenanti būtybė, kuri nuolat kinta ir pati sugeba tai suvokti. Sugebėjimas suvokti, „kad esi“, taip pat sugebėjimas suvokti įtaką, kurią darome kitiems, bei įtaką, kurią kažkas daro mums, yra tasai pagrindas, kuriuo remiasi sugebėjimas laisvai pasirinkti elgesio būdą ir daryti sprendimus (Plužek Z. 1996).

Daugelis dalykų daro žmogui įtaką, kurios jis pats nelabai suvokia, tačiau toji įtaka nebūna tokia stipri, kad priverstų žmogų pasirinkti konkrečią reakciją. Tokia įtaka daugiausia tegali apriboti galimybių, iš kurių renkamas.

Žmogaus laisvė - tai pasirinkimo galimybė. Galima pasakyti taip: laisvai pasirinkdamas, žmogus sukuria savo pasaulį, sukuria pats save. Tą pačią mintį apvertus antraip - jis ir atsakingas už save todėl, kad yra laisvas ir gali rinktis (Gailienė D., Sturlienė N. 2002).

Žmogus yra atsakingas už savo pasirinktą egzistencijos būdą. Buvimas arba tapimas yra suprantamas kaip sąmoninga sąveika su kitais žmonėmis, gamtos pasauliu ir kaip nuolatinis siekis gyventi prasmingai. Nebūtis arba ne-buvimas suprantamas kaip savo gyvenimo prasmės nesuvokimas, menkas aktyvumas, nenoras siekti pasitenkinimo gyvenimu.

Plužek (1996) teigia, kad būdinga „buvimo“ ypatybė ir ta, kad žmogus privalo įsisąmoninti: kai jis liausis egzistavęs — viskas pasibaigs. Žmogaus egzistencijos ypatybė ta, kad reikia būti ir tapti net suvokiant, jog buvimui ateis galas. Ir būtent toks yra vienintelis realus požiūris į pasaulį.

Savosios egzistencijos pasirinkimo linkmė priklauso nuo įgimtų galimybių.

- **BŪTI SU**

Žmogus visada egzistuoja tik tam tikrame žmogiškajame kontekste, ir tai, kad jis jaučia prasmę būti gyva ir tampančia būtybe, nulemia jo santykis su aplinkinio pasaulio objektais ir personomis, kurias jis sutinka. Tik šiame kontekste kalba ir sąmonė turi prasmę. Tik egzistavimas su kažkuo sukuria žmogų, tik šitaip grindžiama yra įmanoma kalba ir savosios egzistencijos įsisąmoninimas (Lepeškienė V. 1997).

Kad galėtų būti, žmogui reikia tam tikrų konkrečių sąlygų, tokių kaip temperatūra, šviesa, maistas ir pan., bet jam taip pat reikalingas ir kitas žmogus. Tiesa, žmogus gali gyventi visiškai izoliuotas, bet tuomet jis gyvena kaip gyvulys. „Žmogiškumo“ bruožą jis įgyja tik būdamas su kitu žmogumi. Ir savąjį žmogiškumą žmogus suvokia tik remdamasis savo santykiais su kitu žmogumi (Kočiūnas R. 1996).

- **NE-BUVIMAS**

Iš savojo buvimo suvokimo išauga ne-buvimo arba nebūties galimybės suvokimas. Ne-buvimo sąvoką galima suprasti dvejopai:

1. Ją galima suprasti kaip fizinės mirties, galutinės nebūties į galimybę.
2. Dažniau ta sąvoka siejama su tuštumos, vienišumo, šalinimosi nuo žmonių jausmų, o tokiems jausmams fizinė mirtis tėra tik simbolis .

Žmogui būdingas įgimtas suvokimas, kad jis kažkaip izoliuotas nuo kito žmogaus, kadangi niekas negali tiesiogiai pažinti jo vidaus pojūčių, o jis pats negali tiesiogiai išgyventi kitų žmonių potyrių. Ir drauge — savojo kitoniškumo, atskirumo ir individualumo suvokimas randasi tik bendraujant su kitais žmonėmis. Be to neįmanomas savo asmenybės suvokimas. Be kito žmogaus artumo neįmanoma ir asmenybės raida. Tačiau bendravimas su kitais žmonėmis ir kontaktai su jais palaiko izoliacijos pojūtį, o kartais jį net stiprina (Plužek Z. 1996).

Vadinasi, mus traukia kitas žmogus, mums jo reikia, kad galėtume egzistuoti, suvokiame, kad patys esame reikalingi kitam žmogui, tačiau suartėdami vis labiau jaučiame savo kitoniškumą, svetimumą ir kalbos, kurios pagalba norime perteikti savo jausmus, savo vidinius išgyvenimus, nepajėgumą. Būti arčiau kito žmogaus ir naudotis galimybe pačiam vystytis, sumokant už tai nesupratimo, svetimumo ir tuštumo jausmu.

„ Žmogaus gyvenimo tikslas – plėtoti jame glūdinčias įgimtas galias. Gyvenimo prasmė realizuoti save“ (Gailienė D., Sturlienė N. 2002, 106 p.).

1.1. Gyvenimo prasmės traktuotė ir jos ieškojimai

Prasmės ieškojimas yra pagrindinis žmogaus siekis. Prasmė motyvuoja jo gyvenimą. Pagal Franklį klaidinga yra teigti, kad pagrindinis žmogaus polinkis, tai malonumo siekimas arba galios. Klaidinga taip pat yra laikyti savęs aktualizavimą pagrindiniu žmogaus siekiu. Jis ypač pabrėžė žmogaus „prasmės siekimą“, tai yra savo gyvenimo tikslų, misijos atradimą. V. Franklis kelis metus išbuvo nacių koncentracijos stovykloje ir ten labai aiškiai suvokė, kad „žmogus gali viską iškęsti, kai žino dėl ko ir net nežmogiškose sąlygose žmogus gali likti laisvas dvasiškai ir kilnus“ (Frankl V. 2005).

Kiekvienas žmogus laisvas pasinaudoti galimybe ieškoti, siekti ir atrasti savo gyvenimo prasmę. Prasmės ieškojimas – svarbiausia motyvacija žmogaus gyvenime. Prasmė unikali tuo, kad ją privalo ir gali rasti pats žmogus, tik tada ji taps tokia reikšminga, kad patenkins jo paties prasmės siekimą (Kuzmickas B. 2001). „Žmogus visada turi, pasirinkimo laisvę priimti ar atmesti tai, kas jam siūloma gyvenimo, tai yra realizuoti savo gyvenimo prasmę, ar ją palikti nerealizuotą“ (Франкль В. 2000,188p.). Prasminga tai, ką darome reikalui, kitam žmogui, tarnaudami dievui, užmiršdami save, ir neprasminga, ką darome egoistiniais tikslais ar sąžinės ramybei. Atrodytų, kad prasmės atradimo laisvę riboja likimas — vidiniai faktoriai ir išorinės situacijos, kurių žmogus pakeisti negali. Yra dar vienas aspektas, kurio atžvilgiu žmogus yra laisvas, - tai nuostata, likimo teikiamų galimybių ir išbandymų vertinimas (Франкль В. 2000). Tą pačią situaciją galima vertinti ir optimistiškai, ir pesimistiškai, priklausomai nuo to, kokia prasmė joje atrandama. Taigi žmogus negali pakeisti situacijos, bet gali pakeisti jos vertinimą, ir būtent čia glūdi jo atsakomybė už prasmės pasirinkimą ir kartu už savo gyvenimą.

Žmoguje slypi daug neribotų galimybių, jis privalo jas atskleisti ir realizuoti. Žmogaus idealas ir tikslas yra visapusiškai funkcionuojanti asmenybė. Ji nevaržo savęs ir savo elgesio jokiais išankstinėmis normomis, ji yra atvira bet kokiai patirčiai ir kiekvieną akimirką išgyvena iki galo. Žmogus siekia įgyvendinti savo sumanymus. Svarbu, kad jo aplinka netrukdytų ir nestabdytų šio proceso. Tik pats žmogus gali suvokti savo tikruosius polinkius ir galimybes, tik jis gali žinoti ko jam reikia, kad jis tinkamai bręstų.

Gailienė D. ir Sturlienė N. (2002) teigia, kad visiems žmonėms būdingi du poreikiai:

- a) Poreikis būti teigiamai vertinamam kitų;
- b) Poreikis teigiamai vertinti pačiam save.

Žymiausi egzistencinės psichologijos atstovai teigia, kad svarbiausia, ką žmogus kada nors gali padaryti, - tai rasti gyvenimo prasmę. Prasmės ieškojimą jie laiko pagrindine varomąja jėga (Gailienė D., Sturlienė N. 2002). Žmogus nėra pats sau tikslas. Jis negali rasti gyvenimo prasmės realizuodamas save. Gyvenimo prasmė vis kitokia priklausomai nuo žmogaus, nuo kiekvienos jo dienos ir valandos. Gyvenimui prasmę gali suteikti tik ko nors aukštesnio, to, kas yra už žmogaus, siekimas. Tai gali būti koks nors pasirinktas tikslas, misija arba tikėjimas. Žmogus turi įgimtą savybę augti, savarankiškai priimti svarbius sprendimus ir būti atsakingas už savo gyvenimą. Todėl niekas negali jo pakeisti, niekas negali jo gyvenimo pakartoti. Kiekvieno uždavinys toks pat unikalus, kaip ir galimybė jį įgyvendinti.

Iš tiesų žmogus nežino, kodėl siunčiami likimo išbandymai ir kuria linkme jie gali nukreipti gyvenimą, todėl pesimistinės nuostatos net ir pačiomis beviltiškiausiomis

situacijomis gali ir nepasitvirtinti. Pačioje karo pabaigoje koncentracijos stovyklos kaliniai buvo skubiai evakuojami. V. Franklis buvo tarp paskutiniųjų, likusių lageryje. Kai atvažiuo Raudonojo kryžiaus mašina jų paimti, V. Franklis ir keletas kitų kalinių į tą mašiną nebetilpo. Likusiųjų nusivylimas buvo beribis. Po kiek laiko jie sužinojo, kad ta Raudonojo kryžiaus mašina, į kurią jie taip veržėsi ir netilpo, kalinius nuvežė į kitą konclagerį, į dujų kamerą (Frankl V. 1997).

Pasak V. Franklio (1997), kiekviena gyvenimo situacija yra tarsi iššūkis žmogui ir iškelia jam problemą, gyvenimo prasmės klausimą galima apsukti. Žmogus turėtų neklausti, kokia jo gyvenimo prasmė, o veikiau pripažinti, jog šis klausimas jam užduodamas.

V. Franklio teorijoje prasmės troškimas suvokiamas kaip pagrindinis žmogaus polinkis, kaip centrinis jo veiksmų stimulus, tikrasis gyvenimo džiaugsmo šaltinis, skatinantis siekti dvasios gelmių bei viršūnių per visą savo gyvenimą. Nuo to, kaip ir kokias prasmes individas renkasi jį supančiame daiktų, asmenų, vertybių bei idealų pasaulyje, priklauso jo dvasios subrendimas. Orientacija į prasmę laikytina pagrindine žmogaus orientacija, prasmų siekimas bei įgyvendinimas - tikraja gyvenimo paskirtimi, o gebėjimas pasirinkti ir atsakyti už savo pasirinkimą - prasmingo gyvenimo sąlyga (pgl. Gailienė I. 2002).

Pasak V. Franklio (1990), žmogiškosios egzistencijos prasmė nepasiekama be laisvo pasirinkimo ir apsisprendimo - laisvė esanti virš bet kurio būtinumo. Kita vertus, individo laisvę itin aiškiai parodo jo gebėjimas valdyti savo polinkius, pastangos išsivaduoti iš žemesnių prigimtinių pradų, išlikti nepriklausomam nuo aplinkos ar net pakilti virš jos, priešintis jai. „Dvasiška tai, kas laisva žmoguje. O dvasinga asmenybė yra ta, kuri visada gali priešintis, prieštarauti“, - pabrėžia V. Franklis (Франкль В. 1990,112p.). Ir čia pat priduria, kad žmogus tik iš dalies yra laisvas, nes jo laisvė neatskiriama nuo atsakomybės už prasmės pasirinkimą, taip pat ir jos siekimą, realizavimą, kūrimą. Laisvė ir atsakomybė negalinti egzistuoti atskirai: be laisvės nelieka atsakomybės, o be atsakomybės laisvė virsta savivale. Taigi kuo didesnė laisvė, tuo didesnė ir atsakomybė. Be to, kiekvienam individui svarbu suvokti, už ką ir kam jis privalo atsakyti: sau, savo sąžinei, savo bendruomenei, Dievui. Ir nors daug kam galima jausti atsakomybę, bet galutinis jos pagrindas „dieviškasis Tu“.

Malonumo principas yra tik psichologinis artefaktas. Tai, kas malonu, iš tikrųjų nėra užsibrėžtas tikslas, bet tik šalutinis reiškiny, atklystantis, kai tikslas pasiektas. Žmogus nori ne malonumo, o tiesiog to, ko jis nori. Objektai, į kuriuos nukreipti žmonių norai, yra skirtingi, bet malonumas esti visuomet toks pat. Jis nepriklauso nuo to, ar poelgis moraliai vertingas ar prieštaraujantis dorovės normoms (Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. 2002).

Vadinasi, pripažinę malonumo principą moralėje, suvienodintume žmonių tikslus. Nebūtų jokio skirtumo, ką žmogus veikia.

V. Franklis teigia: „jei mes ketiname viso gyvenimo prasmę sutapatinti su malonumu, gyvenimas galiausiai turėtų pasirodyti beprasmis. Jei malonumas iš tikrųjų būtų gyvenimo prasmė, gyventi nebūtų prasminga. Malonumas tik būseną“ (Frankl V. 1995, 13p.).

Džiaugsmas gali suteikti gyvenimui prasmę tik tada, kai jis pats yra prasmingas. Džiaugsmo prasmė negali glūdėti pačiame džiaugsme. Iš tikrųjų ji yra už džiaugsmo ribų, nes džiaugsmas visada siekia objekto.

V. Franklio nuomone, ieškoti gyvenimo prasmės — viena svarbiausia žmogaus ypatybių. Vieno žmogaus gyvenimo prasmė — siekti gyvenimo religinio-filosofinio pažinimo, kito - įgyvendinti politinius įsitikinimus, dar kito — rūpintis vaiku ar kitais artimaisiais.

Gyvenimo tikslas, tai konkretus žmogaus susikurtas idealas, kurio jis nori pasiekti gyvenime: sakysim, tapti žymiu mokslininku, išminčiumi, didelės šeimos galva. Gali būti ir menkesnių gyvenimo tikslų (Suslavičius A. 1995).

1.2. Gyvenimo prasmės realizavimo veiksniai

Žmogaus gyvenimą prasmingą daro aktyvi ir kūrybiška žmogaus veikla ir apčiuopiami jos rezultatai. Prasmės žmogus ieško išorės pasaulyje. Gyvenimo prasmę rodo žmogaus, jo elgesio ir darbų reikšmė bei reikšmingumas kitiems žmonėms (Jekentaitė L., Sabaliauskaitė R. 2002).

Socialpsichologas Rojus Baumeisteris nurodo keturis poreikius, kurie pavaizduoja žmogaus gyvenimo prasmės konstrukcijos psichologinį modelį (Veese W. 1995, 26 p.):

Prasmingam gyvenimui reikalingi :

1. Tam tikri tikslai

Priklausomai nuo savo tikslų, žmonės nori ką nors pasiekti arba ko nors išvengti. Ir, jeigu nepavyksta pasiekti nors ir trumpalaikio norimo tikslo arba dėl kažkokių priežasčių jis dingsta, tai daugelis žmonių negali išverti tikslo neturėjimo, kaip ilgai trunkančios būsenos. Šie tikslai dažnai susijungia į vieną tariamai idealią būseną: laimė, išsvajotas darbas, finansinių problemų išsprendimas išlošus didelę pinigų sumą loterijoje ir kita. Net jeigu į šiuos dalykus pažvelgus dienos šviesoje ir matyti, kad beveik neįmanoma realizuoti arba, kad visą gyvenimą jų siekiama veltui, nors kaskart ir peržvelgiama į juos blaiviai, jie suteikia kasdienybei ilgalaikę perspektyvą.

2. Tvirtas vertybių supratimas

Jis taip pat yra laikomas hipotetiniu konstruktą, kuris kultūrinis aspektu traktuojamas labai skirtingai. Tačiau kokią aspektą į tai bežiūrėtum, jis turi vieną bendrumą. Vertybių supratimas pagrindžia ir pateisina žmogaus elgesį jam pačiam ir kitiems. Taip pat paaiškėja svarbus elgesio dėsnis: tas, kuris įsitikinęs savo reikšmingumu, gali ir tariamai beprasme gyvenimiškose situacijose surasti prasmę.

3. Kontrolės jausmas

Žmonės privalo tikėti, kad gyvenimą bei savo likimą galima valdyti arba mažų mažiausiai pakreipti norima linkme. Šitas žinojimas žmogaus psichinei sveikatai yra taip pat svarbus, kaip ir gyvenimo prasmės klausimai. Ir atvirkščiai, pasirodo, kad žmonės, kurie nuolatos jaučiasi esą bejėgiai, greitai įsitikina tuo, kad yra pasyviai atiduoti kažkokioms jėgoms, kurios valdo jo gyvenimą.

4. Vertingumo ir reikšmingumo jausmas

Iš vertingumo ir reikšmingumo jausmo ir yra kildinama savigarbos sąvoka. Žmogus klausia, kokią vertę jis turi, lyginant su savo socialine grupe, ir paprastai siekia pačios tinkamiausios pozicijos jam skirtoje socialinės padėties skalėje. Savigarba priklauso nuo profesinės, sportinės arba socialinės sėkmės. O taip pat ir specifinės subkultūros (pvz., nacionalistinės arba rasistinės grupuotės) atsiribojimu nuo kitų mažiau vertingų žmonių. Kuo nestabilesnės yra socialinės ir visuomeninės struktūros, tuo nepastovesni gali tapti savigarbos jausmai, sukeltys visišką savigarbos praradimą.

Iškylus gyvenimo prasmės poreikio klausimui „dėl ko aš gyvenu?“ – dažniausiai atsakyti gali pats žmogus, mėginamas įsisąmoninti savo gyvenimo paskirtį. Atskleisti visą prasmų spektrą padeda logoterapija.

1.3. Gyvenimo prasmės praradimas. Ugdymo proceso įtaka paauglių gyvenimo prasmės sampratai

V. Franklis (2000) tvirtina, kad paprasto kasdieninio gyvenimo nepakanka, kad žmogaus egzistencija nyksta, jei jis nesiekia ko nors aukščiau, jei įgimta „valia prasmei atrasti“ neišsivysto į sėkmingą gyvenimo tikslo ir prasmės atradimą. Jis mano, kad gyvenimo

įprasminimui reikia gyvenimo tikslo, vertybių supratimo, savikontrolės ir vidinės vertės jausmo. Savo dvasinio pasaulio gelmes asmenybė siekia atskleisti bręsdama, kreipdamasi į dvasines vertybes. V. Franklis pripažįsta, kad žmogus be Dievo — tai kompasas, be magnetinio lauko (Franklis V. 2000).

Apleidus dvasinį pasaulį, pajuntamas egzistencinis vakuumas — tuštuma, tampama tarsi lukštu be branduolio. Nereikia būti jūreiviui, kad žinotum, kad „joks vėjas nepadedą plaukti tam laivui, kuris neturi savo paskirties uosto“ (Psichologija studentui. 2000).

V. Franklis (1990) teigė, kad gyvenimo prasmės praradimas, einantis kartu su vidine tuštuma, sukuria egzistencinio vakuomo fenomeną. Žmonės jaučia poreikį žinoti, dėl ko gyvena, ir turėti vertybių, dėl kurių galėtų netgi numirti.

Neįsisąmonintą egzistencinio vakuomo jutimą dažnai mėginama maskuoti ir kompensuoti perdėtu valdžios troškimu ar gana primityviu galios siekiu kaupiant pinigus. Kai kuriais atvejais frustruoto gyvenimo prasmės poreikio pakaitalu tampa malonumų siekis. Tada seksualinis poreikis įgauna aktyvumo ir agresyvumo (Франкль В. 2000). Taigi daugelio psychosocialinių problemų pirmine priežastimi tampa egzistencinis vakuumas.

I. Gailienė (2002) teigia, kad „vidinės tuštumos ir beprasmybės jausmas stabdo asmenybės dvasinį augimą ir brendimą. Egzistencinė frustracija dažnai sąlygoja psichogeninių neurozių atsiradimą. Tačiau frustruotas gyvenimo prasmės poreikis sukelia specifinę protinę neurozę. Dvasios neurozes sukelia vertybių, moraliniai konfliktai, dvasiniai kentėjimai dėl gyvenimo beprasmybės, o ne psichologinio pobūdžio konfliktai“.

Gyvenimo prasmės siekis daugeliui žmonių yra tikras faktas. Tačiau gyvenimo prasmės paieškos, vidinis konfliktas ir net dvasinės kančios dėl gyvenimo vertingumo nebūtinai veda į neurozes. Tai natūralūs išgyvenimai, kuriuos patiria kiekvienas žmogus tam tikrais gyvenimo momentais tam tikromis situacijomis. Gyvenimo prasmė yra atrandama, o ne sukuriama, ji yra kaip daiktas, kurį žmogus pasiekia peržengęs savo ribotumą, uždaramą (Kočiūnas R. 1996).

Anot Viktoro Franklio (1995), gyvenime nėra tokių situacijų, kurios neturėtų prasmės. Netgi savižudybė yra prasminga, antraip argi žmogus ryžtųsi tokiam žingsniui

Individo santykis su vertybėmis, tai, kaip jam sekasi realizuoti jas gyvenime, dažnai lemia žmogaus pasitenkinimą gyvenimu, jo saviraiškos galimybes. Kai žmogus, realizuodamas vertybes, susiduria su sunkumais ir patiria vertybių frustraciją, jis atsiduria egzistenciniame vakuume.

V. Franklis (2000) galimybę realizuoti esmines vertybes ir jomis remtis taip pat laiko gyvybiškai svarbiu dalyku. Jis teigia, kad greta psichogeninių neurozių, kurias sukelia konfliktai tarp skirtingų potraukių, egzistuoja ir noogeninės neurozės, sukeltos egzistencinio

vakuumo. V. Franklio nuomone (2000), egzistencinis vakuumas nereiškia liguistumo: abejojimas, ar gyvenimas turi prasmę, yra egzistencinė desperacija, dvasios negalia, o ne psichikos liga. Gyvenimo prasmės ieškojimas, net abejojant, ar ji apskritai egzistuoja, yra žmogiškas. Pagalbą žmogui, išgyvenančiam noogeninę neurozę, gali suteikti logoterapija - psichoterapija, sutelkta į dvasią, į pagalbą žmogui rasti gyvenimo prasmę.

Remiantis egzistencine analize pirmiau yra įsisąmoninta būtinybė, paskui - noras, psichoanalize - už įsisąmoninto noro slypi neįsisąmoninta vidinė prievarta. Pagal egzistencinę analizę žmogus akis į akį susiduria su vertybėmis, pagal psichoanalizę už jo slepiasi instinktai (Kočiūnas R. 1996).

M. Furst (1998) teigia, kad egzistencinės analizės tikslas - padėti pacientui rasti gyvenimo prasmę, tačiau ieškoti turi jis pats, prasmės niekas negali duoti. Ieškančiam prasmės žmogui vadovauja jo sąžinė, kuri pasak Franklio, yra: intuityvus gebėjimas pajusti kiekvienoje situacijoje slypinčią vienintelę prasmę.

Kai žmogui darosi sudėtinga spręsti savo egzistencines problemas, kylančias kritiškose situacijose, jam gali padėti logoterapija. Tai Franklio gydymo metodas. Ji remiasi egzistencine analize kaip „konkrečios paciento būties analize“ ir, remdamasi biografija, tiria paciento egzistenciją. Absoliučios prasmės galima tik siekti, o konkrečiai reikia surasti situacinę prasmę: gyvenime yra daug potencialių prasmų. Logoterapija kaip tik ir padeda žmogui surasti savo uždavinius ir situacinę prasmę. Kiekvienas turi savo ypatingą gyvenimo misiją, konkretų pašaukimą, kurį reikia įgyvendinti. Todėl niekas negali jo pakeisti, niekas negali jo gyvenimo pakartoti, ir todėl kiekvienas žmogus yra atsakingas už gyvenimą, už padarytus darbus, už pagalbą ir meilę kitiems žmonėms.

Logoterapija gilinasi į egzistencijos prasmę, jos ieškojimus ir nuostatų į problemas perorientavimą. Ji reali tiek, „kiek tikrai neurotiška asmenybė stengiasi išvengti savo gyvenimo užduoties įsisąmoninimo. Priversti ją įsisąmoninti šią užduotį pažadinti jos įsisąmoninimui - reiškia iš esmės padidinti jos sugebėjimą įveikti neurozę“ (Франкль В. 2000, 186 p.).

Iškilus gyvenimo prasmės poreikio klausimui „dėl ko aš gyvenu?“ - dažniausiai atsakyti gali pats žmogus, mėgindamas įsisąmoninti savo gyvenimo paskirtį. Atskleisti visą prasmų spektrą padeda taip pat logoterapija. Logoterapija ypač efektyvi tais atvejais, kai tradiciniai gydymo būdai mažai veiksmingi (Gailienė I. 2002).

Krizių metu iškyla gyvenimo prasmės klausimas. Savęs realizavimas ateina savaime, siekiant prasmės už savęs, save pamiršus ir save viršijant. Žmogus neturėtų klausti: „Kokia mano gyvenimo prasmė?“, bet turėtų suvokti, jog klausiama jo paties. Gyvenimas kelia jam savo problemų, todėl žmogaus pareiga - atsilipti į tuos klausimus, jaučiant atsakomybę

(Bieliauskaitė K. 1993). Žmonės, apimti sunkių gyvenimo krizių ima apmąstyti rezultatus ir nepapratai dažnai klausti apie savo gyvenimo prasmę. Jei kasdienybėje iškyla sunkumų, šis klausimas nebūna toks aktualus. Maži kasdieniai tikslai ir nedideli pasiekimai suteikia gyvenimui prasmę. Tačiau krizės metu yra tiesiog kalbama apie gyvenimo prasmę, apie lemiamą egzistencijos klausimą. Šie klausimai glaudžiai siejasi su teiginiu, kad žmonės yra vienintelės būtybės žemėje, kurių gyvenimui tikėjimas ir prasmė reikalingi taip, kaip reikalingas kvėpavimui deguonis. Ilgai užtrukęs beprasmiškas gyvenimas neša vidinę mirtį.

Vienas iš pagrindinių logoterapijos principų, kad žmogaus svarbiausias rūpestis yra nesulaukti malonumo ir išvengti skausmo, bet veikiau pamatyti savo gyvenimo prasmę. Todėl žmogus yra pasirengęs netgi kentėti, aišku, su sąlyga, kad jo kančia bus prasminga. Priėmus iššūkį narsiai kentėti, gyvenimas turi prasmę iki pat paskutinės akimirkos. Gyvenimo prasmė yra besąlygiška, nes ji apima net potencialią neišvengiamumo kentėjimo prasmę. Logoterapijoje kalbama apie aukščiausią prasmę, iš žmogaus reikalaujame ne išverti gyvenimo beprasmybę, veikiausiai pakeisti savo sugebėjimą, racionaliai suvokti besąlygišką prasmingumą.

Baimėms, manijoms ir elgesio sutrikimams pašalinti logoterapijoje dar naudojama „paradoksinių intencijų“ technika. Pacientas turi pajusti ar įsivaizduoti situaciją, kuri jam kelia baimę - šitaip jis mokosi pasipriešinti baimei ir dėmesys nuo baimės objekto perkeliamas kitur.

Grendstad N.M. (1996) knygoje „mokyti - tai atrasti“ teigia, kad „kai ką nors atrandame, mes gauname naujų žinių. Drauge su naujomis žiniomis ateina didesnė atsakomybė. Mes nebegalime pasiteisinti, kad kažko nežinome. Kažko atradimas gali reikšti, kad reikia pakeisti savo požiūrį, o tai nėra lengva“.

Paaugliai nelinkę suvokti to, kas galėtų padėti įveikti sunkumus. Perlsas teigia, kad tai susiję su baime imtis atsakomybės už save. Daug lengviau remtis kuo nors kitu, negu būti savarankiškam. Jis rašė, kad būti brandžiu žmogumi, vadinas, pereiti nuo rėmimosi aplinka prie rėmimosi pačiu savimi. Šis brendimo procesas dažnai yra skausmingas. Jis reiškia atsisakymą to, kas užtikrino saugumą, nes buvo gerai žinoma. Pripažinus didesnius savo resursus, padidėja atsakomybė, būtinumas būti nepriklausomam nuo kitų.

Anot N.M. Grendstad (1996) teigia, kad „atradimas yra tiesiogiai susijęs su žmogaus augimu ir brendimu“. Tam, kad mes augtume kaip žmonės, maža vien mokytis, atrasti arba struktūruoti santykius tarp kokių nors dalykų ar jų dalių. Mums tai nepakanka žinių apie supantį pasaulį. Be visų išvardytų dalykų, būtina pažinti ir atrasti save pačius ir santykius su dalykais, kurių mokomės, su kitais žmonėmis ir supančiu pasauliu. Taigi atrasti vadinas,

atskleisti to, ką mes darome, prasmę. Atradimas taip pat susijęs su mums rūpimų dalykų supratimu, jų prasmės išvėlgimu. Mes galime apie ką nors daug žinoti, bet nieko nesuprasti.

Kad veikla taptų tikslinga, mokomoji medžiaga ir problemos turi būti pateikiamos taip, kad mokiniai turėtų galimybę atrasti dėstomosios medžiagos esmę. Tai reikalauja iš mokytojo, kad jis nuolat apgalvotų, ką dėsto. Jis ne tik privalo gerai išmanyti savo dalyką, tai, kas jame yra svarbiausia, kokie jo tikslai; jis turi įsisąmoninti ir savo santykį su tuo dalyku, kad galėtų dėstyti jį ne tik techniškai.

P. Phenix'as knygoje „Realms of Meaning“ („Prasmės sritys“) apie mokytojo uždavinius taip rašo: „Beatrandančiam mokiniui reikalinga mokytojo pagalba. Turėdamas pranašesnes analitines galimybes, mokytojas gali nukreipti mokinių darbą naudingesnių keliu“ (285 p.). Ir toliau: „Pastangos būtų labai neefektyvios, jei kiekvienas mokinys turėtų bandyti vėl atrasti visa, ką jau yra atradę paprastai kompetentesni ir labiau patyrę žmonės. Taigi skiriamasis gero mokymo bruožas yra valdomas atradimas, kai mokinys atranda tai, ką kiti buvo atradę anksčiau. Šis atradimas nuo pirminio atradimo skiriasi tuo, kad jo būdas atitinka mokinio dalykinių žinių lygį ir jam yra vadovaujama remiantis šiuolaikine informacija. Šitaip mokinys apsaugomas nuo nereikalingų klaidų ir nesėkmių“ (336-337 p.).

Svarbu, kad mokiniai sąmoningai suvoktų savo santykį su tuo, kam skiria savo laiką ir jėgas. Mokydamiesi stebėti įvairius procesus, vykstančius su dalykine medžiaga, ir atskirti vienus aspektus nuo kitų, mokiniai lengviau gali imtis kažką keisti, jie taip pat lengviau gali palyginti tarpusavyje įvairius momentus. Juk gana dažnai pastebime, kad tai, į ką reaguojame labai neigiamai, tesudaro nedidelę visumos dalį.

Iš to, ką žmogus laiko vertybe, matyti, kas jam yra svarbiausia. Vertybės visada priklauso ir nuo žmogaus asmenybės, ir nuo kultūrinės aplinkos.

2. Vertybių ir vertybinių orientacijų samprata

A. Čiužas (2005) teigia, kad „vertybės – socialiai priimtini ir daugumos žmonių palaikomi vaizdiniai apie tai, kas yra gėris, tiesa, patriotizmas, romantiška meilė, draugystė ir t.t. Vertybės nekelia abejonių, jos yra kaip etalonas, idealas visiems žmonėms. Jeigu ištikimybė yra vertybė, tai neištikimybė smerkiama, laikoma išdavyste.

Amerikiečių sociologas N. Smelzeris vertybes apibūdina taip: „tai visuotinai priimtini įsitikinimai apie tikslus, kurių žmogus turi siekti. Jie sudaro dorovinių principų pagrindą. Kitas amerikiečių sociologas L. Broomas ir kiti savo veikale „Sociologija“ (1992) pažymi, kad „vertybė – tai tikėjimas arba jausmas, kuris apima daugybę žmonių ir laikomas

svarbiu jų tapatybės faktoriumi. Veiklumas, individualybė, lygybė – tai vertybės, nuo kurių labai priklauso žmonių gyvenimo būdas, kaip jie yra valdomi ir ką jie vertina“ (43 p.).

Pagal A. Giddensą (1983), vertybės yra abstrakčios idėjos, pagal kurias individai ar jų grupės sprendžia apie tai, kas yra priimtina, teisinga, gera ar bloga, o normos – tai apibrėžti principai ir taisyklės, kurių žmonės stengiasi laikytis (Giddens A. 1983. 31p).

Kaip nurodo M. Rokeach (1977), vertybė – tai „ ilgalaikis tikėjimas tuo, kad specifinis veiklos būdas ir/ arba egzistencinis tikslas yra personaliai ir socialiai preferencinis kitiems kokiems nors alternatyviems ar priešingiems veiklos būdams ir/ arba egzistenciniams tikslams“ (Rokeach M. 1977. p.224).

Vertybes galima paveldėti iš tėvų, jų auklėjimo, diegiamo požiūrio, normų laikymosi, bet ne visada vaikai būna panašūs į tėvus ir dažnai bando gyventi savo gyvenimą, kuris tėvams atrodo palaidas, be jokių vertybių. Taip pat įtaką daro ir visuomenė, kurioje mes gyvename. Visuomenė tartum perduoda tas vertybes kaip normas, kurių turėtum laikytis. Tai būtų kaip visuomeninės vertybės (Petruolytė A. 2003).

Vertybių supratimas - tai pažinimas savęs, savo vidaus ir tų gėrybių skleidimas, o ne užsidarymas savyje. Kaip skirtingas turime vertybes, taip skirtingai galime suprasti. Ir tapačią vertybę du žmonės kartais visiškai kitaip supranta ir panaudoja. Tai priklauso nuo pačio žmogaus, kokią jis vertybių sistemą nešioja, kaip supranta jas, kokioje aplinkoje gyvena (Berling J., Krebsbach M., Kurka M. 1997).

Sociologinėje literatūroje plačiai naudojamas M. Rokeacho pasiūlytas fundamentinių ir instrumentinių vertybių sąveikos modelis. Šiuo požiūriu instrumentinės ir fundamentinės vertybės yra neatskiriama struktūrinė etninės kultūros dalis ir gyvuoja pagal universalius dvasinės raiškos dėsnius: fundamentinės vertybės — kaip amžinosios būties tiesos ir ilgaamžis istorinis protėvių patyrimas, pasaulio ir gyvybės, darbo ir santuokos, šeimos sakralumo suvokimas; instrumentinės vertybės — susijusios su socialine ir ūkine gerove, valdžia, prestižu ir padėtimi bendruomenėje, socialinėje grupėje (Steward W.M. 2004).

Didelis dėmesys vertybių tyrinėjimui skiriamas ir lietuvių autorių kūrinuose J. Leonavičius „Sociologijos žodyne“ (1993, p.276) nurodo, kad „vertybės, tai specifiški socialiniai aplinkinio pasaulio objektų apibrėžimai, išryškinantys jų teigiamą arba neigiamą reikšmę žmogui ir visuomenei; žmogaus interesų objektai, įvairių jų santykių su aplinkiniais daiktais ir reiškiniiais ženklai“.

Didelį dėmesį vertybėms skyrė tyrinėtoja L. Astra. Ji pažymi, kad žmogaus suvokiamų vertybių arba vertybinių nuostatų struktūra yra sudėtinga, nes vertybes sudaro labai įvairūs ir skirtingi socialinių, kultūrinių vertinimų komponentai. Vertybinė nuostata yra ypatingas

žmogaus psichikos fenomenas, kurio dėka integruojami jo jausmų ir mąstymo procesai, skatinantys reaguoti pozityviai ar negatyviai ir įdėmiai vertinti visus bent kiek reikšmingus socialinės-kultūrinės aplinkos pokyčius. Jau ankstyvoje vaikystėje žmogaus sąmonėje įtvirtintos vertybinės nuostatos turi milžinišką reikšmę visam jo tolimesniam gyvenimui (Kuzmickas B. 1996, p. 111).

K. Rogersas (1969) apibrėžia vertybes remdamasis Ch. Morrisu ir skiria tris šios sąvokos vartojimo aspektus. Operacinės vertybės - tai visų gyvų būtybių tendencija reikšti preferencijas vienokių ar kitokių veiksmų, objektų atžvilgiu. Į šį procesą neįtraukiamas joks pažinimas ar sąvokinis mąstymas. Kitas vertybių sąvokos vartojimo aspektas - suvoktos, arba suprastos, vertybės. Tai individo teikiama pirmenybė simboliško objekto atžvilgiu. Paprastai šiuo atveju renkantis numatomas arba laukiamas tam tikras elgesio, nukreipto simboliško objekto link, rezultatas. Suvokiamos vertybės pavyzdys gali būti taisyklės "Sąžiningumas - geriausia politika" laikymasis. Trečiasis vertybių sąvokos vartojimo aspektas - objektyvios vertybės. Jis reiškia tai, kad egzistuoja objektyviai vertingi dalykai, nepriklausomai nuo to, ar jie suvokiami, suprantami kaip pageidaujami. K. Rogersas, kaip ir kiti psichologai, apie pastarąjį aspektą nekalba.

K. Rogersas (1969) teigia, kad gyvenimui bėgant žmogaus vertybės, santykis su jomis ir jų šaltiniai kinta. Vaikui augant, vykstant jo socializacijai, šis vertinimo procesas keičiasi stabilesniu, mažiau užtikrintu ir ne tokiu efektyviu vertinimu, būdingu daugumai suaugusiųjų. K. Rogerso manymu, svarbiausias veiksnys, veikiantis vaiko vertinimus, yra jo tėvų vertinimų introjekcija. Sudėtingesnis procesas vyksta, pavyzdžiui, tada, kai jaunuolis nusprendžia siekti profesijos, norėdamas atitikti tėvų laukimus, o ne remdamasis savo paties polinkiais. Jis introjekcijos būdu perima tėvų vertybes, kurias šie sieja su būsima sūnaus profesija, tačiau studijuodamas susiduria su sunkumais, patiria nesėkmes per egzaminus, nors ir nestokoja gabumų. Taigi siekdamas išsaugoti meilę, susilaukti pritarimo ir palaikymo, individas perkelia vertybių lokusą į kitus, išmoksta nepasitikėti savo paties patyrimu ar jo nepaisyti.

Žmogus „išmoksta iš kitų daugelį suvoktų vertybių, priima jas kaip savas, nors jos gali smarkiai skirtis nuo to, ką jis pats patiria. Kadangi šios sąvokos nepagrįstos jo paties vertinimu, jos būna fiksuotos ir sustabarėjusios, o ne lanksčios ir kintančios“ (Lepeškienė V. 1996. 20p.).

Būtent neatitikimas tarp to, ką individas patiria, tarp jo vertybių intelektualiosios struktūros ir neišsąmoninto vertinimo proceso lemia šiuolaikinio žmogaus susvetimėjimą savo paties atžvilgiu. Pažindamas save, suvokdamas savo vertybes, žmogus pajunta bendrumą su kitais, vis labiau juos priima ir vertina.

A. Maslow (1979) taip pat pripažįsta, kad vertybių sąvokos semantika labai paini. Jis teigia, kad ši sąvoka - tai tarsi „talpykla, pripildyta miglotų ir įvairialyčių dalykų“ (Maslow A. 1979, p. 106), ir tvirtina, jog galimas tik pliuralistinis šios sąvokos apibrėžimas, nusakantis įvairius būdus, kuriais skirtingi žmonės vartoja vertybių sąvoką. Tad ir savo darbuose A. Maslow vartoja vertybių sąvoką nevienareikšmiškai, kartais sutapatindamas vertybes su poreikiais. Kalbėdamas apie vertybių ir mokslo santykį, jis rašo: „Mokslas yra pagrįstas žmogiškais vertybėmis ir jis pats yra vertybių sistema. Žmonių emociniai, pažintiniai, išraiškos ir estetiniai poreikiai suteikia mokslui šaknis ir tikslus. Bet kurio iš šių poreikių patenkinimas yra „vertybė“ (Maslow A. 1970, p. 6.).

Vertybių siekimas, kaip ir poreikių patenkinimas, motyvuoja žmonių elgesį. A. Maslow nuomone, vertybių, kaip ir poreikių, struktūra yra hierarchiška: biologinių, saugumo, meilės bei priklausymo, savo vertės pajautimo bei pagarbos poreikius galima įsivaizduoti išsidėsčiusius piramide, kurios pagrindą sudaro biologiniai poreikiai. Išvardintus poreikius, arba vertybes, A. Maslow vadina baziniais. Piramidės viršūnę sudaro saviraiškos poreikiai, arba aukštesniosios vertybės. Motyvuojančią aukštesniųjų vertybių galią A. Maslow vadina metamotyvacija, o jomis besiremiančius žmones - save aktualizuojančiomis asmenybėmis. Tai žmonės, kurie yra pakankamai sveiki, kurių baziniai poreikiai pakankamai patenkinti, kurie pozityviai panaudoja savo galimybes ir kuriuos motyvuoja tam tikros vertybės, kurių jie siekia ir kurioms yra ištikimi.

Vertybės skiriasi savo bendrumu ir abstraktumu. Galima išskirti konkrečias vertybes, sutinkamas mūsų kasdieniniame gyvenime, ir abstrakčias, atskleidžiančias gilesnę žmogiškos egzistencijos prasmę (Dobrowolska. 1986).

Vertybės ir poreikiai neatsiejami nuo žmogaus veiksmų. Veiksmai - tai sąmoningas elgesys, kuriuo siekiama konkrečių tikslų, ir šis elgesys yra įtakojamas žmogaus poreikių, vertybių, socialinių normų ir pan. Veiksmo orientavimas į konkretų tikslą ar užduotį susideda iš dviejų komponentų: vienas yra artimesnis poreikiams ir stimulams, kitas - vertybėms. Pastarasis, dar vadinamas „vertybine orientacija“, nulemia veiksmo pobūdžio pasirinkimą, naujų normų formavimąsi bei paklusimą senosioms (Gučas A. 1990).

Individualios vertybės nėra tarpusavy nepriklausomos - jos kartu suformuoja individui ar visuomenei būdingą vertybių sistemą. Vertybių sistema - tai individo pripažintos vertybės, kurios kartu sudaro visumą. Galimos įvairios vertybių sistemos, kurios, persipindamos tarpusavy, suformuoja daugiau ar mažiau vientisą asmens vertybių sistemą (Hoekstra J. 2004).

Psichologijos žodyne (1993) nurodyta, kad „vertybinė orientacija – tai individo dorovinių, socialinių, politinių, estetinių nuostatų sistema; pastovi asmenybės savybė,

susijusi su siekiamu idealu. Vertybinė orientacija tartum programuoja visą žmogaus veiklą, lemia svarbiausią elgesio kryptį, vieną ar kitą poelgį ar net atskirą veiksmą. Atspindi visuomenės, kuriai individas priklauso, ideologiją ir kultūrą <...>“ (Psichologijos žodynas 1993. p. 342).

„Vertybinės orientacijos formuojasi vertybių sistemos pagrindu“ (Furst M. 1998. 42 p.). Vertybės lemia ir paaiškina žmogaus elgesio kryptį, veiklą. Vertybinės orientacijos reguliuoja ir žmonių santykius. Jos yra savotiškas imperatyvas, liepimas, privaloma elgesio taisyklė (Suslavičius A. 1995).

Vertybinės orientacijos yra sudėtingos asmenybės ar grupės nuostatos, kurių turinį sudaro vertybių pažinimas ir jų siekimas. Vertybinės orientacijos yra labiau nutolusios nuo poreikių, nes su jais jos siejasi per vertybines mintis ir vaizdinius. Jų objektai būna ne tik materialūs, ekonominiai, bet ir dvasiniai, filosofiniai, religiniai, politiniai, etiniai ir estetiniai reiškiniai. Dvasinės bei kultūrinės vertybinės orientacijos formuojasi tada, kai materialūs poreikiai pakankamai patenkinami. Tada dvasinių vertybinių orientacijų pagrindu formuojasi visa jų sistema. Vertybinėmis orientacijomis gali tapti ne tik vertybiniai objektai, bet ir vertybinės priemonės ir vertybinės sąlygos. Atskirų asmenų ar grupių vertybinės orientacijos dažniausiai perimamos iš tos kultūros visuomenės, kuriai individai ar grupės priklauso. Tačiau atskirų individų vertybinių orientacijų sistemos vis dėlto turi skirtumų, priklausančių nuo grupių, kuriose jie veikia (šeimos, mokyklos, organizacijos, religinės bendruomenės, partijos ir kt.), nuo asmenybės gabumų ir sugebėjimų, nuo profesinės veiklos ypatybių ir kt. Vertybinių orientacijų skirtumai priklauso ir nuo amžiaus (vaikų, jaunuolių, senyvų žmonių), ugdymo turinio, masinės informacijos skleidžiamų (grupinio spaudimo) nuostatų ir kitų vidinių bei išorinių sąlygų.

„Vertybinės orientacijos taip pat formuojasi, tai yra turi savo pagrindą. Tai vyksta asmeniškai tobulėjant. Pirmiausia šeimoje, po to ir mokykloje vaikui nuolat sakoma, kas gerai, kas blogai. Kitaip tariant, formuojasi stereotipai. Vaikinui ar merginai bręstant kaupiasi asmeninis patyrimas. Aklas pasitikėjimas kitais mažėja. Remdamasis įgytomis žiniomis, susipažindamas su žmonijos sukauptomis dvasinėmis ir materialinėmis vertybėmis, jaunimas vis savarankiškiau vertina įvairius gyvenimo reiškinius“ (Matulionis A. 1992, p. 31).

A. Matulionis ir A. Mikšys pagal tikslą, į kurį nukreipta vertybinė orientacija, nustato keturis vertybinių orientacijų lygius:

Pirmajam, pačiam bendriausiam lygiui priskiriamos bendražmogiškos vertybės, pavyzdžiui, taika žemėje, altruizmas, sveikata, dora ir pan. Dažnai jos perimamos kaip stereotipai, nesusimąstant, daugiau deklaratyviai, tačiau jų reikšmės žmogaus apsisprendimui

gyvenime negalima nuneigti, nes krizinėje situacijoje kaip tik jos pradeda vaidinti lemiamą vaidmenį. Šiam tikslui autoriai priskiria pasaulėžiūros orientacijas, nes jos sudaro asmenybės vertybių struktūros šerdį, vienaip ar kitaip veikdamos ir kitus lygius, nes nuo bendro pasaulio vaizdo suvokimo priklauso asmenybės socialinis brandumas apskritai.

Kitas jaunimo vertybinių orientacijų lygis apibūdina tam tikras žmogaus gyvenimo veiklos sferas — darbą, šeimą, laisvalaikį, t. y. kai vertybėmis tampa šios pagrindinės žmogaus gyvenimo sritys. Jos sąlygiškai vadinamos gyvenimo orientacijomis, nors suprantama, kad visos orientacijos yra gyvenimo ir negali būti negyvenimiškų orientacijų.

Trečias vertybinių orientacijų lygis — tai orientacijos, siekiant tam tikros socialinės padėties ir profesijos. Atitinkamai jos vadinamos socialinėmis ir profesinėmis orientacijomis. Toks išskyrimas visiškai pagrįstas, kadangi tiek socialinė padėtis, tiek pati profesija gali tapti ir realiai tampa vertybe.

Ketvirtas orientacijų lygis apima atskiras darbo, laisvalaikio sferas, švietimo vertybes. Taigi vertybinės orientacijos objektas dar labiau konkretėja. Pavyzdžiui, darbo sferoje išskiriamos tokios vertybės: kūrybiškumas, galimybės saviraiškai, darbo sąlygos, materialinis ir moralinis atlygis ir pan. Jos ir yra aiškiausios žmogui, ir kaip tik jomis jis remiasi aiškindamas savo poelgius, pavyzdžiui, keisdamas darbovietę (Matulionis A, 1992, p. 32-33).

Nagrinėdami jaunimo vertybines orientacijas minėti tyrinėtojai pažymi, kad skirtingais apsisprendimo laikotarpiais gali būti aktualios skirtingos vertybės, o vertybių hierarchijoje įvykti pasikeitimų, tačiau apskritai vertybių hierarchija yra pakankamai stabili.

Jaunimui baigiant vidurinę bendrojo lavinimo mokyklą, ypač aktualios tampa socialinės ir profesinės orientacijos. „Socialinė orientacija — tai individo savęs, kaip socialinės visumos, klasės, sluoksnio, socialinės grupės elemento, suvokimas, taip pat būsimos socialinės padėties ir būdų jai pasiekti pasirinkimas“ (Čiužas A. 2005. p.12). Socialinėje orientacijoje kartais skiriami trys aspektai ir teigiama jų vienybė: retrospektyvinė (nukreipta į praeitį) orientacija, susijusi su žmogaus socialine kilme; situacinė — susijusi su realių galimybių pasiekti vieną ar kitą socialinę poziciją suvokimu; perspektyvinė — nusakanti visuomenės socialinės struktūros tendencijas, švietimo sistemos pokyčius, kitus socialinės pozicijos pasiekimo būdus ateityje.

B. Kuzmickas, nagrinėdamas asmenybės vertybines orientacijas ir asocialumo problemą, nurodo, kad „asmenybė, kaip subjektas, yra individuali, vientisa ir tapatinga dvasinių bruožų visuma, kuri visuomeninių ryšių sistemoje save išreiškia, vertina ir reguliuoja. Asmenybės ryšių su pasauliu specifika priklauso nuo to, kiek ir kaip pastarieji asmenybę palaiko, įtvirtina ir atskleidžia jos pačios savijautą, subjektyvaus savęs vertinimo

požiūriu. Vertybinė asmenybės orientacija ir siekimai turi tą bruožą, kad už vieno arba kito socialinio vaidmens arba ryšio slypi subjektyvi asmenybės savijauta, jos pačios savęs ir savo ryšių su pasauliu vertinimas“ (Kuzmickas B. 1996, p. 107).

B.Kuzmickas (1996) teigia, kad „vertybinių asmenybės santykių kompleksas, kuriuo ji pasireiškia ir realizuoja pačią save, sudaro individualias vertybes. Individuali vertybinė orientacija iš dalies priklauso nuo psichologinių individo savybių. Ji apima plačią santykių su pasauliu sferą ir gali nesutapti su istoriškai sąlygota visuomeninių vertybių sistema, kryptingumu“. Individualių vertybių specifika yra susijusi su asmenybės savirealizacijos poreikiais. Tikrovės vertinimas čia neatsiejamas nuo savęs paties, savo santykio su tikrove bei savo vietos gyvenime.

Tad kuo brangesnis žmogus, tuo jis geriau įsisąmonina savašias vertybes, yra joms atsidavęs ir sugeba jomis remtis priimdamas esminius sprendimus.

Iš tiesų kiekvienas žmogus turi savo vertybių sistemą. Ją gali susidaryti nesąmoningai, stichiškai, tačiau paprastai jos struktūra yra hierarchinė: vienos vertybės laikomos labai svarbiomis, kitos — mažiau, dar kitos — beveik nesvarbiomis.

2.1. Vertybių reikšmė gyvenimo įprasminime

Savo pasaulėžiūra žmogus ne tik apžvelgia, kas yra pasaulis, bet taip pat, kas, jo pažiūriu, yra vertinga jame. Natūraliai žmogus dalykus pasveria, kas būtų jam vertinga. Iš viso to, ką randa, jis gali atrinkti, kas jam atrodo ypač vertinga ir apsispręsti gyvenime to siekti.

Trimakas K.L. (2002) teigia, kad „tai, kas jo požiūriu vertinga, ir yra vertybė“. Žmogus savo gyvenime gali siekti ir savanaudiškų tikslų, kaip antai turto, patogaus gyvenimo ar galios valdyti kitus. Iš tikro šie dalykai nėra vertybės, o tik priemonės, kuriomis pats žmogus nori tapti turtingas, patogiai gyvenantis ar valdantis kitus. Priešingai, yra žmonių, kurie, atrodo, nieko gyvenime nesiekia, lyg visiškai nieko nenorėtų. Tai turbūt netiesa. Kai kurių siekiai ar bent norai yra labai kuklūs, tad beveik nepastebimi.

Vertybės asmenybės gyvenime įgyja tokias funkcijas:

1. Skatina mus užimti tam tikrą poziciją įvairių klausimų ar problemų atžvilgiu. Yra sprendimų priėmimo atskaitos taškas, padeda asmenybei pasirinkti tarp kelių alternatyvų.
2. Vertybė yra lyginimo procesų pagrindas, mes jas panaudojame kaip tam tikrus pavyzdžius nustatydami, ar esame tokie dori, sąžiningi, kompetentingi kaip kiti ir

pan. Remdamiesi vertybėmis, vertiname ne tik savą bet ir kitus žmones, sprendžiame apie jų įsitikinimus, poelgius.

3. Vertybės gali būti panaudojamos Ego gynybiniais tikslais, t.y. kai kurios vertybės gali suteikti pakankamą pagrindą racionaliam savęs pateisinimui.
4. Kadangi vertybės atspindi idealizuotus elgesio tipus arba trokštamus galutinius tikslus, jos taip pat atlieka motyvacines funkcijas bei suteikia mūsų poreikių tenkinimui tam tikras išraiškos formas (Valickas G. 1997).

Tad prasmę gyvenimui suteikia vertybės. Savo gyvenimo prasmingumą suvokiame tiek, kiek jame realizuojame vertybes. Kas siekia įprasminti savo gyvenimą, tas teigia ir vienokias ar kitokias vertybes, o kartu ir gyvenimą. Prasminis santykis iš esmės yra būti teigiantis santykis. Prasmės suradimas, tikėjimas savo darbų vertingumu ir ne vienadieniu jų reikšmingumu yra viena esminių laimingo gyvenimo prielaidų. Ir atvirkščiai, prasmės neturėjimas, beprasmybės būsenos yra nelaimingos savijautos požymis. Negali jaustis laimingas tas, kuris nejaučia savo asmenybės ir darbų vertingumo, nemato savo gyvenimo prasmės. Šių dienų pasaulyje daug žmonių kaip tik kenčia dėl to, jog nejaučia gyvenimo prasmės, nežino dėl ko gyventi. Nuvertinant vertybes, neigiant idealus yra nuprasminamas gyvenimas, naikinamos laimingo gyvenimo galimybės (Navaitis G. 2001).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad V. Franklis (1997) prasmės siekimą atskiria nuo malonumo troškimo ir net juos priešina, manydamas, kad jie nesuderinami. Daugelio išmintingų žmonių gyvenimas teikia pavyzdžių, kaip galima prasmingai gyventi ir produktyviai dirbti, neatsisakant malonumų. Taigi tarp malonumo ir prasmingumo iš esmės nėra prieštaravimo, jeigu išlaikoma pusiausvyra. V. Franklis rašo apie tai, kad tvirtas tikėjimas gyvenimo prasmingumu gelbsti tada, kai aplink vien skausmas ir kančios, kai kančios neišvengiamos. „Drištu sakyti, kad nėra nieko pasaulyje, kas galėtų veiksmingiau padėti išgyventi net blogiausiomis sąlygomis, kaip žinojimas, kad tavo gyvenimas turi kokią nors prasmę“ (Frankl V. E. 1997, 98 p.).

Gyvenimo vertybių kategorijoje randa vietą ir laimė. Žmogaus gyvenimo pilnatvės ir laimės vertybė yra aukščiausioji vertybė. Laimė yra paradoksali ta prasme, kad laimingas tas, kuriam laimė yra karščiausias troškimas.

Kalbant apie laimės ir vertybių santykį, negalima „tylomis praeiti“ pro dorovines vertybes, dorovės reikšmę laimei. Pradžioje reikia pasakyti, kad laimės ir dorovės santykio neįmanoma apibūdinti vienareikšmiškai, nes tai sunkiai apibrėžiami dalykai. Laimė ir dorovė iš esmės sutampa, nėra laimės be dorovės, kaip ir dorovės be laimės. Bet ne visada vienodai suprantamas tapatumo pagrindas. Vienais atvejais juo yra laikoma dorovė, tvirtinant, kad tik nepriekaištingai dorovingas žmogus gali būti tikrai laimingas, o dorovės nepaisymas yra

svarbiausias nelaimių šaltinis. Kitais atvejais apie laimės ir dorovės tapatumą kalbama pirmenybę teikiant laimei. Teigiama, kad laimė yra dorovingumo pagrindas, kad tikrai dorovingas gali būti tik tas, kas jaučiasi laimingas, nes tik šitoks žmogus neturi širdyje pykčio nei pavydo (Kuzmickas B. 2001, 80 p.).

Žmogus ypač brangina laisvę ir ją pripažįsta aukščiausia ir neabejotina vertybe (Sezemanas V. 1997). Vertybės neatsiranda savaime, jos taip pat nėra iškiepijamos iš žmogaus sąmonę, jos „atrandamos“: „Individas bręsta kaip autonomiška, aktyvi ir atsakinga asmenybė, įsisąmoninti jas savarankiškai, laisvai suderindama su savo gyvenimo patirtimi“ (Woityla K. 1997. p. 192).

Vieni žmonės labiau vertina vienus dalykus, kiti - kitus. Pavyzdžiui, vienam labai svarbu geri santykiai su žmonėmis, draugai, kitam svarbiau turėti puikią mašiną, dar kitam — gerus namus. Kiekvienas žmogus turi savo vertybes. O. Sprangeris siūlė skirstyti asmenybes į tipus pagal turimas pagrindines vertybes: teorines, ekonomines, estetines, socialines, politines, religines. O. Sprangerio nuomone, šių vertybių turi kiekvienas žmogus, tačiau viena ar kelios yra pačios svarbiausios, jos ir sąlygoja charakterį.

2.2. Vertybių klasifikacija

Individuali vertybių sistema yra labai dinamiška ir atspindi įvairius pokyčius, kurie pasireiškia asmenybės ir aplinkos tarpusavio santykiuose. Priešingu atveju, jeigu vertybių sistema būtų visiškai stabili, būtų neįmanoma jokie - nei individualūs, nei socialiniai - pokyčiai. Nors konkrečioje socialinėje aplinkoje egzistuoja ta pati vyraujanti vertybių sistema, tačiau skirtingose grupėse ar skirtingų individų sąmonėje gali keistis šios vertybių sistemos „reljefas“ (Kupčikienė I. 1997).

Anot A. Suslavičiaus ir G.Valicko (1999) vertybės bandomos klasifikuoti įvairiai; nelygu koks klasifikavimo kriterijus pasirenkamas. Kaip teigia Ivanauskienė (2000), reikšmingiausios žmogaus gyvenimo vertybės sietinos su konkrečiais gyvenimo poreikiais, jo patirtimi, o ypač idealais, nes žmogus yra: gyvas organizmas, sociumo dalis, dvasinio pasaulio dalis, ieškanti gyvenimo prasmės ir idealų, kurio vystymuisi, augimui ir adaptavimuisi reikalingi kiti žmonės, žmonių grupės.

Todėl A.Karalius (pagal V.Ivanauskienę, 2000) pagrindines socialines vertybes skirsto sekančiais:

- **egocentrinės** vertybės: sveikata; materialinė gerovė (materialiai aprūpintas gyvenimas); malonumai (džiaugsmas, gausus pramogų gyvenimas); pilnas

įspūdžių, aktyvus gyvenimas;

- **sociocentrinės** vertybės: šeimos gerovė (rūpinimasis artimaisiais); tikra draugystė (artimas bendradarbiavimas); visuomenės pripažinimas (pagarba, autoritetas);
- **ideocentrinės** vertybės: pasitenkinimas, supratimas, kad esi tikrai naudingas žmonėms.

Jacikevičius A. (1995) teigia, kad yra trijų rūšių vertybės: 1) poreikius tenkinantys objektai, 2) priemonės vertybiniam objektams pasiekti, 3) sąlygos vertybiniam objektams pasiekti tam tikromis priemonėmis.

A. Suslavičius ir A. Valickas (1999) pateikia E. Fromo vertybių klasifikaciją :

1. Neproduktyvios vertybinės orientacijos:

- Imliosios vertybinės orientacijos;
- Išnaudotojiškosios vertybinės orientacijos;
- Kaupimo vertybinės orientacijos;
- Rinkos vertybinės orientacijos.

2. Produktyvios vertybinės orientacijos.

Anot Franklio, Rodžerso (pgl. Boerell, 1998), A. Maslow (pgl. Boerell, 2004), žmogui, tik mechaniškai atsiliepiančiam į aplinką, sunku atrasti prasmingiausias gyvenimo vertybes. Gyvenimą įprasminančias vertybes žmogus atranda tik galėdamas laisvai pasirinkti savo tikslus, elgesį ir savarankiškai apsispręsti. Jei aplinkybės to neleidžia, atsiranda beprasmiškumo jausmas, vadinamasis egzistencinis vakuumas. Jis pasireiškia neurotine triada: depresija, agresija ir narkomanija. Tą vakuumą gali užpildyti tikėjimas.

V. Franklis kaip ir kiti autoriai, nepateikia vertybių apibrėžimo, bet kalba apie jas kaip apie žmogaus gyvenimo variklį, siekdamas vertybes su prasmės išgyvenimu.

V. Franklis (2001), vertybes skirsto į tris lygias grupes, tai yra nelaikydamas nė vienos iš jų svarbesne už kitas. Šios vertybės daro žmogaus gyvenimą prasmingą:

- Kūrybos vertybės – tai, ką pats žmogus duoda pasauliui, sukuria, profesine veikla;
- Išgyvenimų, patirties vertybės – tai, ką žmogus ima iš gyvenimo, pasaulio pajausdamas, išgyvendamas, bendraudamas;
- Santykio arba nuostatų vertybės – tai pozicija, kurią žmogus užima likimo, kurio negali pakeisti, atžvilgiu.

Nereikia iš savęs atimti ir gyvenimo malonumų ir susikoncentruoti tik vienos kategorijos vertybių realizavime. Išgyvenimų skalėje gana reikšmingą vietą užima meilė. Meilėje ypatingai pasireiškia kiekvieno unikalumas ir nepakartojamumas, tai - ne tik dovana mylimajam, bet ir stebuklas mylinčiajam, nes paryškina ir praplečia visos jo vertybių

skalės suvokimą. Būtent „meilė padaro žmogų aiškiaregiu, vertybių prasme“ (McLaughlin 1997. p. 134).

Dažnai žmonės siekia realizuoti tik socialiai naudingas vertybes (pinigai, karjera), ir todėl klysta manydami, kad kitokių vertybių nėra. Santykio su kitu žmogumi, išgyvenimų vertybėms sudėtinga pritaikyti socialinės naudos matą, bet be jų gyvenimas būtų daug skurdesnis.

Saunders S. (2001) teigdamas, kad Rodžersas išskirdamas universalias vertybės (atsisakymas „paradiškumo“, pretenzingumo, veidmainiškumo; atsisakymas patenkinti svetimus lūkesčius; teigiamas vertinimas ir suvokimas savojo „aš“; savo jausmų išgyvenimų atvirumas išoriniam ir vidiniam patyrimui), teigia, jog jos egzistuoja ne už žmogaus, o jame pačiame, autentiškoje jo gyvenimo patirtyje, todėl žmogui jų duoti negalima, galima tik sudaryti sąlygas joms atsirasti. Jeigu mūsų vertybės yra aiškios, nuosekliai ir argumentuotai pasirinktos mūsų gyvenimas bus prasmingas. Kai vaikai auga lygiateisio pagarbaus bendravimo aplinkoje, apsupti besąlygiškos meilės, augdami visą laiką gali realizuoti esminius dvasinius poreikius, o pagrindinės suaugusių žmonių vertybės būna vienodos, savo gyvenime jie vadovaujasi tik meile, tikėjimu ir pasitikėjimu teisingumu ir sąžiningumu. Ir atvirkščiai: žmonių, išaugusių autokratiško bendravimo aplinkoje, neturėjusių galimybės įgyvendinti esminių savo poreikių, vertybės yra kitokios. Dėl to jie nesugeba bendradarbiauti ir darniai gyventi. Be to, antruoju atveju daugelis žmonių žino ir pripažįsta aukščiausias dvasines vertybes, tačiau dėl juose susikaupusių sunkių jausenų ir kitokių asmenybės problemų tomis vertybėmis nesivadovauja, jų nekuria. Tokių žmonių konkrečius poelgius nulemia kitokie dalykai. Vienas jų – „pseudivertybės“. Rodžersas (Rogers, 1998) atkreipia mūsų dėmesį į tai, kad daugelis sampratų į žmonių sąmonę patenka dėl tėvų ar mokytojų nesupratingumo.

Pasak B. Kuzmicko (2001), vertybinės orientacijos, kaip asmenybę konstruojanti sistema, formuojasi tik iki paauglystės ontogenezės etapo, kuomet atsiranda savojo „aš“ suvokimas visuomenės sistemoje. Ir nors išankstinės vertybinių orientacijų formavimosi sąlygos susidaro dar ikimokykliniame amžiuje, pats formavimasis vyksta būtent paauglystės amžiuje, kada išryškėja vaiko pozicija socialinių santykių sferoje. Be to, individo vertybės, veikiamos įvairių vidinių ir išorinių veiksnių, nuolat kinta: žmogus atranda naujas vertybes, naujus ankstesnių savo vertybių aspektus, vienas keičia kitomis. I. Kon (Kon, 1980) nuomone, individo vertybinės orientacijos daro poveikį socialinių rolių pasirinkimui ir jų realizacijai, tačiau kartu vyksta ir atvirkštinis procesas - socialinės rolės veikia asmenybės savybes. Pagrindiniai asmenybės doroviniai bruožai formuojasi vaikystės ir paauglystės gyvenimo patyrimo pagrindu, nesąmoningai ir sąmoningai įsisavinant artimiausios aplinkos

vertybes. Stebint tos aplinkos žmonių tarpusavio santykius bei poelgius, taip pat pačiam santykiaujant, susilaukiant kitų žmonių vertinimų, yra suvokiamos ir įsisavinamos realios dorovinės vertybės (B. Kuzmickas. 1982).

Galima sakyti, jog asmenybės vertybės - tai daugiau ar mažiau įsisąmonintos ir interiorizuotos žmogaus gyvenimo prasmės. Vertybių sistemos veikiamas aplinkinis pasaulis tampa mums kažkuo daugiau negu paprastu fiziniu pasauliu - atskiri daiktai, reiškiniai ar žmonės įgauna tam tikras prasmes, yra atitinkamai hierarchizuojami ir vertinami. Pagal tai kokios vertybės žmonės teikia pirmenybę - aplinkinių pritarimui, pinigams, materialinėms gėrybėms, socialiniam statusui, vaikų ar šeimos gerovei, laisvei nuo apribojimų ir t.t. anot G.Valicko (1997) - atsiranda individualūs skirtumai.

Kaip pažymi kai kurie autoriai, daugeliu atveju besiformuojančios asmenybės individuali vertybių sistema daugiau ar mažiau atitinka konkrečioje socialinėje aplinkoje egzistuojančias vertybes ir standartus. Taip yra todėl, kad jau ankstyvuosiuose raidos etapuose dėl auklėjimo, mokymo, modeliavimo ir kitų socialinių poveikių asmenybė interiorizuoja socialiai priimtino elgesio standartus. Be to, formavimosi metu kaupiantis patirčiai, atskiros perimtos vertybės yra integruojamos į hierarchiškai organizuotą sistemą, kur kiekviena vertybė pagal jos svarbą užima atitinkamą vietą kitų vertybių atžvilgiu. Todėl ir elgesio reguliacijoje laipsniškai ima dalyvauti ne atskiros vertybės, bet visa vertybių sistema. Reikšmę taip pat turi tėvų asmeninis pavyzdys, todėl tikslinga būtų apžvelgti tėvų asmeninio pavyzdžio įtaką vaiko asmenybės raidai ir siekiamų vertybinių orientacijų pasisavinimui.

2.3. Vertybinių orientacijų formavimosi veiksniai

Vertybės formuojamos asmeninės patirties būdu, tačiau ne tik pačios asmenybės iniciatyva. Suaugusieji perduoda vertybinius teiginius bei vaizdinius naujai kartai ją mokydami, auklėdami ir veikdami ją kitokiais būdais (Kupčikienė I.1997). Universalių visuotinai pripažintų vertybių nėra, teoriškai vertybe gali tapti daug kas. Tai kas vienam vertybė, kitam gali būti visai nereikšmingas dalykas. Kiekviena asmenybė atranda ir susikuria savitą sudėtingą vertybių sistemą kaip teigia G. Haim (1999) vertybių negalima išmokyti tiesiogiai. Jos perimamos ir tampa vaiko asmenybės dalimi tik tada, kai vaikas susitapatina ir rungtyniauja su asmenimis, kuriuos jis myli ir gerbia.

A. Jacikevičius (1994), L. Jovaišos (1981) teigia, jog kiekviena asmenybė formuojasi savitą sudėtingą vertybių sistemą. Ji gali būti fragmentiška, susidedanti iš įvairių atsitiktinių teiginių ir vaizdinių, gali būti jungiama kokių nors asmenybei svarbiausių vertybių, nuo kurių priklausys antraeilės reikšmės vertybių turinys ir pasikeitimai. Vertybės terminas teiktinas tik ypatingos svarbos dalykams, tai kas vertinama itin aukštai. O "itin aukštai įvertinti" materialiniai ar dvasiai objektai būna tie, kurie geriausiai patenkina individo poreikius, interesus siekius.

Vertybės kinta, vieni dalykai praranda prasmę, kiti priešingai, įgyja. Visuomenėje vertybės kartais keičiasi staigiai ir dramatiškai. Reiškinyms kai vertybės netenka savo reikšmės vadinamas vertybių devalvacija. Asmenybės nutolimas nuo vyraujančios prosocialios vertybių sistemos gali įvykti kai interiorizuojama asociali vertybių sistema. Kaip teigia G.Valickas (1997) jeigu asmenybė jau raidos pradžioje patenka į asocialios subkultūros poveikio zoną, tai visiškai natūralu, kad ji gali perimti tokias vertybes ir elgesio normas, kurios prieštarauja vyraujančiai vertybių sistemai. Persiorientavimas nuo socialinėje aplinkoje vyraujančios prosocialios vertybių sistemos prie kitų - asocialių vertybių yra laipsniškas procesas.

Asmenybės adaptacijos procese pagrindinės socialinės vertybės individualioje vertybių sistemoje gali būti skirtingai interpretuojamos į hierarchinę struktūrą bei pakeičiamos antraeilėmis. Pastaraisiais metais esame tokios vertybių devalvacijos liudininkai.

Paauglystė ir jaunystė yra intensyvaus biologinio, psichinio ir socialinio brendimo laikotarpis. Prabyla instinktyvieji potraukiai ir poreikiai, ryškėja individualūs polinkiai. Šitai atranda savyje kiekvienas paauglys, tai žadina jo savistabą ir savianalizę. Atrandamas savasis „aš“, pradedamas suvokti savosios individualybės savitumas, skirtingumas, bet kartu ir atskirtumas nuo kitų. Suyra naivi vaikiška harmonija su pasauliu, pajuntamas vienišumas.

Vaikas savo dvasinį gyvenimą jaučia kaip tarpusavyje nesusietų akimirkų seką, malonių ar nemalonių išpūdžių kaitą, o paauglystėje pradedamas suvokti išgyvenimų nenutrūkstamumas, atsiranda asmeninio tapatumo jausmas (Cirillo A. 2005). Tą jausmą stiprina asmeninio laiko tėkmė. Objektyviai laiko pojūtį stiprina socializacija. Mokykloje, kolektyve, draugų būrelyje paauglys įtraukiamas į vaidmenis, įsisąmonina naujas pareigas ir užduotis, reikalaujančias daugiau punktualumo, savarankiškumo ir atsakomybės, palyginti su pareigomis šeimoje. Vaidmenys ir pareigos išpraudžia į griežtesnį laiko ritmą, nuolatos primenantį, kad reikia suspėti, neatsilikti, nepraleisti progos. Suvokiama, kad visas žmogaus gyvenimas yra išpraustas į laiko rėmus, ypač nuo to momento, kai reikia apgalvoti ir pasirinkti gyvenimo kelią.

Suaugusieji perduoda vertybinius teiginius ir vaizdinius naujam kartui ją mokydami, auklėdami ir darydami kitoki poveikį. Kaip individai perima tos kultūros visuomenės, kurioje jie auga ir formuojasi, vertybių sistemą. Kiekviena asmenybė susiformuoja savitą sudėtingą vertybių sistemą. Ji gali būti fragmentiška, susidedanti iš įvairiausių atsitiktinių teiginių ir vaizdinių, gali būti junginys kokių nors asmenybei svarbiausių vertybių, nuo kurių priklausys antraeilės reikšmės vertybių turinys ir pasikeitimai.

Anot G. Navaičio (2001), I. Kupčikienė (1997) šeima - svarbiausias veiksnys, nulemiantis vaiko asmenybės tapsmą, pagrindinis vertybių ir elgesio normų perteikėjas. Šeimos ryšiai, tėvų santykiai su vaikais pastarajam yra pirmasis ir įtaigiausias bendravimo modelis, nes: tai pirma socialinė grupė į kurią vaikas patenka ir gali stebėti esamus modelius, tėvus galima įvardyti, kaip pastoviausius modelius, palyginus su kitais modeliais, o be to tėvai yra santykinai stipriausi ir galingiausi modeliai, nes patenkina vaiko poreikius. Vaikas siekia priklausyti šeimai ir drauge tapti savarankišku. Šis savarankiškas, atsiskyrimas nuo šeimos poreikis ypač sustiprėja paauglystėje.

Paauglys Petruolytės I. (2003) teigimu, paprastai konfliktuoja su artima socialine aplinka todėl nepriklausomumo siekiančio paauglio tėvai pirmiausia turi stengtis kontroliuoti savo elgesį ir gerai paverti taikomus auklėjimo būdus. Niekas taip netrikdo paauglio kaip tėvų nenuoseklumas, kai jų poelgiai prieštarauja žodžiams. Apibendrinus įvairių mokslininkų tyrimus ir tėvų auklėjimo praktiką galima teigti, kad įtaka paaugliams tuo stipresnė, kuo geresni, jų tarpusavio santykiai, kuo labiau jie grindžiami atvirumu, pasitikėjimu, elgesio ypač auklėjimo nuoseklumu.

D. Baumrind išskiria tris pagrindinius tėvų elgesio stilius (pgl. R. Žukauskienė 2002):

1. *Autoritarinis stilius*. Tėvų žodis vaikams yra neginčytinas įstatymas, už blogą elgesį yra griežtai baudžiama. Tėvai atrodo nutolę nuo savo vaikų, bijo jiems parodyti švelnumą ar juos apdovanoti.

2. *Viską leidžiantis stilius*. Tėvai pateikia vaikams iš karto keletą reikalavimų ir nereikalauja jų laikytis, slėpdami tą nekantrumą, kurį jie jaučia. Šeima nedisciplinuota, dažnai vyrauja anarchija.

3. *Autoritetingas stilius*. Šie tėvai iš dalies panašūs į autoritarinius tėvus, nes jie taip pat nustato tam tikras elgesio ribas ir taisykles. Tačiau, skirtingai nuo autoritarinių tėvų, jie linkę išklausti ir atsižvelgti į savo vaiko prašymus ir klausimus. Šeimos taisyklės labiau demokratiškos negu diktatoriškos.

Vaikas, paauglys auklėjamas tame kultūrinių vertybių ir normų diapazone, kuris yra priimtinas ir svarbus jo tėvams, o tėvai pirmiausiai perduoda tas vertybes, kurias jie patys yra perėmę. Taigi kai kuriais atvejais tėvai gali akcentuoti tik tam tikrus prosocialios vertybių

sistemos aspektus arba perteikti šią sistemą iškreiptai. Dzenušauskaitės (1984) atliktas tyrimas byloja, jog 22% paauglių nori būti panašus į žmones iš aplinkos, 31 % - sudaro įžymūs žmonės. Paauglys retai, kada lygiuojasi į vieną asmenį, nes anot pastarosios autorės „...koks teigiamas bebūtų vienas ar kitas pavyzdys, jis, išskyrus retas išimtis, negali būti etalonu visoms žmonių santykių, veiklos sritims, negali padėti išspręsti visų moralinių problemų, iškytančių kiekvienam, ypač bręstančiam žmogui“ (Dzenušauskaitė, 1984, p. 88). Chazanova tirdama į ką paaugliai orientuoja savo poelgius nustatė, jog 55 % paauglių tokiu pavyzdžiu laiko realius žmones, iš jų 65% - vienmečius, o suaugusius ir vyresnius moralinio elgesio pavyzdžiu pasirinko tik 35% mokinių (pgl. A. Gučą, 1990, p.250).

Tėvai gali atsainiai žiūrėti į egzistuojančias socialines normas bei vertybes arba visai jų nepaisyti ir atvirai demonstruoti asocialų elgesį. Kadangi, iš pradžių vaikai labiau susitapatina su tėvais, tai šeimose jie gali lengvai ir greitai iš tėvų perimti asocialias vertybes. Kai tėvai ir vaikai yra psichologiškai nutolę vieni nuo kitų, kai tarp jų negali atsirasti glaudūs emociniai ryšiai. Tokiais atvejais vaikai gali pradėti ieškoti identifikacijos objektų artimiausioje aplinkoje. Ir jeigu jis pakliūna į asocialios subkultūros poveikio zoną, tai sąveikaudamas su asocialia grupe bei susitapatindamas su jos lyderiu kitais jam patraukliais grupės nariais vaikai gali greitai perimti nepageidautinas elgesio formas. Galima pasakyti, jog žmogus perima asocialias vertybes bei atitinkamas elgesio normas tokiu laipsniu, koku jis susitapatina save su jam patraukliomis realiomis ar įsivaizduojamomis asocialiomis asmenybėmis, teigia Valickas (1997). Peržvelgus tėvų asmeninio pavyzdžio įtaką asmenybei, galima teigti, jog tėvų vaidmuo skirtingais priklauso nuo amžiaus tarpinių. Tačiau neginčytiną jog pirmuosius vertybinių pradus vaikas įgyja šeimoje. Šeimoje jis pradeda suprasti, kad bendraujant su kitu asmeniu, reikia laikytis tam tikrų taisyklių. Mokykla tęsia vertybių skiepijimą tam tikra mokymo logika ir nuoseklumu.

2.4. Ugdymas pagrįstas vertybėmis

Demokratiškos tradicijų šalyse vertybių problemą ugdyme tyrinėja edukologai, psichologai, ugdymo politikai bei filosofai. Mokyti mokykloje vertybių ar ne - nėra pasirinkimo dalykas. Anot McLaughlin (McLaughlin, 1997) ugdymas, nepagrįstas vertybėmis, yra neįmanomas, negeistinas ir neatitinka logikos. Pasak jo, jau pati ugdymo idėja yra vertybė. Švietimas ir mokymo veikla yra grindžiami vertybėmis, kurios yra neatsiejama mokytojų ir edukologų veiklos dalis, pabrėždama kad „mokymo ir mokyklos veiklos grindimas vertybėmis nėra tik praktinis dalykas, nes jis yra loginis“. Ugdymas kaip

reiškiny susijęs su etika ir vertybėmis. Ugdymas iš esmės yra moralus dalykas. Mokytojas, pripažindamas tai ar ne, dirba, kad padarytų pasaulį geresniu, o jo gyventojus geresniais žmonėmis. Žinoma, jam gali nepasisiekti, tačiau vis tiek jo pastangos duos naudos kitiems. Tačiau ugdymo, mokymo efektyvumo negalima siekti bet kokia kaina: „Tai, kad yra efektyviausia, gali būti morališkai žalinga, todėl ugdyme (kuris iš esmės yra žmogaus keitimas pageidaujama linkme naudojant pageidautinus būdus) visada turi būti atsižvelgiama į vertybes“ (Lepeškienė ir kt, 2002, p. 145). Panašios nuomonės laikosi ir Socket (pgl. Lepeškienė ir kt., 2001) teigiantis, jog bet koks mokymo metodas turi tarnauti moraliam tikslui ir turi būti vertinamas santykyje su moraliu tikslu. Maslow (pgl.Boerell, 2004) sieja vertybių ugdymą su mokinių savęs pažinimu, teigdamas, jog mokykla privalo padėti mokiniams pažvelgti savo vidų ir iš šio savęs pažinimo išvesti vertybių seką Vienokie ar kitokie mokytojo veiksmai visada grindžiami (vertybėmis, pastarosios atspindi mokytojo elgesyje (taip pat ir profesiniame), nepaisant to, ar mokytojas savo vertybes įsisąmonina, ar ne, ir jie neišvengiamai veikia mokinių nuostatas bei vertybių pasirinkimą. Tai pabrėžia ugdymo politikai bei filosofai, tvirtinantys jog mokyklos uždavinys - ne vien suteikti mokiniams informacijos, bet ir ugdyti dorą, moralų žmogų, atsakingą demokratiškos visuomenės pilietį.

Nors šį tikslą - ugdyti atsakingą, dorą pilietį, sąmoningai vertybėmis grindžiantį savo elgesį žmogų, - kaip vieną svarbiausių visuomenės keliamų mokyklai uždavinių, pripažįsta daugelis, požiūriai į tai, kaip mokykloje turi būti ugdomos vertybės, yra labai skirtingi. Dar didesnė yra būdų, kuriais šis tikslas realizuojamas, įvairovė.

M. Rokeach (Boereel,1998), vienas labiausiai žinomų vertybes tyrinėjusių mokslininkų, teigia jog, susidurdami su vertybių tobulinimu mokytojai turi tris alternatyvas: pirma - nieko nedaryti šioje srityje, antra - perteikti iš anksto egzistuojančias vertybes mokiniams, trečia - padėti mokiniams rasti savo pačių vertybes. Greičiausiai, pirmoji iš šių alternatyvų praktiškai neegzistuoja Kaip jau minėtą mokytojų vertybės atspindi jų elgesyje su mokiniais net ir tada, kai jie to neįsisąmonina.

Kohn (2004), tyrinėjantis vertybių problemą ugdyme, teigia, jog svarbu padėti vaikams tapti dorais žmonėmis, išmokyti atsakomybės bei savikontrolės, skatinti moralų elgesį. Kohn (pgl. Lepeškienė ir kt, 2002) teigia, kad požiūris į vertybių ugdymą ir praktiniai būdai, kuriais jis realizuojamas, priklauso nuo to, kaip atsakoma į penkis svarbius klausimus:

1. Koku lygiu nagrinėjama vertybių ugdymo problema? Prosocialus elgesys kartais laikomas „tradicinių vertybių“ nesilaikymo išdava, t. y. kildinamas iš konkretaus žmogaus asmeninių ypatumų ir nesiejamas su socialine realybe. Tada ugdymo tikslas - „pataisyti“ vaiką, „įdiegti“ jam „teisingas“ vertybes. Čia ignoruojama tai ką įvairiuose kontekstuose

parodė socialinės psichologijos tyrimai: žmogaus elgesyje didele dalimi lemia jo situacija. Tai pripažįstant, pasak Kohn (2004) reikia siekti ne „perdaryti“ vaiką, o keisti situaciją klasėje.

2. Koks yra požiūris į žmogaus prigimtį? Požiūris į asmenybės ugdymą kaip į vaiko „perdarymą“ ar „taisymą“ remiasi prielaida apie „tamsią“ vaiko, taigi ir žmogaus apskritai prigimtį. Kohn (2004) apžvelgti asmenybės ugdymo projektai dažnai atspindi būtent tokį požiūrį: į žmogaus prigimtį žiūrima pesimistiškai, anot Lepeškienės (2002) teigiama, kad vaikas iš prigimties egoistiškas, ne jautrus ir t.t., o ugdymo tikslas - išmokyti kontroliuoti natūralius (suprantama, neigiamus) impulsus. Kohn (pgl. Lepeškienė ir kt., 2002) laiko šį požiūrį ne mokslisku, o kylančiu iš prigimtinės nuodėmės doktrinos. Kritikuodamas šią nuostatą, jis dalijasi asmeniniu patyrimu ir cituoja tyrimus, įrodančius, kad vaikai linkę nesavanaudiškai padėti kitiems, ir teigia kad vertybės gali būti ugdomos ne slopinant natūralius impulsus, palaikant pozityvius pradus.

3. Koks yra galutinis tikslas? Galima priešpastatyti dvi asmenybės ugdymo tikslų grupes. Viena vertus, gali būti siekiama vaikus socializuoti. Išmokyti juos „gero elgesio“ (t.y. paklusnumo). Tuomet galutinis tikslas (nebūtinai įsisąmonintas ir išreikštas) - išsaugoti tradicinę visuomenę. Kita asmenybės ugdymo tikslų grupė - padėti vaikams tapti aktyviais demokratiškos visuomenės nariais ar visuomenės keitimosi autentiškos demokratijos link veiksniais, rūpestingais bendruomenės nariais, ginančiais socialinį teisingumą. Šiuo atveju, greta kitko, mokiniai mokomi sąmoningai nuspręsti, kokios tradicijos vertos būti išsaugotos.

4. Kokias vertybes ugdyti? Šis klausimas ypač sudėtingas, susilaukiantis prieštarų atsakymų. Vieni autoriai teigia, jog esminės vertybės vienodai suprantamos daugelio žmonių ir jų nereikia konkretizuoti, kiti konkrečiai įvardija pageidautinas ugdyti vertybes: išmokyti vaikus „daug dirbti, gerai ir greitai atlikti darbą, net jei to nenori“.

5. Kokios laikomasi išmokymo teorijos? Kitaip tariant, tai klausimas apie tai, kaip mokomasi ir išmokstama, greta kitko, ir vertybių. Atsakymas į jį siejasi su požiūriu į žmogaus prigimtį. Jei vertybėmis grindžiamo elgesio mokoma skatinant pageidaujamus elgesio būdus ir baudžiant už nepageidaujamus, tikintis, kad pirmieji įsitvirtins, į vaikus iš esmės žiūrima kaip į objektus, kuriais manipuliuojama, o ne kaip į aktyviai ir sąmoningai besimokančiuosius. Kai, kalbėdamas apie vertybes, mokytojas siekia išgauti iš mokinių vienintelį teisingą atsakymą ir paaiškina, kodėl „klaidingas“ atsakymas yra klaidingas, iš esmės remiamasi požiūriu, kad mokymas - žinių perteikimas, o mokymasis - pasyvus jų priėmimas.

Taigi konkretus auklėtojo elgesys, nukreiptas į vertybių ugdymą, priklauso nuo to - ar auklėtojas į vertybių ugdymą žiūri atsietai nuo socialinės situacijos, kaip individo natūralių instinktų užslopinimą jo – tamsios prigimties apvaldymą, siekdamas perduoti vaikams „tradicines“ vertybes, reikalaujantis iš vaiko tam tikro elgesio, ar, priešingai, auklėtojas pripažįsta, kad vaikas gyvena tam tikrame socialiniame kontekste, iš dalies veikiančiame jo elgesį, laikosi pozityvios nuostatos žmogaus prigimties atžvilgiu, pasitiki vaiko galimybėmis atskleisti savašias galias, mano, jog prasmingas išmokimas (taip pat ir vertybių), turintis ilgalaikį poveikį individo elgesiui, galimas tik tada, kai žmogus aktyviai įsitraukia į mokymąsi, integruoja atskirą vertybę į savo vertybių struktūrą, atranda asmeninę: moralės sąvokų prasmę.

Vertybių turinio aspektas - konkrečios vertybės, kurių siekiama mokyti, didele dalimi priklauso nuo to, kaip jų mokoma, t.y. procesas čia atitinka rezultatą. Vaikas turi augti laisvoje atmosferoje, kurioje pagarbiai išklausomas ir priimamas bet koks požiūris, vaikai yra skatinami svarstyti, reflektuoti, dalytis mintimis ir taip atrasti, įsisąmoninti, kas jiems gyvenime iš tikrųjų svarbu, įprasminti moralės sąvokas, galima tikėtis, kad taip vaikas integruos vertybes į savo įsitikinimus. Tai asmeniui suteikia galimybę asmeniškai išgyventi, patirti, taigi veda vertybių internalizavimo link. Pagarba, pasitikėjimas, atidumas kitam žmogui tampa ne tik deklaruojamomis, bet ir operacinėmis vertybėmis, t.y. jomis grindžiamas kasdieninis elgesys. McLaughlin (McLaughlin,1997), vertybių ugdymą laikantis visuminio vaiko ugdymo dalimi -taip pat tvirtina, jog moralinis ugdymas negali būti susiaurintas iki tam tikros programinės disciplinos, nes to asmuo turi mokytis iš visko ir visų.

Vertybių ugdymo tikslo realizavimas iškelia reikalavimus mokytojo santykiams su vertybėmis ir reikalauja tam tikrų konkrečių vertybių integravimo į profesinę veiklą. Dabartiniu laikotarpiu daugelis mokslininkų mato visuomenės problematišką nutolinimą nuo moralinių vertybių ugdymo.

3. Vyresniųjų klasių mokinių gyvenimo prasmės sampratos ir vertybinių orientacijų psichopedagoginė analizė

Prieš pradėdant tyrinėti veiksnių sąlygojančių vyresniųjų klasių mokinių gyvenimo prasmės poreikio aktualumą bei vertybių orientacijas, buvo susipažinta su literatūra, kuri sprendžia šias problemas psichologinėje, edukacinėje ir filosofinėje plotmėje. Remiantis minėtos literatūros analize, suformuluotos darbo hipotezės, tikslas, uždaviniai.

Tyrimas buvo vykdomas 2004 m. kovo – gegužės mėn.. Atliekant šį tyrimą buvo iškeltas **tyrimo tikslas**: analizuoti ir įvertinti vyresniųjų klasių moksleivių gyvenimo prasmės ir vertybinių orientacijų sampratą, priklausomai nuo paauglių supančios edukacinės – demografinės aplinkos. Šiam tikslui įgyvendinti buvo numatyti tokie **uždaviniai**:

1. Išsiaiškinti paauglių vertybių reikšmingumo lygmenį bei edukacinių - demografinių kintamųjų įtaką.
2. Nagrinėti vyresniųjų klasių moksleivių gyvenimo prasmės brandumą ir edukacinių – demografinių kintamųjų įtaką.

Gauti tyrimų duomenys buvo apdorojami SPSS programa (Statistical package for the social science), taikytas t (Student) kriterijus ir atlikta duomenų koreliacija.

Tyrimo dalyvavo 300 paauglių: Juventos vidurinės mokyklos 93 mokiniai, Lieporių vidurinės mokyklos 114 mokinių, Šalkauskio vidurinės mokyklos 93 mokiniai. 9-12 klasių mokiniai.

3.1. Vyresniųjų klasių mokinių vertybinių orientacijų ypatumai

3.1.1. Vertybinių orientacijų tyrimo metodika ir tiriamieji

Paauglių vertybių sistemos struktūrai nustatyti buvo pasirinkta M. Rokičo (Головей Л. А., Рыбалко Е. Р. 2002) metodika „vertybinės orientacijos“ (žr. 1 priedą). Respondentams buvo pateiktos dvi vertybių grupės: instrumentinės ir terminalinės. Kiekvieną grupę sudarė po 18 vertybių, jas turėjo sunumeruoti pagal svarbą. Reikšmingiausia turėjo pažymėti “1“, antrą pagal svarbumą turėjo pažymėti “2“. Mažiausiai svarbi “18“ vieta. Jei darbo metu pakeičia savo nuomonę, tai gali ištaisyti vertybės vietą. Galutiniam darbe turi atsispindėti respondento užtikrinta pozicija.

Analizuojant instrumentinių vertybių hierarchiją, respondentams pateiktas vertybes galima skirstyti į:

- bendravimo;
- individualistines;

- veiksmo (verslo);
- altruistines;
- konformistines;
- savęs įvirtinimo.

Analizuojant terminalinių vertybių hierarchiją, respondentams pateiktas vertybes galima skirstyti į:

- profesines;
- saviraiškos;
- asmenines (asmeninio gyvenimo)

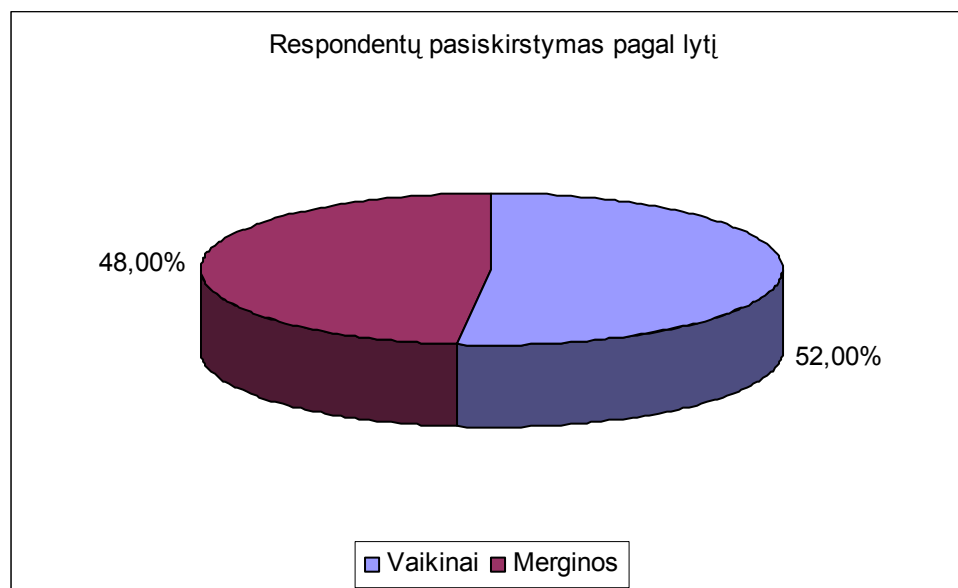
Rokeach M. išskiria du vertybių tipus: instrumentinės ir terminalinės. Instrumentinės vertybės susijusios su norimu elgesiu, kai tuo tarpu terminalinės vertybės susijusios su galutine padėtimi, kurią nori pasiekti koks nors asmuo. Skirtingas instrumentinės vertybės gali įtakoti vieną terminalinę vertybę, kai tuo tarpu viena instrumentinė vertybė gali turėti įtakos įvairioms vertybėms.

Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti paauglių vertybines orientacijas, jų tarpusavio sąsajas ir edukacinių – demografinių kintamųjų (lyties, pažangumo, šeimyninės padėties) priklausomybę.

Tyrimas buvo atliekamas vienu etapu, pateikiant respondentams visą anketą. Prieš pradėdant pildyti, respondentų buvo prašoma susikaupti, gerai išsiskaityti.

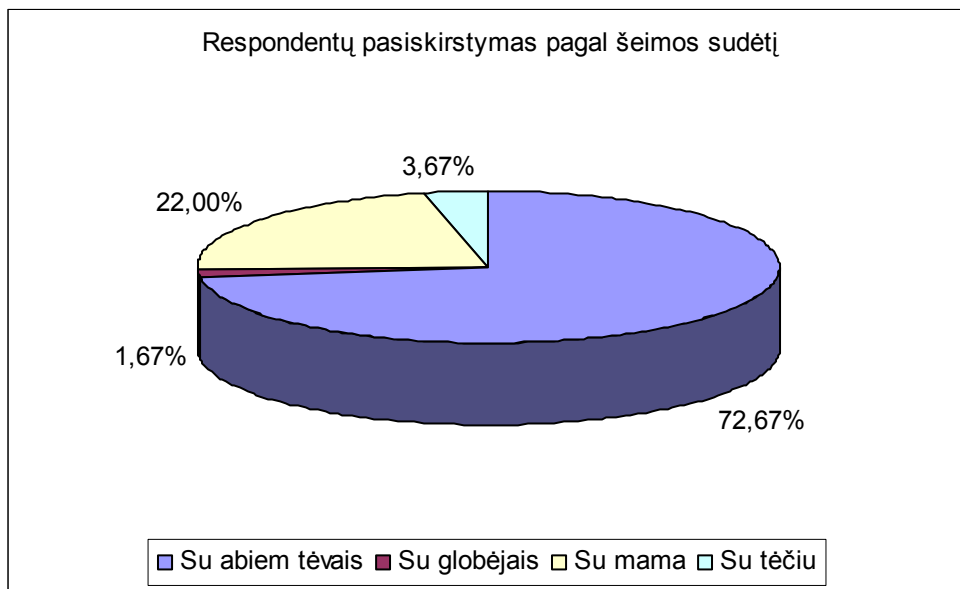
3 priede pateikiamas respondentų pasiskirstymas pagal edukacinius-demografinius kintamuosius.

Tyrimo dalyvavo 52% merginų ir 48% vaikinų (1 pav.).

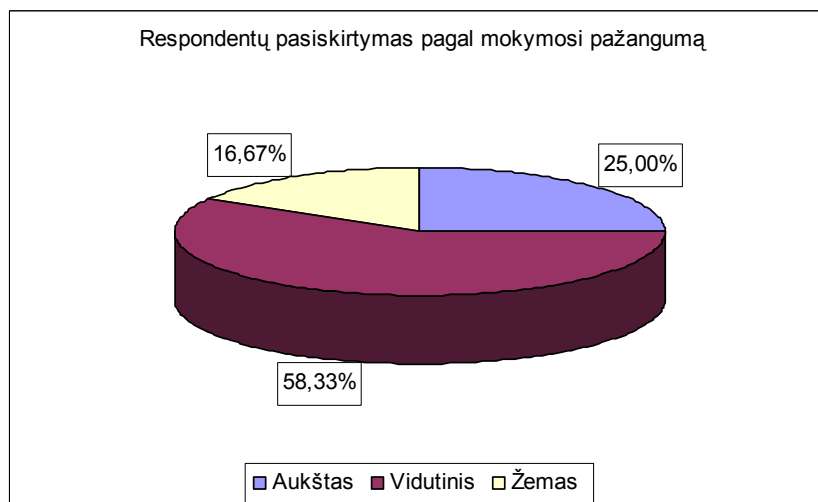
Pav. 1. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Iš jų 72,67% gyvena su abiem tėvais, 1,67% - su globėjais, 22% - su mama, ir 3,67% - su tėčiu (2 pav.).

Pav. 2. Respondentų pasiskirstymas pagal šeimos sudėtį

Pagal pažangumą, daugiau nei pusė respondentų yra vidutinio pažangumo (58,33%), aukšto pažangumo - 25%, ir 16,67% - žemo pažangumo (3 pav.).

Pav. 3. Respondentų pasiskirstymas pagal mokymosi pažangumą

Paauglystės amžiaus tarpsnio pasirinkimą lėmė tai, jog anot I. Kon (Kon, 1980), paauglystėje būdinga emocinė, elgesio bei normatyvinė (vertybių, norų) emancipacija. Šiame amžiuje bręsta savimonė, stiprėja psichosocialinio identiteto siekis ir kaip toliau pažymi I. Kon (Kon, 1980) vertybės formuojasi iki paauglystės ontogenezės etapo. Daugelis autorių (Martišauskienė, 2003; Ivanauskienė, 2000; Aramavičiūtė, 1999; Goštautas (pgl. Ivanauskiene, 2000)), kurie tyrinėja paauglystės amžiaus tarpsnį ir su juo susijusią kaitą atskleidžia skirtumus tarp vertybinių orientacijų ir kai kurių demografinių kintamųjų (tiek brandumo lygyje, tiek vertinant vertybes pagal jų svarbumą), pažangumo. Tėvų įtaka yra

labai didelė, ir paauglystės amžiaus periode ji nesumažėja, be kokybiškai pakinta, todėl buvo siekiama išsiaiškinti ar šeimyninė padėtis turi įtakos paauglių vertybių pasirinkimui, brandumo lygiui.

Tokią kintamųjų pasiskirstymą lėmė pasirinktų mokyklų mokinių sudėtis.

3.1.2. Vyresniųjų klasių mokinių vertybinių orientacijų rezultatai ir jų analizė

Daugelis šiuolaikinių psichologų, edukologų, filosofų diskutuoja apie vertybių kaitą. Manoma, kad jaunimas praranda universaliųjų vertybių pajautimą, nekalbant apie aukščiausias vertybes. Moralinių vertybių perėmimo klausimais domisi daugelis mokslininkų. E. Hurlock (1973), kalba apie naujo tipo jaunimą, kuris skirtingai supranta savo atsakomybę, inteligentiškumą turi iškreiptą vertybių skalę. Todėl domėjomės, paauglių vertybių reikšmingumu ir edukacinių – demografinių kintamųjų įtaką vertybių sistemai.

Apdorojant duomenis SPSS programa, vertybė, kuriai respondentas skyrė 1-6 vietą, buvo žymima „1“, 7-12 vietą – „2“, 13-18 vietą – „3“. Atlikus anketos duomenų vidurkių skaičiavimą, sudaryta vertybių svarbumo skalė. Vidurkiui artėjant prie 1 respondentų vertybė vertinama kaip labai reikšminga, artėjant prie 3 – kaip nereikšminga. Lyties įtakai vertybių reikšmingumui tirti naudojome Stjudento t – testą nepriklausomoms imtims. p vertės mažesnės už 0,05 vertinsime kaip statistiškai patikimas.

Atlikus instrumentinių vertybių anketos vidurkių rodiklių rangavimą (1 lentelė), galima teigti, jog vyresniųjų klasių mokiniams reikšmingiausios yra bendravimo (atsakomybė, draša, sąžiningumas), estetinės (išsilavinimas, išsiauklėjimas), bei savęs įtvirtinimo (tvirta valia) vertybės.

Respondentų vertintų instrumentinių vertybių rangavimas pagal vidurkio rodiklį

Vertybės		Vidurkis
Reikšmingos	Atsakomybė	1.47
	Išsilavinimas	1.58
	Sąžiningumas	1.70
	Išsiauklėjimas	1.78
	Drąsa	1.79
	Tvirta valia	1.87
Vidutinio reikšmingumo	Gyvenimo džiaugsmas	1.89
	Nepriklausomybė	1.94
	Savikontrolė	2.06
	Aukšti siekiai	2.07
	Jautrumas	2.08
	Tvarkingumas	2.11
Nereikšmingos	Racionalumas	2.12
	Rūpestingumas	2.13
	Tolerancija	2.16
	Efektyvumas reikaluose	2.24
	Požiūrių platumas	2.27
	Nesusitaikymas su savo ir kitų trūkumais	2.72

Atlikus terminalinių vertybių anketos vidurkių rodiklių rangavimą (2 lentelė), galima teigti, jog vyresnių klasių mokiniams reikšmingiausios yra asmeninio gyvenimo vertybės – meilė, sveikata bei pasitikėjimas savimi.

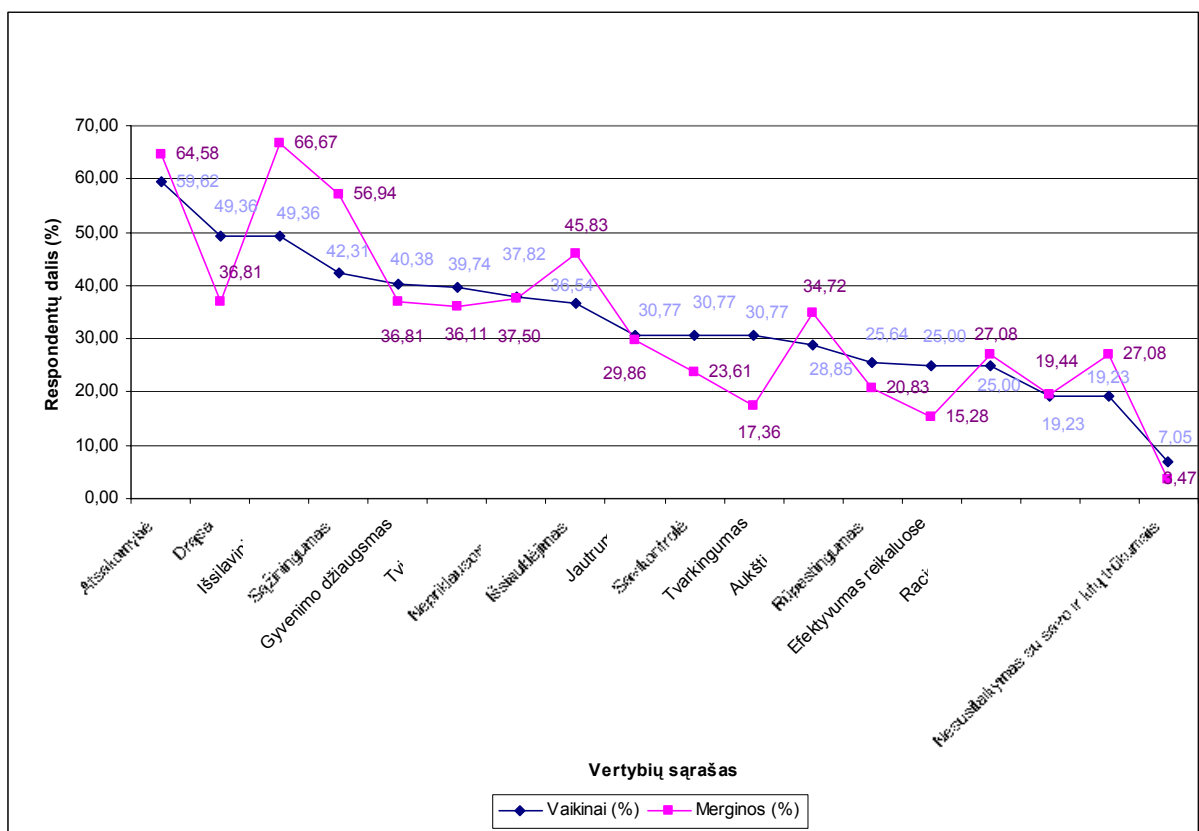
Respondentų vertintų vertybių rangavimas pagal vidurkio rodiklį

Vertybės		Vidurkis
Reikšmingos	Sveikata	1.39
	Meilė	1.39
	Pasitikėjimas savimi	1.54
	Laimingas šeimyninis gyvenimas	1.65
	Turėjimas ištikimų draugų	1.68
	Materialiai aprūpintas gyvenimas	1.68
Vidutinio reikšmingumo	Laisvė	1.72
	Įdomus darbas	2.02
	Aktyvus, veiklus gyvenimas	2.05
	Pažinimas	2.08
	Gyvenimo išmintis	2.10
	Vystymasis	2.16
Nereikšmingos	Produktyvus gyvenimas	2.21
	Pasilinksminimas	2.30
	Visuomeninis pripažinimas	2.31
	Kitų laimė	2.46
	Kūryba	2.59
	Gamtos ir meno grožis	2.61

Tiek vaikinai tiek merginos reikšmingiausiomis laiko bendravimo ir estetines vertybes. Abiejų lyčių moksleiviai reikšmingiausiomis laiko atsakomybę, išsilavinimą ir sąžiningumą. Vaikinų ir merginų nuomonės išsiskyrė vertinant drąsą. 49% vaikinų mano, ši vertybė tokia pat reikšminga kaip ir išsilavinimas, tuo tarpu merginos labiau vertina išsiauklėjimą. Kad išsiauklėjimas yra reikšminga vertybė mano 45% merginų.

Lyties įtakos vertybių reikšmingumo tyrimui naudojome Stjudento t – testą nepriklausomoms imtims. p vertės mažesnės už 0,05 vertinsime kaip statistiškai patikimas.

Atlikus lyties įtakos vertybių reikšmingumui vertinimą, aptikti sąžiningumo ir išsilavinimo vertinimo statistiškai reikšmingi skirtumai. Lyginant gautus duomenis, galima teigti, jog merginos išsilavinimą ir sąžiningumą vertina labiau nei vaikinai (4 priedas).

Pav. 4. Lyties įtaka instrumentinių vertybių vertinimui (%)

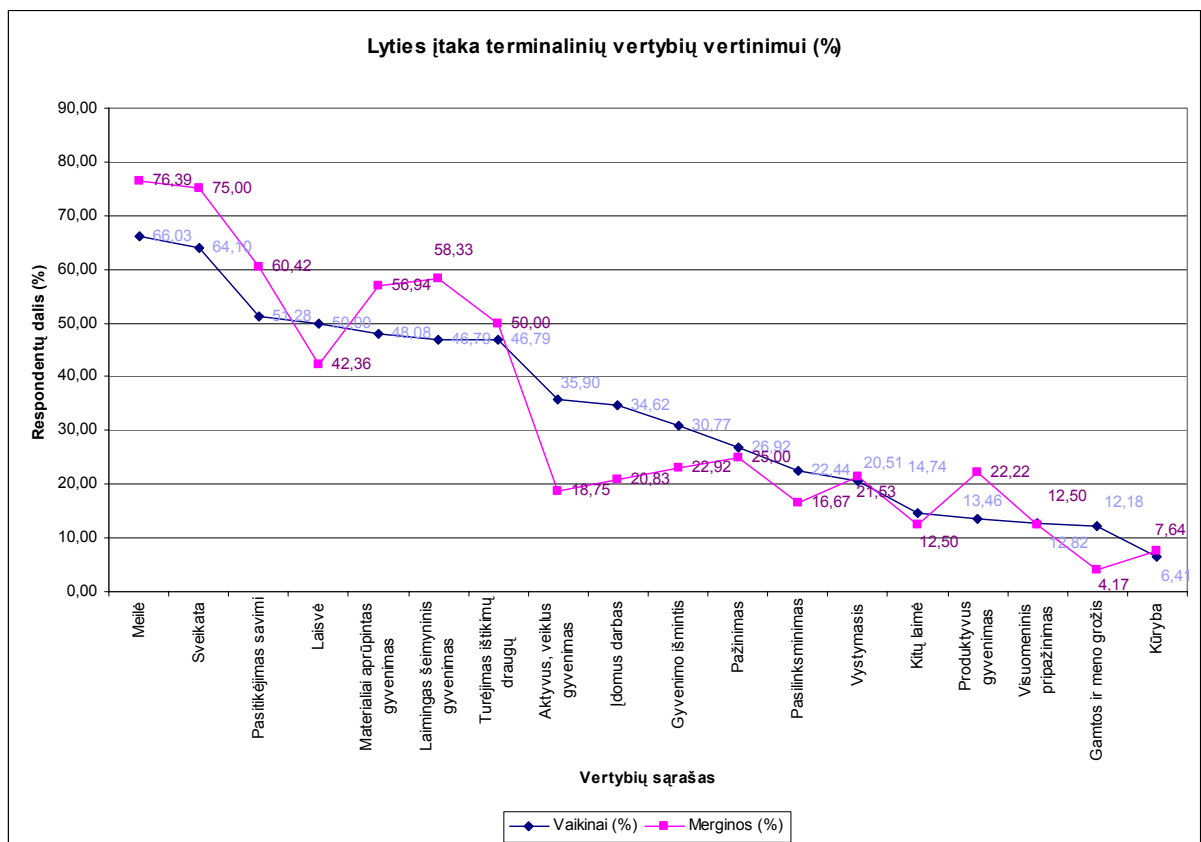
Iškėlėme hipotezę, kad vaikinams ir merginoms reikšmingos vertybės būdingos suaugusiųjų lyčių vaidmenims: tikėtina, kad vaikinams profesinės vertybės, o merginoms – asmeninės vertybės. Taip pat, kad saviraiškos vertybės vienodai reikšmingos abiejų lyčių paaugliams.

Atlikus anketos duomenų analizę, paaiškėjo, kad reikšmingiausiomis vertybėmis vaikinai ir merginos laiko asmenines vertybes – meilę, sveikatą, pasitikėjimą savimi, materialiai aprūpintą gyvenimą, laimingą šeimyninį gyvenimą, turėjimą ištikimų draugų. Vaikinai labiau negu merginos vertina profesines vertybes. Beveik dvigubai

daugiau vaikinų mano, kad aktyvus ir veiklus gyvenimas reikšminga vertybė, 35% vaikinų mano, kad įdomus darbas yra reikšminga vertybė, tuo tarpu prioritetą įdomiam darbui teikia tik 21% merginų. Saviraiškos vertybes vaikinai ir merginos laiko mažai reikšmingomis, tik merginos labiau vertina produktyvų gyvenimą – 22% merginų mano, kad produktyvus gyvenimas yra reikšminga vertybė, kai tuo tarpu produktyvų gyvenimą reikšminga vertybe laiko 13% vaikinų. Vaikinai labiau bei merginos vertina gamtos ir meno grožį – 12% jų mano kad tai reikšminga vertybė. Taip manančių merginų yra tik 4%.

Atlikus lyties įtakos vertybių reikšmingumui vertinimą, aptikti sveikatos ir laimingo šeimyninio gyvenimo vertinimo statistiškai reikšmingi skirtumai. Lyginant gautus duomenis, galima teigti jog merginos sveikatą ir laimingą šeimyninį gyvenimą vertina labiau nei vaikinai (5 priedas). Tuo tarpu vaikinai labiau vertina pasilinksminimą. 22% teigia, kad tai labai reikšminga vertybė, taip pat pasilinksminimą vertina 19,67% merginų.

Ir vaikinams ir merginoms svarbiausios yra asmeninės vertybės. Saviraiškos vertybės tiek vaikinams tiek merginoms yra mažai reikšmingos. Merginos labiau vertina asmenines vertybes nei vaikinai, tuo tarpu vaikinai profesines vertybes linkę vertinti labiau.

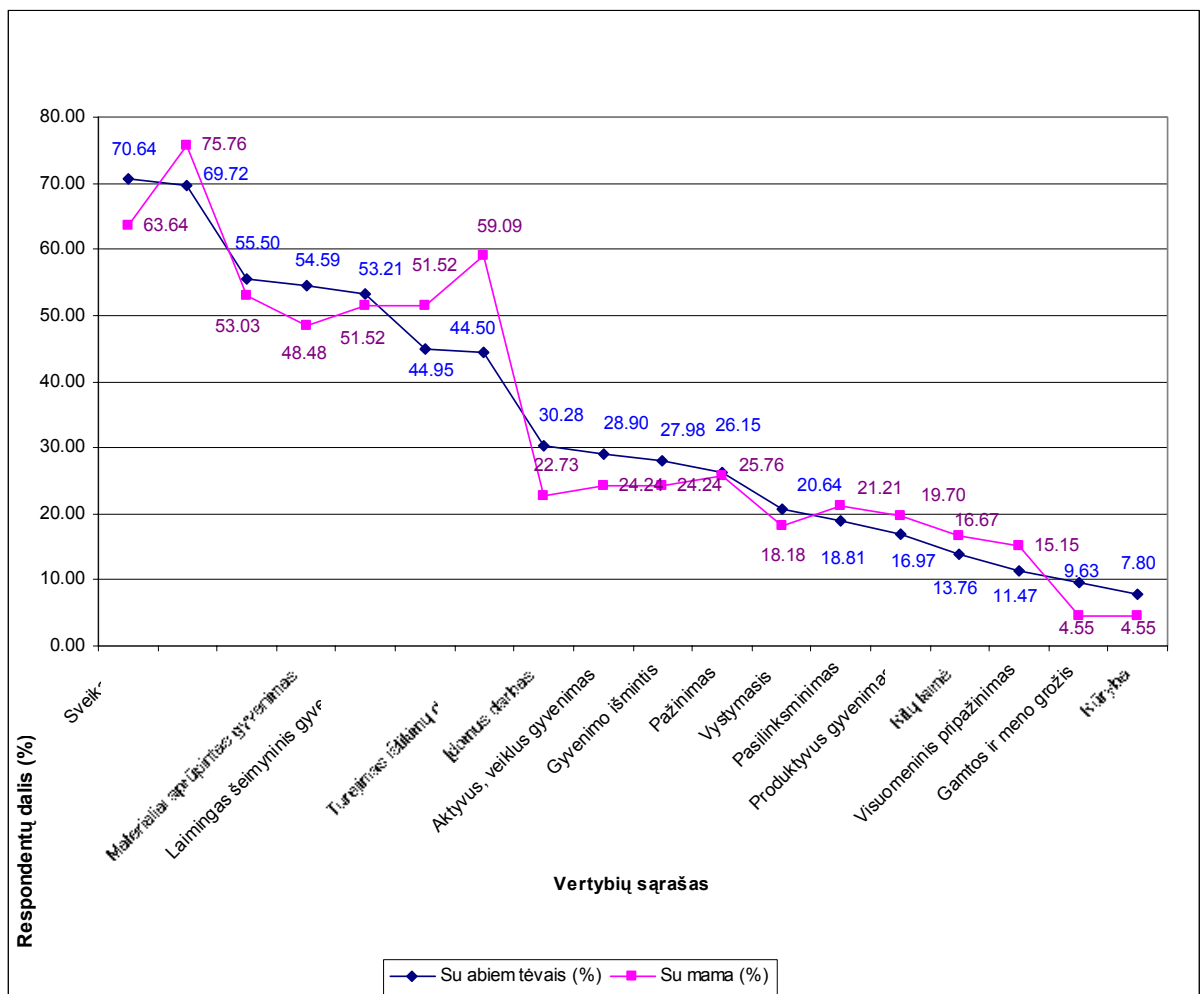
Pav. 5. Lyties įtaka terminalinių vertybių vertinimui (%)

Svarbu paanalizuoti vertybių reikšmingumą pagal šeimos sudėtį. Kaip teigia I. Kupčikienė (1997), kad suaugusieji perduoda vertybinius teiginius bei vaizdinius naujai kartai ją mokydami, auklėdami.

Analizuojant su abiem tėvais ir su mama gyvenančių paauglių vertybių reikšmingumo vertinimą (6 priedas), paaiškėjo, kad su mama gyvenantys paaugliai labiau vertina ištikimų draugų turėjimą bei laisvę. Kad laisvė yra reikšminga vertybė mano 52%, kad turėjimas ištikimų draugų yra reikšminga vertybė mano 59% su mana gyvenančių paauglių, kai tuo tarpu taip manančių su abiem tėvais gyvenančių paauglių yra 44%.

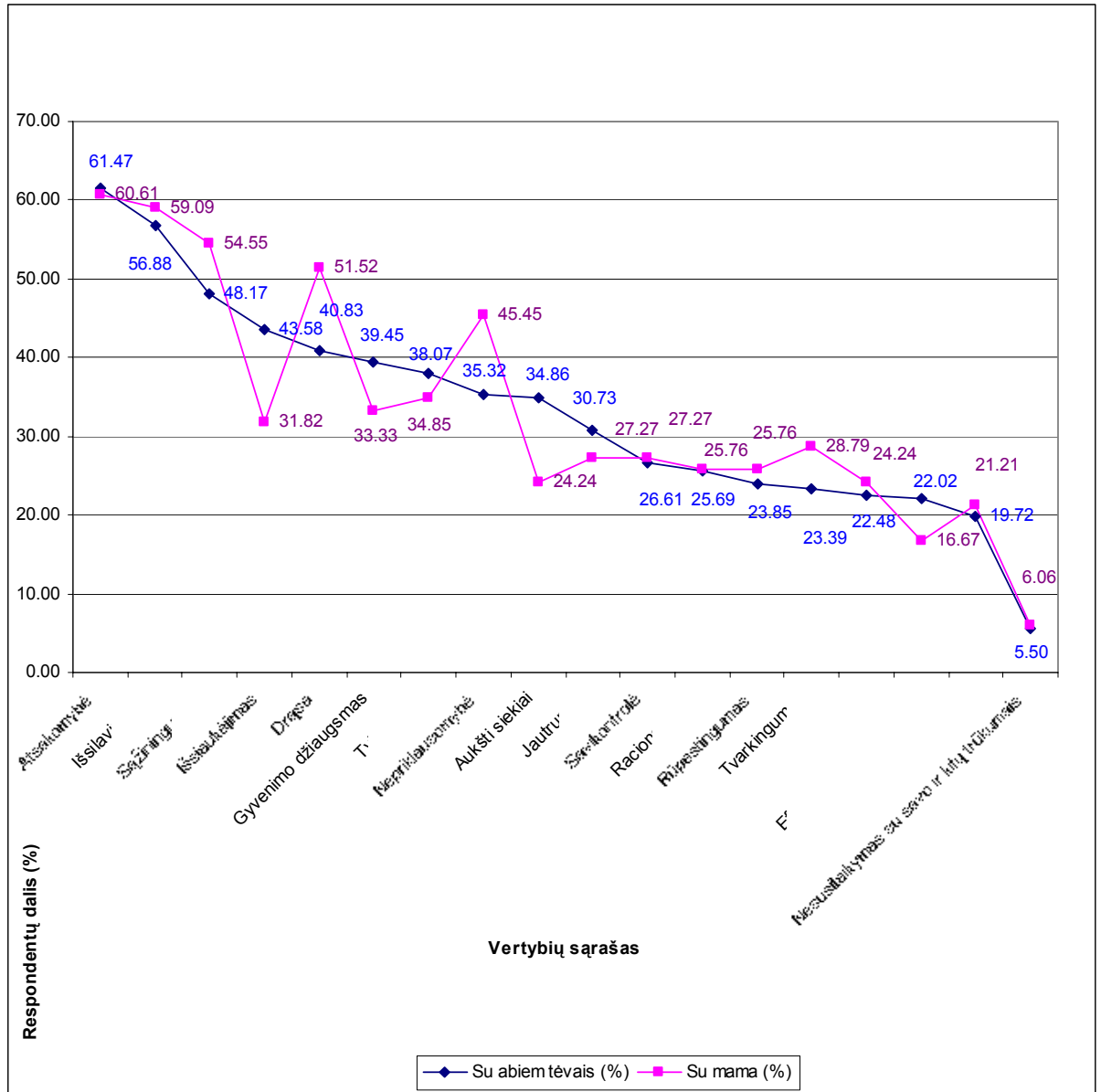
Paaugliai daug daugiau laiko praleidžia su bendraamžiais. Su draugais jie jaučiasi individualybės. Su bendraamžiais paaugliai dalijasi išgyvenimais, kuriuose ne visada gali atskleisti tėvams, jei santykiai šeimoje pernelyg konfliktiški.

Atlikus Stjudento t – testą statistikai reikšmingų skirtumų neaptikta.

Pav. 6. Gyvenančių su abiem tėvais ir gyvenančių su mama paauglių terminalinių vertybių vertinimas.

Su mama gyvenantys paaugliai kur kas labiau vertina drąsą ir nepriklausomybę (7 priedas). Kad išsiauklėjimas yra reikšminga vertybė, mano trečdalis su mama gyvenančių paauglių, kai tuo tarpu išsiauklėjimą kaip reikšmingą vertybę vertinančių su tėvais gyvenančių paauglių dalis siekia 44%.

Pav. 7. Gyvenančių su abiem tėvais ir gyvenančių su mama paauglių instrumentinių vertybių vertinimas

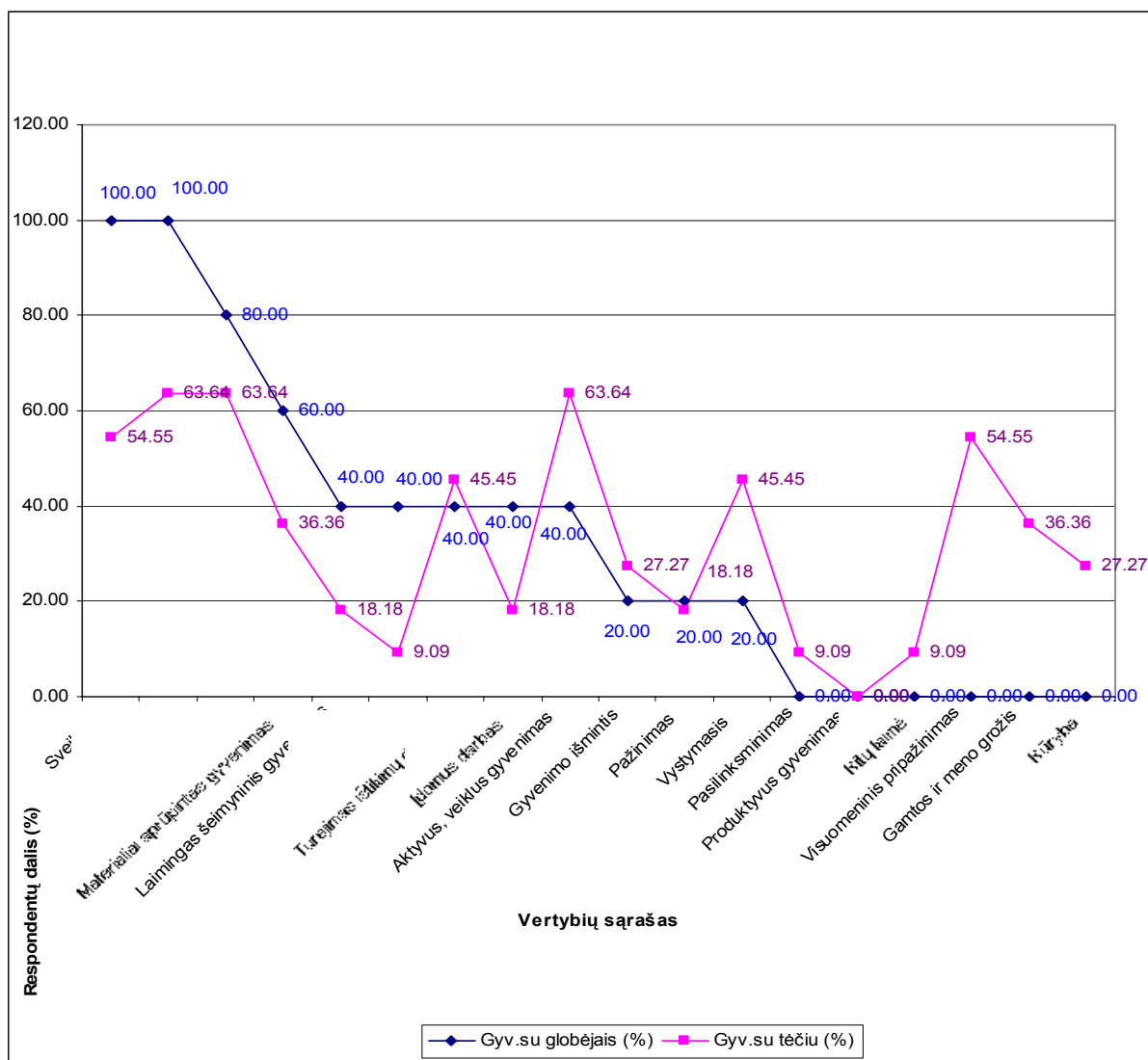
Analizuojant su tėčiu ir su globėjais gyvenančių paauglių vertybių reikšmingumo vertinimą (8 priedas), paaiškėjo, kad su globėjais gyvenantiems paaugliams reikšmingiausios yra asmeninio gyvenimo vertybės, profesines vertybes paaugliai laiko mažai reikšmingomis, saviraiškos vertybes laiko nereikšmingomis. Su tėvu gyvenantys paaugliai asmeninio gyvenimo vertybėms teikia mažesnę prioritetą, labiau nei su globėjais gyvenantys paaugliai vertina profesines vertybes.

Atlikus terminalinių vertybių vertinimo skirtumų reikšmingumo testą (9 priedas), aptikome, kad gyvenančių su tėvu ir gyvenančių su globėjais paauglių sveikatos ir aktyvaus, veiklaus gyvenimo vertybių reikšmingumo vertinimo skirtumai statistikai reikšmingi - koeficientas $p < 0,05$. Visi apklausti su globėjais gyvenantys paaugliai mano, kad sveikata yra labai reikšminga vertybė, tuo tarpu taip pat mano tik 55% gyvenančių paauglių. Kad aktyvus, veiklus gyvenimas yra reikšminga vertybė, mano 64% su tėvu gyvenančių paauglių, taip pat mano 40% su globėjais gyvenančių paauglių.

Lyginant instrumentinių vertybių rangavimo duomenis, paaiškėjo, kad paaugliai gyvenantys su tėčiu ir paaugliai gyvenantys su globėjais skirtingai vertina atsakomybę ir sąžiningumą (8 priedas). 60 % su globėjais gyvenančių paauglių mano kad sąžiningumas yra vidutiniškai svarbi vertybė, 40 % mano, kad tai nesvarbi vertybė. 63,64 % su tėčiu gyvenančių paauglių mano, kad sąžiningumas labai reikšminga vertybė. Kad vertybė nereikšminga, mano tik 9,09 % paauglių.

91 % su tėčiu gyvenančių paauglių, mano kad atsakomybė labai reikšminga vertybė, nė vienas paauglys nenurodė, kad ši vertybė yra nereikšminga. Tuo tarpu su 40 % apklaustų globėjais gyvenančių paauglių mano kad atsakomybė yra reikšminga, tiek pat kad vidutiniškai reikšminga, 20 % - kad nereikšminga.

Atlikus instrumentinių vertybių vertinimo skirtumų reikšmingumo testą (8 priedas), testo rezultatai parodė atsakomybės ir sąžiningumo vertinimo skirtumai yra statistikai reikšmingi, paauglių gyvenantys su tėčiu atsakomybės ir sąžiningumo rangavimo vidurkio rodikliai yra artimi „1“, kas rodo vertybė vertinama kaip reikšminga. Paauglių gyvenančių su globėjais atsakomybės ir sąžiningumo rangavimo vidurkio rodikliai atitinkamai lygūs 1,8 ir 2,4. Tai rodo, kad nereikšmingesnė vertybė už sąžiningumą su globėjais gyvenantys paaugliai laiko tik nesusitaikymą su savo ir kitų trūkumais.

Pav. 8. Gyvenančių su tėčiu ir gyvenančių su globėjais paauglių terminalinių vertybių vertinimas

Taip pat didelę įtaką vertybių reikšmingumui turi ir mokinių pažangumas. Todėl pažangumas skirstomas į aukštą, vidutinį ir žemą.

Palyginus skirtingą mokymosi pažangumą turinčių mokinių vertybių rangavimą, aukštą pažangumą turintys paaugliai meilę vertina labiau už vidutinį mokymosi pažangumą turinčius mokinius (vidurkiai atitinkamai lygūs 1,24 ir 1,42, $p < 0,5$). Kad meilė yra labai reikšminga vertybė mano 64 % turinčių paauglių, kaip tuo tarpu meilė labai reikšminga vertybe laiko 78% aukštą pažangumą turinčių mokinių.

Žemą pažangumą turintys mokiniai labiau vertina aktyvų, veiklų gyvenimą, nei vidutinį pažangumą turintys mokiniai (vidurkiai atitinkamai 1,84 ir 2,11, $p < 0,03$). Vidutinį pažangumą turintys mokiniai reikšmingesnėmis vertybėmis laiko materialiai aprūpintą (vidurkiai atitinkamai 1,61 ir 1,8; $p < 0,031$) ir produktyvų gyvenimą (vidurkiai atitinkamai 2,15 ir 2,42; $p < 0,05$).

Atlikus skirtingo mokymosi pažangumo paauglių terminalinių vertybių reikšmingumo vertinimo analizę, paaiškėjo, kad nepriklausomai nuo mokymosi pažangumo, paaugliams yra svarbiausios asmeninės vertybės – meilė, sveikata, pasitikėjimas savimi. Gerai besimokantys mokiniai labiau vertina materialiai aprūpintą gyvenimą, silpnai besimokantys mokiniai – laisvę. Vidutiniškai besimokantys mokiniai, skirtingai nei aukšto bei žemo mokymosi pažangumo mokiniai mano, mano, kad tokia vertybė turėjimas ištikimų draugų mažai reikšminga.

Atlikus skirtumų patikimumo testą, pastebėta, kad gerai besimokančių mokinių meilės vertinimo skirtumas lyginant su vidutiniškai besimokančiais mokiniais – statistiškai reikšmingas. Gerai besimokantys mokiniai meilę laiko reikšmingesne vertybe.

3 lentelė

Mokymosi pažangumo įtaka terminalinių vertybių vertinimui

Vertybės	Mokymosi pažangumas		
	Aukštas (8,1-10) (n=75)	Vidutinis (6,1-8) (n=175)	Žemas (4,1-6) (n=50)
Reikšmingos	Meilė	Sveikata	Sveikata
	Sveikata	Meilė	Meilė
	Pasitikėjimas savimi	Pasitikėjimas savimi	Pasitikėjimas savimi
	Laimingas šeimyninis gyvenimas	Materialiai aprūpintas gyvenimas	Turėjimas ištikimų draugų
	Turėjimas ištikimų draugų	Laimingas šeimyninis gyvenimas	Laisvė
	Materialiai aprūpintas gyvenimas	Laisvė	Laimingas šeimyninis gyvenimas
Nereikšmingos	Vystymasis	Produktyvus gyvenimas	Pasilinksminimas
	Pasilinksminimas	Pasilinksminimas	Visuomeninis pripažinimas
	Visuomeninis pripažinimas	Visuomeninis pripažinimas	Kitų laimė
	Kitų laimė	Kitų laimė	Produktyvus gyvenimas
	Kūryba	Kūryba	Kūryba
	Gamtos ir meno grožis	Gamtos ir meno grožis	Gamtos ir meno grožis

Ištyrus mokymosi pažangumo įtaką instrumentinių vertybių reikšmingumo vertinimui, galima teigti, kad gerai ir vidutiniškai besimokantys mokiniai labiau vertina

sąžiningumą, nei silpnai besimokantys mokiniai (10 priedas). Silpnai besimokantys mokiniai linkę labiau vertinti individualistines vertybes, gerai ir vidutiniškai besimokantys mokiniai labiau linkę vertinti savęs įtvirtinimo vertybes.

Lyginant gerai ir silpnai besimokančių paauglių skirtumų reikšmingumo testo duomenis (11 priedas), nustatyta, kad silpnai besimokantys mokiniai labiau vertina nepriklausomybę, tuo tarpu gerai besimokantys mokiniai mano kad ši vertybė vidutiniškai reikšminga. Vidutiniškai besimokantys mokiniai nepriklausomybę taip pat vertina labiau už gerai besimokančius. Gerai besimokantys mokiniai labiau vertina racionalumą.

Lyginant gerai ir vidutiniškai besimokančių paauglių skirtumų reikšmingumo testo duomenis (12 priedas), nustatyti sąžiningumo ir išsilavinimo vertinimo statistiškai reikšmingi skirtumai – vidutiniškai besimokantys mokiniai šias vertybes laiko reikšmingesnėmis.

4 lentelė

Mokymosi pažangumo įtaka instrumentinių vertybių vertinimui

Vertybės	Mokymosi pažangumas		
	Aukštas (8,1-10) n=(75)	Vidutinis (6,1-8) (n=(175)	Žemas (4,1-6) (n=50)
Reikšmingos	Atsakomybė	Atsakomybė	Atsakomybė
	Išsilavinimas	Išsilavinimas	Drąsa
	Sąžiningumas	Sąžiningumas	Išsiauklėjimas
	Išsiauklėjimas	Išsiauklėjimas	Išsilavinimas
	Drąsa	Drąsa	Gyvenimo džiaugsmas
	Tvirta valia	Tvirta valia	Nepriklausomybė
Nereikšmingos	Tolerancija	Jautrumas	Tolerancija
	Rūpestingumas	Rūpestingumas	Aukšti siekiai
	Nepriklausomybė	Tolerancija	Efektyvumas reikaluose
	Požiūrių platumas	Efektyvumas reikaluose	Požiūrių platumas
	Efektyvumas reikaluose	Požiūrių platumas	Racionalumas
	Nesusitaikymas su savo ir kitų trūkumais	Nesusitaikymas su savo ir kitų trūkumais	Nesusitaikymas su savo ir kitų trūkumais

Apibendrinant paauglių vertybines orientacijas ir edukacinių – demografinių kintamųjų įtaką joms, galima daryti tokia **išvadas**:

- Tyrime dalyvavę paaugliai iš instrumentinių vertybių reikšmingiausios yra bendravimo (atsakomybė, drąsa, sąžiningumas), estetiškos (išsilavinimas, išsiauklėjimas), bei savęs įtvirtinimo (tvirta valia) vertybės. Iš terminalinių vertybių - vyresnių klasių mokiniams reikšmingiausios yra asmeninio gyvenimo vertybės – meilė, sveikata bei pasitikėjimas savimi.

- Galima teigti jog merginos sveikata ir laimingą šeimyninį gyvenimą vertina labiau nei vaikinai. Tuo tarpu vaikinai labiau vertina pasilinksminimą.
- Žemą pažangumą turintys mokiniai labiau vertina aktyvų, veiklų gyvenimą, nei vidutinį vidurkį turintys mokiniai. Vidutinį pažangumą turintys mokiniai reikšmingesnėmis vertybėmis laiko materialiai aprūpintą ir produktyvų gyvenimą.

3.2. Vyresniųjų klasių mokinių gyvenimo prasmės sampratos poreikio ypatumai

3.2.1. Gyvenimo prasmės sampratos brandumo tyrimo metodika

Vyresniųjų klasių moksleivių gyvenimo prasmės poreikiui tirti buvo pasirinktas M. Zungės (Собчик Л. Н. 2002) testas, kurį sudarė 32 teiginiai (žr. 2 priedą). Teiginiai susiję su žmogaus gyvenimu ir dažniausiai kylančiais klausimais. Teiraujamosi apie dabartį, ateitį, mirtį bei savižudybę. Domimasi ką paauglys pasirinktų ar, kad visai verčiau būtų negimęs ar dar mielai gyventų 9 tokius gyvenimus; koks jis paprastai yra ar viskam abejingas ar džiugus, energingas, pilnas entuziazmo. Taip pat yra teiginių ir apie pasitikėjimą žmonėmis, jausmus. Respondentams prie kiekvieno teiginio buvo pateikti 7 apskritimai ir 2 atsakymo variantai. Teiginį turėjo įvertinti apskritimų eilėje. Jeigu pateiktasis teiginys labai artimai atitinka jo nuomonę žymėjo 1-mą arba 7-tą apskritimą. Jeigu teiginys pakankamai išreiškia respondento poziciją - 2-rą arba 6-tą apskritimą. Šiek tiek - 3-čią arba 5-tą apskritimą. Jei manė, kad atsakymo variantai vienodai susiję su teiginiu (arba visai nesusiję) pažymėjo 4-tą apskritimą. Taip pat buvo prašoma:

- Pažymėti visus teiginius.
- Vienam teiginiui pasirinkti vieną atsakymo variantą.
- Ilgai nesvarstyti renkantis atsakymo variantą.

Teiginiai įvertinti balais nuo 1 iki 7. Atitinkamai pagal surinktų balų skaičių, mokinių gyvenimo prasmės brandumas skirstomas į:

1. Aukštą brandumo lygį (224-160 balų). Šis brandumo lygis traktuojamas, kad asmenybė dažnai susimąsto apie savo gyvenimo prasmę.
2. Vidutinį (159-95 balų). Šis brandumo lygis parodo, kad asmenybei netiek svarbus gyvenimas ir jo tikslai.
3. Žemą brandumo lygį (94-32 balų). Toks brandumo lygis rodo, kad asmenybė nesusimąsto apie savo gyvenimo prasmę.

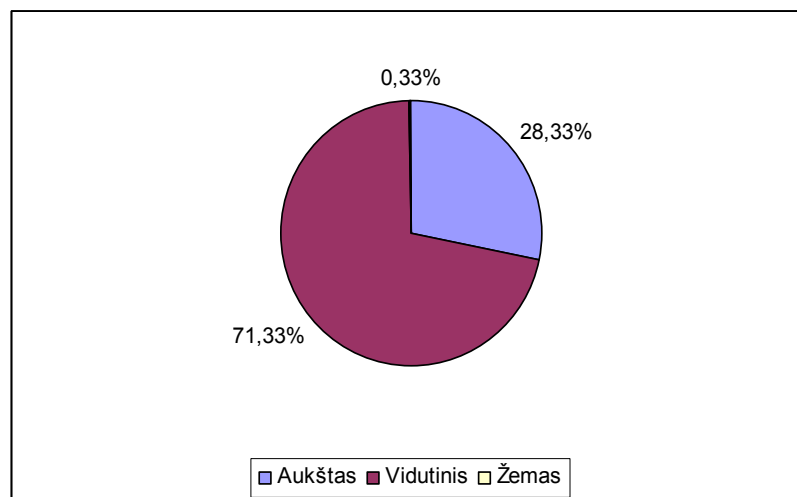
3.2.2. Paauglių gyvenimo prasmės sampratos brandumo tyrimo rezultatai ir jų analizė

Vertindami paauglių brandumo lygį, iškėlėme tokią hipotezę: tikėtina, kad vyresniųjų klasių mokinių gyvenimo prasmės samprata nėra pakankamai brandi ir todėl nepakankamai patenkintas gyvenimo prasmės poreikis.

Atlikus anketų duomenų skaičiavimus, paaiškėjo, kad 71,33% tyrime dalyvavusių paauglių brandumo lygis yra vidutinis. Vidutinis balų skaičius – 147,67. Šis balų skaičius patenka į nustatyto vidutinio brandumo lygio intervalo ribas. Atlikus grupių vidurkių skaičiavimus, paaiškėjo, kad aukšto brandumo lygio paauglių grupės vidurkis 170,65 balo, t.y. tik 10,65 balų viršija viršutinę vidutinio brandumo intervalo ribą.

Vidutinio brandumo lygio paauglių grupės vidurkis 138,7 balų. Šis rodiklis 21,3 balo mažesnis už viršutinę mūsų nustatyto vidutinio brandumo intervalo ribą.

Taigi galima teigti, jog paauglių samprata nėra pakankamai brandi.

Pav. 9. Paauglių pasiskirstymas pagal gyvenimo prasmės sampratos brandumo lygį.

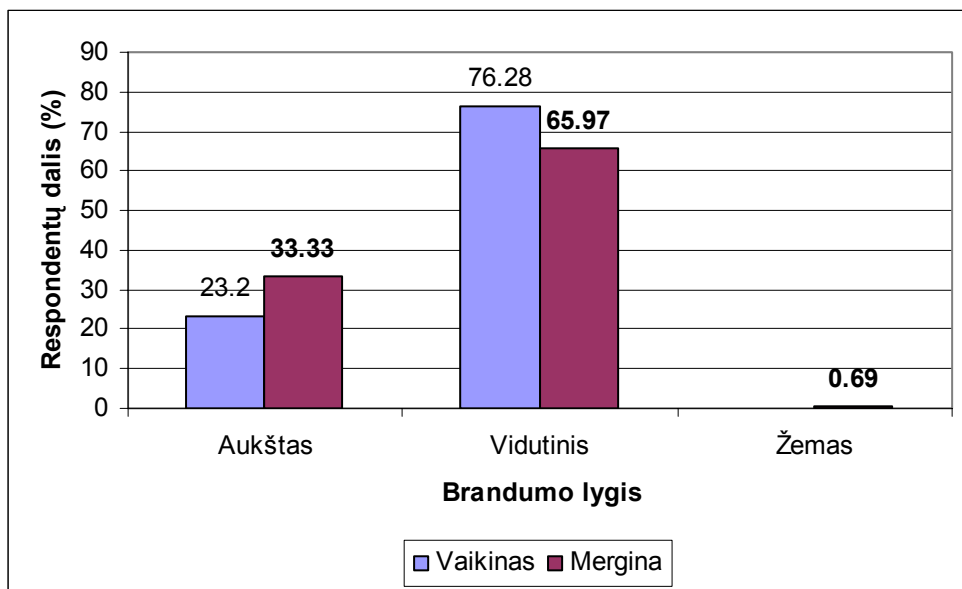
Tirdami lyties, šeimos sudėties bei mokymosi pažangumo įtaką paauglių brandumo lygiui, buvo manyta, kad paauglių gyvenimo prasmės poreikis skiriasi priklausomai nuo edukacinių-demografinių kintamųjų.

Atlikome vaikinų ir merginų duomenų vidurkių skaičiavimą. Vidurkiui artėjant prie 7, ryškėja teigiama, optimistinė respondentų nuostata. Vidurkiui mažėjant ryškėja neigiama, pesimistinė nuostata. Remiantis 13 priedo duomenimis, galima teigti, kad vaikinams rečiau pasitaiko painingų minčių ir jausmų. Merginoms painingų minčių ir jausmų pasitaiko gana dažnai. Merginos nurodo gyvenime turinčios aiškų tikslą. Išanalizavus duomenis, galima

teigti, jog merginos mano esančios gana atsakingos, merginos tiki, kad pasveikimui turi įtakos vidinis nusiteikimas.

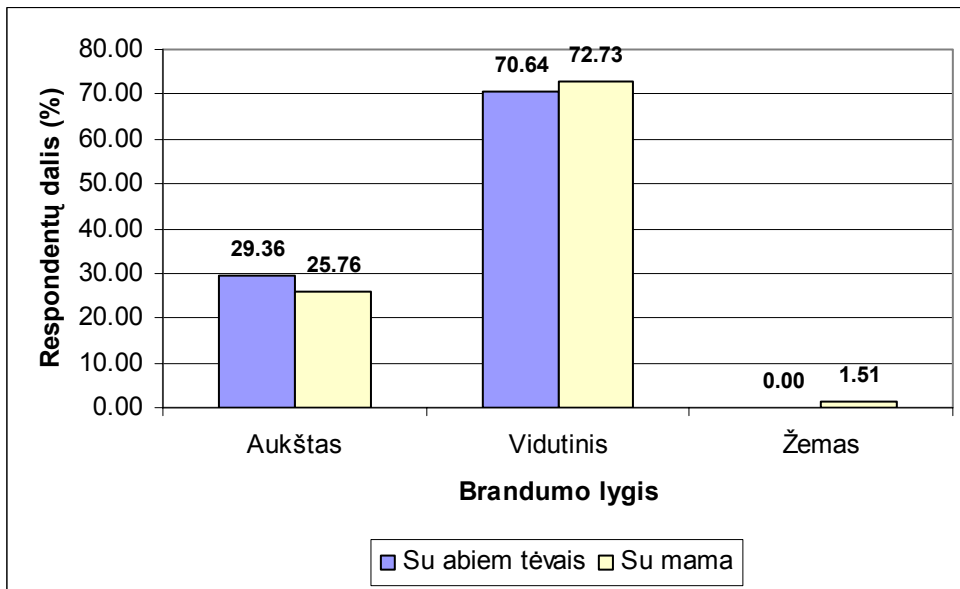
Atlikus skirtumų reikšmingumo testą, pastebėti gyvenimo tikslo vertinimo skirtumai. Merginoms jų gyvenimo tikslas daug aiškesnis, tačiau joms dažniau pasitaiko painių minčių ir jausmų.

33,3% merginų brandumo lygis buvo įvertintas kaip aukštas. Aukštą brandumo lygį nustatėme 23,2 % tyrime dalyvavusių vaikinų. Atlikus vaikinų ir merginų atsakymų, kuriuos vertinome balais vidurkių palyginimą, gavome rezultatus: vaikinų surinktų balų vidurkis 146,1 balų, merginų – 149,3 balų. Galime daryti išvadą, jog lyties įtaka brandumo lygiui nėra didelė.

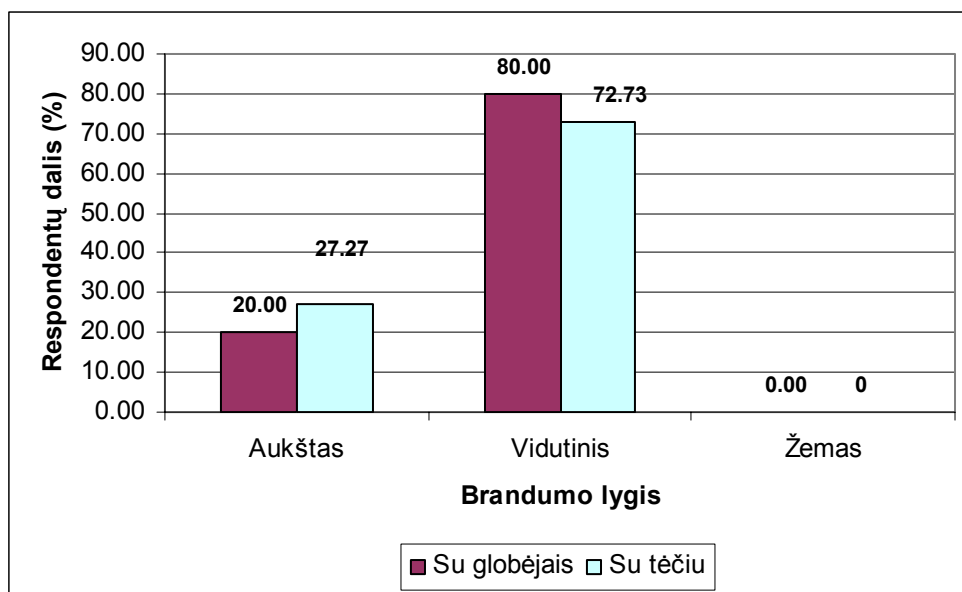

Pav. 10. Gyvenimo prasmės sampratos brandumo lygio ir lyties priklausomybė

Atlikus paauglių brandumo tyrimą, paaiškėjo, kad 29% su abiem tėvais gyvenančių paauglių brandumo lygis yra aukštas. Tarp gyvenančių su globėjais paauglių, pakankamai subrendusių paauglių dalis sudarė 20%. Gyvenančių su tėvu arba su mama pakankamai subrendusių paauglių dalies skirtumas sudarė tik 1,5 %. Apibendrinant duomenis, galima teigti, kad šeimos sudėties įtaka paauglių brandumui nėra reikšminga.

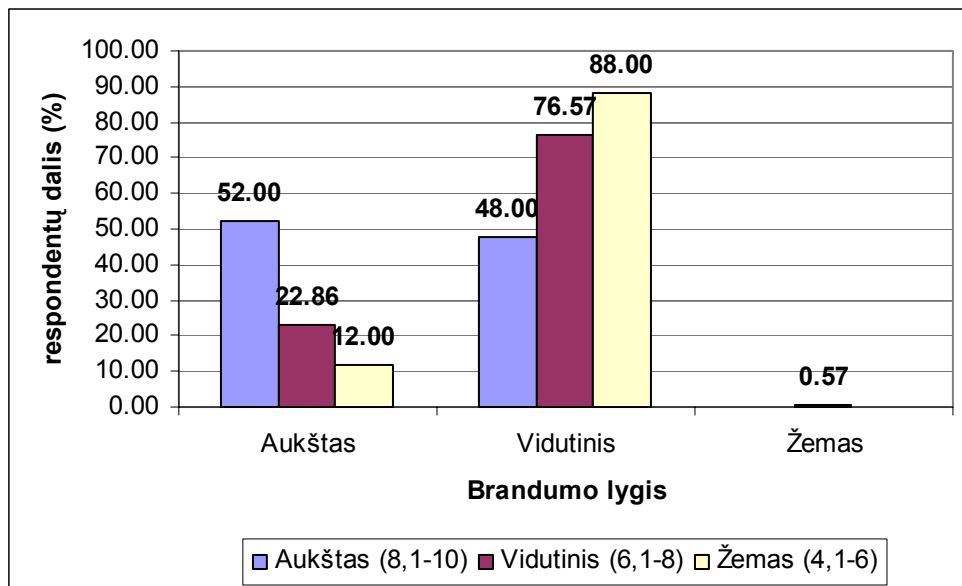
Pav. 11. Gyvenimo prasmės sampratos brandumo ir šeimos sudėties priklausomybė

Pav. 12. Gyvenimo prasmės sampratos brandumo ir šeimos sudėties priklausomybė

Analizuojant mokymosi pažangumo įtaką paauglių brandumui, galima teigti, kad gerai besimokančių mokinių labiau patenkintas gyvenimo prasmės poreikis. Daugiau nei pusės gerai besimokančių paauglių brandumo lygis yra aukštas. Tuo tarpu tik 12% silpnai besimokančių mokinių yra pakankamai subrendę.

Aukštas 157,7 vidutinis 145,3 žemas 140,8 vidurkiai.

Pav. 13. Gyvenimo prasmės sampratos brandumo lygio ir mokymosi pažangumo priklausomybė

Atlikus gyvenimo prasmės ir brandumo tyrimą galima daryti išvadas:

- 71,33% tyrime dalyvavusių paauglių brandumo lygis yra vidutinis.
- Merginos mano esančios gana atsakingos, jos tiki, kad sveikimui turi įtakos vidinis nusiteikimas.
- Merginoms jų gyvenimo tikslas daug aiškesnis, tačiau joms dažniau pasitaiko painių minčių ir jausmų.

Siekdami patikrinti, ar egzistuoja ryšys tarp terminalinių ir instrumentinių vertybių reikšmingumo vertinimo ir paauglių brandumo lygio, atlikome Spearman'o koreliacijos koeficiento skaičiavimą aptikti tokie statistiškai reikšmingi ryšiai:

- paauglių, vertinančių nesusitaikymą su savo ir kitų trūkumais kaip nereikšmingą brandumo lygis yra aukštesnis ($r = -0.13$, $p < 0.05$);
- paauglių, kurie mano, kad pasilinksminimas yra reikšminga vertybė brandumo lygis yra žemesnis nei tų paauglių, kurie mano kad pasilinksminimas yra nereikšminga vertybė ($r = -0.14$, $p < 0.01$).

Išvados:

1. Planuojant vertybinių orientacijų tyrimą, buvo iškelta hipotezė, kuri pasitvirtino, nes paauglių vertybių sistema susiformavusi ir išryškėja lyties įtaka kaip socialinio vaidmens sėkmingo atlikimo atspindys. Bei aiškiai matosi vertybinių priklausomybė nuo edukacinių-demografinių kintamųjų (lyties, šeimos padėties, pažangumo).
2. Analizuojant tyrimo rezultatus vertybinių orientacijų ir edukacinių-demografinių kintamųjų aspektu aiškėjo šios tendencijos:
 - Analizuojant instrumentines ir terminalines vertybes paaiškėjo, kad iš instrumentinių vertybių reikšmingiausios yra bendravimo, estetiškos, bei savęs įtvirtinimo vertybės. Iš terminalinių vertybių – asmeninio gyvenimo vertybės.
 - Lyginant merginų ir vaikinų vertybines orientacijas galima teigti, kad merginos labiau vertina sveikatą ir laimingą šeimyninį gyvenimą. Tuo tarpu vaikinai – pasilinksminimą.
 - Nagrinėjant pažangumo įtaką vertybių pasirinkimui paaiškėjo, kad žemą pažangumą turintys mokiniai labiau vertina aktyvų, veiklų gyvenimą, nei vidutinį pažangumą turintys mokiniai. Vidutinį pažangumą turintys mokiniai reikšmingesnėmis vertybėmis laiko materialiai aprūpintą ir produktyvų gyvenimą. Aukštam, vidutiniam ir žemam pažangumui būdinga atsakomybės vertybė, kaip reikšminga.
 - Analizuojant šeimos sudėties priklausomybę vertybių pasirinkimui paaiškėjo, kad su mama gyvenantys paaugliai labiau vertina ištikimų draugų turėjimą (59 %) bei laisvę (52 %), tačiau su tėvais gyvenantys paaugliai labiau vertina išsiauklėjimą (44%). Su globėjais gyvenantiems paaugliams reikšminga vertybė yra sveikata. O tuo tarpu su tėčiu – sąžiningumas ir atsakomybė.
3. Planuojant gyvenimo prasmės sampratos brandumo tyrimą buvo iškelta hipotezė, kuri pasitvirtino, nes vyresniųjų klasių mokinių gyvenimo prasmės samprata nėra pakankamai brandi.
4. Nagrinėjant gyvenimo prasmės sampratos brandumą ir jos santykį su edukaciniais-demografiniais kintamaisiais išryškėjo tokios tendencijos:
 - Vyresniųjų klasių mokinių gyvenimo prasmės sampratos brandumo lygis yra vidutinis (71,33%) ir tik 0,33% žemas.
 - Analizuojant lyties įtaką gyvenimo prasmės sampratos brandumo lygiui paaiškėjo, kad merginos mano esančios gana atsakingos, jos tiki, kad pasveikimui turi įtakos vidinis nusiteikimas. Merginų gyvenimo tikslas yra

daug aiškesnis, negu vaikinų. Tačiau joms dažniau pasitaiko pinių minčių ir jausmų.

- Lyginant šeimos sudėties priklausomybę gyvenimo prasmės sampratos brandumo lygiui galima teigti, kad tai nėra reikšminga.
- Nagrinėjant mokymosi pažangumo priklausomybę gyvenimo prasmės sampratos brandumo lygiui paaiškėjo, kad net 52% gerai besimokančių paauglių brandumo lygis yra aukštas. Silpnai besimokančių mokinių (12%) yra pakankamai subrendę.

Rekomendacijos:

Teorinė paauglių gyvenimo prasmės ir vertybinių orientacijų ypatumų analizė bei šio tyrimo rezultatai leidžia teigti, jog:

1. Terminalinių vertybių įsisąmoninimas turėtų būti vienas iš pagrindinių dalykų siekiant pagrindinio tikslo.

Tačiau šiuo atžvilgiu reikalinga bendra mokytojų ir tėvų pagalba, nes tik taip bus galima efektyviai padėti sprendžiant vertybių įsisąmoninimo problemas. Todėl auklėtojai:

2. turėtų atkreipti dėmesį ne tik į akademinių žinių perteikimą, bet ir dorovinių vertybių internalizaciją. Tai savo ruožtu galėtų būti daroma integruojant į daugelio dalykų pamokas:
 - ❖ Per etikos pamokas, analizuoti kartu su mokiniais gyvenimiškas situacijas, modeliuoti jas, aiškinantis patirtus jausmus. Taip pat pakalbėti apie vertybes, kokia reikšmė paauglių gyvenime.
 - ❖ Tam idealiai tinka ir literatūros pamokos, pasitelkiant kūrinių analizes, rašinius. Galima duoti moksleiviams rašyti rašinius laisva tema pavyzdžiui: atsakomybė, mano ateitis, kodėl reikia linksmybių ir pan.
 - ❖ Klasės valandėles, per kurias mokytojas ir mokiniai diskutuotų, dalintųsi mintimis. Galimos temos: ištikimi draugai: gerai ar blogai?; kodėl mes taip trokštame laisvės? Ir pan.
3. Įvertinti šeimos ir mokyklos, kaip svarbiausių vaiko socializacijos institucijų svarbą. Kadangi tėvų įtaka paauglystėje kokybiškai pakinta, todėl svarbu siekti glaudaus bendravimo tarp **tėvų – vaiko – mokyklos**:
 - ❖ Skatinti tėvus daugiau su vaikais bendrauti, tai yra kalbėtis su jais apie gyvenimo prasmės svarbą. Klasės auklėtojai turėtų rengti individualius pokalbius su tėvais, daryti susirinkimus – diskusijas, rengti įvairius renginius tarp tėvų ir vaikų.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė V. (1998). Ugdymo samprata. Vilnius.
2. Bajoriūnas Z. (1996). Auklėjimo teorijos pagrindai. Vilnius.
3. Berling J., Krebsbach M., Kurka M. (1997). Values as sources of economic and cultural conflict. [žiūrėta 2004-12-10]. Prieiga per internetą. <http://www.users.muohio.edu/shermac/p412/team297.shtml>
4. Bieliauskaitė R. (1993). Asmenybės psichologija. Kaunas.
5. Boerell C.G. (2004). Abraham Maslow. [žiūrėta 2004-12-20]. Prieiga per internetą <http://www.ship.edu/%7Ecgboree/maslow.html>
6. Boerell C.G. (1998). Carl Rogers. [žiūrėta 2004-12-20]. Prieiga per internetą <http://www.ship.edu/%7Ecgboree/Rogers.html>
7. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius.
8. Broom L., Bonjean Ch., Broom D. (1992). Sociologija. Kaunas.
9. Cirillo A. (2005). The relationship between values and consumer behavior. [žiūrėta 2005-01-30]. Prieiga per internetą. http://www.cbt.wiu.edu/John_Drea/values.htm
10. Čiužas A. ir kt. (2005). Akademinis jaunimas: gyvenimo būdas ir vertybės. Vilnius.
11. Daujotytė V. (1991). Didysis rūpestis // Kultūros barai. Nr. 10. P. 6.
12. Dobrowolska D. The Value of Work for Individual in Industrial Milieu. - W., 1986.
13. Dumčienė A. (2004). Auklėjimo pagrindai. Kaunas.
14. Giddens A. (1983). Sociology. Combridge.
15. Grendstad N.M. (1996). Mokyti – tai atrasti. Vilnius.
16. Frankl V. (2005). Viktor Frankl and Logoterapy. [žiūrėta 2005-01-26]. Prieiga per internetą. <http://members.aol.com/timlebon/FranklLogotherapy.htm>
17. Frankl V. (1995). Apie gyvenimo prasmę // Šiaurės Atėnai 95(12), 13.
18. Franklis V. E. (1997). Žmogus ieško prasmės // Katalikų pasaulis Nr. 5. P. 30-32.
19. Frankl V.E. (2000). Nesąmoningas Dievas: psichoterapija ir religija. Vilnius.
20. Furst M. (1998). Psichologija. Vilnius.
21. Frankl V. E. (1997). Žmogus ieško prasmės. Vilnius.
22. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (2002). Asmenybės ir bendravimo psichologija. Vilnius.
23. Gailienė I. (2002). Gyvenimo prasmės siekis V. Franklio egzistencinėje analizėje / Psichikos sveikatos prielaidos. Studijuojantiems Psichologiją III. Šiauliai. P. 37-51.
24. Gučas A. (1990). Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas.

25. Haim G.G. (1999). Tarp tėvų ir vaiko. Vilnius.
26. Hoekstra J. (2004). Diferent housing systems, diferent housing uotcomes? [žiūrėta 2005-01- 04]. Prieiga per internetą. <http://www.enhr2004.org/files/papers/Hoekstra,%20J.%20-%20Different%20housing%20systems,%20different%20values,%20.pdf>
27. Hurlock E. (1973). Adolescent development. New York.
28. Ivanauskienė V. (2000). Paauglių vertybinės orientacijos: lyties, amžiaus ir šeimos sudėties aspektas// Ugdymo psichologija Nr. 2. P. 17-20.
29. Jacikevičius A. (1995). Žmonių grupių (socialinė) psichologija. Vilnius.
30. Jacikevičius A. (1994). Siela, mokslas, gyvensena. Vilnius.
31. Jekentaitė L., Sabaliauskaitė R. (2002). Žmogus tarp žmonių. Vilnius.
32. Jovaiša L. (1981). Asmenybė ir profesija. Kaunas.
33. Kočiūnas R. (1996). Egzistencinė psichologija ir terapija: žvilgsnis į žmogiškosios būties problemas // Psichologija. Nr.15(1). P. 5-23.
34. Kupčikienė I. (1997). Vertybės pasirenkame patys// Mokykla Nr. 3. P. 9-11.
35. Kuzmickas B. (2001). Laimė, asmenybė, vertybės. Vilnius.
36. Kuzmickas B. (1982). Dorovinės vertybės ir asmenybė. // Etikos etiudai. Dorovinės vertybės 6. Vilnius.
37. Kuzmickas B., Astra L. (1996). Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė. Vilnius.
38. Leonavičius J. (1993). Sociologijos žodynas. Vilnius.
39. Lepeškienė V. (1996). Vertybės ir elgesys // Psichologija tau. Nr. 4. P. 20.
40. Lepeškienė V. (1997). Vertybių problema humanistinėje ir egzistencinėje psichologijoje // Psichologija Nr.17/2. P. 144-157.
41. Lepeškienė V. ir kt. (2001). Mokykla ant žmogiškumo pamatų. Vilnius.
42. Maslow A. (1970). Motivation and Personality.
43. Maslow A. (1979). The farther Reaches of Human Nature.
44. Matulionis A., Mikšys A. (1992). Jaunimo socialinė – profesinė orientacija. Vilnius.
45. McLaughlin (1997). Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė. Kaunas.
46. Miller A.G. (1972). The social psychology of psychological research. New York.
47. Navaitis G. (2001). Psichologinė parama paaugliui. Vilnius.
48. Petrulytė A. (2003). Jaunesniojo paauglio socialinė raida. Vilnius.
49. Perls F.S. (1969). Gestalt Therapy Verbatation. New York: Real Poeple Press.
50. Phenix P. (1964). Realins of Meaning.// A Philosophy of the Curriculum for General Education. New York: Mc. Graw Hill.

51. Psichologija studentui. (2000). Kaunas.
52. Psichologijos žodynas. (1993). Vilnius. P.324.
53. Plužek Z. (1996). Pastoracinė psichologija. Vilnius.
54. Rogers C. (1969). On becoming Learn.
55. Rokeach M. (1977). The nature of human values and value systems.//Smifh M. A. Practical guide to Value Clarification. La Jolla: University associates.
56. Sezemanas V. (1997). Raštai. Vilnius.
57. Saunders S. (2001). Fromm's marketing charakter and Rokeach values. [žiūrėta 2004-12-03]. Prieiga per internetą www.sbp_journal.com/journal_detail/1149
58. Steward W.M. (2004). Values and Political Ideology: Rokeach's Two – Value Model in a Proportional representation environment. [žiūrėta 2005-02-10]. Prieiga per internetą. http://www.findartiele.com/p/articles/miqa3848/is_200411/ai_n9467751
59. Suslavičius A. (1995). Socialinė psichologija. Kaunas.
60. Suslavičius A., Valickas A. (1999). Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams. Vilnius.
61. Trimakas K. L. (2002). Asmenybės raida gyvenime. Kaunas.
62. Valickas G. (1997). Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius.
63. Vesser W. (1995). Kas suteikia gyvenimui prasmę? // Prizmė Nr. 2. P. 24-27.
64. Žukauskienė R. (2002). Raidos psichologija. Vilnius.
65. Woityla K. (1997). Asmuo ir veiksmai. Vilnius.
66. Франкль В. (1990). Человек в поисках смысла. Москва.
67. Франкль В. (2000). Основы логотерапии. Психотерапия и религия. Санкт – Петербург.
68. Франкль В. (2001). Психотерапия на практике. Санкт – Петербург.
69. Головей Л. А. Рыбалко Е. Р. (2002). Практикум по возрастной психологии.
70. Собчик Л. Н. (2002). Диагностика индивидуально – типологических свойств и межличностных отношений. Санкт - Петербург. Речь.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Mielas moksleivi,

Šio tyrimo tikslas - išanalizuoti jaunimo požiūrį į gyvenimą bei santykius su žmonėmis.

Apklausa **anoniminė**, todėl anketoje nei **vardo**, nei **pavardės** nurodyti nereikia.

Reikalinga informacija apie tave:

I. Tavo lytis: (Pabrauk tinkamą) 1. vaikinai; 2. mergina.	III. Tu turi: (Pabrauk tinkamą) 1. brolių (-ių) ir seserį (-ų); 2. tik brolių (-ių); 3. tik seserį (-ų); 4. neturi nei brolių (-ių), nei seserį (-ų).
II. Tu gyveni: (Pabrauk tinkamą) 1. su abiem tėvais; 2. su globėjais; 3. su mama; 4. su tėčiu.	IV. Tavo praėjusio semestro (ar trimestro) vidurkis: (Parašyk)

Tau pateikiamas 18 svarbiausių žmonių dalykų sąrašas. Prašau tavęs – sunumeruoti tuos dalykus pagal svarbą, kuriomis vadovaujies savo gyvenime.

Įdėmiai perskaityk visas vertybes ir ta, kuri tau reikšmingiausia pažymėk "1". Po to išsirink antrą pagal svarbumą ir ją pažymėk "2". Paskui atlik tą patį su likusiomis vertybėmis. Mažiausiai svarbi užims "18" vietą.

Dirbk neskubėdamas (-a), apgalvodamas (-a). Jeigu darbo metu pakeisi savo nuomonę, tai gali ištaisyti savo atsakymus, pakeisdamas (-a) vertybės vietą. Galutiniame darbe turi atsispindėti tavo užtikrinta pozicija.

	Aktyvus, veiklus gyvenimas.
	Gamtos ir meno grožis (gražūs išgyvenimai gamtoje ir mene).
	Gyvenimo išmintis (subrendęs mąstymas ir sveika mintis pasiekama gyvenimo patirtimi).
	Įdomus darbas.
	Kitų laimė (gerovė, vystymasis, tobulėjimas kitų žmonių, visos tautos, žmonijos visumoj).
	Kūryba (kūrybinės veiklos galimybė).
	Laimingas šeimyninis gyvenimas.
	Laisvė (savarankiški, nepriklausomi sprendimai ir veiksmai).
	Materialiai aprūpintas gyvenimas.
	Meilė (dvasinė ir fizinė artimiausiems žmonėms).
	Pasilinksminimas (malonus, nevaržomas laiko praleidimas, išsipareigojimų neturėjimas).
	Pasitikėjimas savimi (vidinė harmonija, laisvė nuo vidinių prieštaravimų, abejonių).
	Pažinimas (galimybė plėsti savo išsilavinimą, akiratį, bendrą kultūrą, intelektualinį išsilavinimą).

	Produktyvus gyvenimas (maksimaliai pilnas savo galimybių, jėgų, sugebėjimų išnaudojimas).
	Sveikata (fizinė ir psichinė).
	Turėjimas ištikimų draugų.
	Visuomeninis pripažinimas.
	Vystymasis (darbas su savimi, pastovus fizinis ir dvasinis tobulėjimas).

Čia pateikiamos kitokio pobūdžio vertybės, kurios yra taip pat svarbios žmogaus gyvenime. Prašau tavęs su jomis atlikti tą patį išdėstymą.

	Atsakomybė (atsakingumas, sugebėjimas išlaikyti duotą žodį).
	Aukšti siekiai (aukšti reikalavimai iš gyvenimo).
	Drąsa (ginant savo nuomonę ir požiūrius).
	Efektyvumas reikaluose (darbštumas, produktyvumas darbe).
	Gyvenimo džiaugsmas (humoro jausmas).
	Išsiauklėjimas (geros manieros).
	Išsilavinimas (platus pažinimas, aukšta bendra kultūra).
	Jautrumas (rūpinimasis).
	Nepriklausomybė (galimybė veikti savarankiškai, ryžtingai).
	Nesusitaikymas su savo ir kitų trūkumais.
	Požiūrių platumas (sugebėjimas suprasti kitų nuomonę, gerbti kito požiūrį, tradicijas, įpročius).
	Racionalumas (sugebėjimas protingai ir logiškai mąstyti, priimti racionalius, apgalvotus sprendimus).
	Rūpestingumas (drausmingumas).
	Savikontrolė (susivaldymas).
	Sąžiningumas (tikra tiesa, atvirumas).
	Tolerancija (kitų atžvilgiams ir nuomonėms, sugebėjimas atskleisti kitiems jų klaidas ir nuklydimus).
	Tvarkingumas, mokėjimas išlaikyti daiktų, darbų tvarką.
	Tvirta valia (sugebėjimas įpiršti savo nuomonę, neatsitraukti nuo sunkumų).

2 PRIEDAS

Prie kiekvieno teiginio yra 7 apskritimai ir 2 atsakymo variantai. Prašau tavęs, kiekvieną teiginį įvertinti apskritimų eilėje. Jeigu pateiktasis teiginys labai artimai atitinka tavo nuomonę pažymėk 1-mą arba 7-tą apskritimą. Jeigu manai, kad teiginys pakankamai išreiškia tavo poziciją pažymėk 2-rą arba 6-tą apskritimą, o jeigu tik šiek tiek pažymėk 3-čią arba 5-tą apskritimą. Jei manai, kad abu atsakymo variantai vienodai susiję su teiginiu (arba visai nesusiję) pažymėk 4-tą apskritimą.

Prašau tavęs:

- Nepraleisk neatžymėjęs (-usi) nė vieno teiginio.
- Vienam teiginiui pasirink tik vieną atsakymo variantą.

Prašau, savo vertinimą atlikti nepriklausomai nuo kitų. Ilgai nesvarstyk prieš nusprendamas (-a). Reikalingas tavo pirmas išpūdis, tačiau atžymėti reikia rimtai, susikaupus.

Pavyzdys

1.Paprastai esu:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	viskam abejingas						džiugus, energingas, pilnas entuziazmo.
5.Kiekviena diena man:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	vis nauja ir kitokia						visiškai tokia pat

Dabar tu pažymėk šiuos teiginius:

TEIGINIAI	ATSAKYMAI						
1.Paprastai esu:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	viskam abejingas						džiugus, energingas, pilnas entuziazmo.
2.Gyvenimas man atrodo:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	visada jaudinantis						be galo vienodas
3.Gyvenime aš:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	neturiu jokių tikslų, planų						turiu labai aiškių tikslų
4.Mano asmeninė egzistencija:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	visiškai beprasmė ir betikslė						labai prasminga ir tikslinga
5.Kiekviena diena man:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	vis nauja ir kitokia						visiškai tokia pat
6.Jei galėčiau pasirinkti:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	verčiau būčiau visai negimęs						mielai dar gyvenčiau 9 tokius gyvenimus
7.Išėjęs į pensiją:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	užsiimsiu tais nuostabiais dalykais, kuriais užsiimti norėjau visą gyvenimą						dykinėsiu visą likusį gyvenimą
8.Siekdamas gyvenime tikslų:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	niekada nieko nepasiekiau						pasiekiau viską
9.Mano	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	tuščias, tik						pilnas gerų,

22.Ar kada buvote nustebintas elgesiu žmonių, kuriuos, atrodė, gerai pažįstate:	☐ niekada taip nebuvo atsitikę	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ visada taip atsitinka
23.Ar kada žmonės, kuriais pasitikėjote, jus nuvylė:	☐ niekada	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ visada taip
24.Ar jaučiate, kad su jumis elgiamasi neteisingai:	☐ labai dažnai	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ labai retai arba niekada
25.Ar jaučiate, kad esate neįprastoje situacijoje, ir nežinote, ką daryti:	☐ labai dažnai	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ labai retai arba niekada
26.Kai praeityje buvo nutikę kažkas nemalonaus jūs buvote linkęs:	☐ graužtis, sielotis	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ sakyti: "gerai, jei taip, tai aš ir taip turiu gyventi", ir gyventi
27.Ar turite labai painių jausmų ir minčių:	☐ labai dažnai	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ labai retai arba niekada
28.Ar pasitaiko jumyse tokių jausmų, kurių nenorėtumėte, kad būtų:	☐ labai dažnai	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ labai retai arba niekada
29.Daugelis žmonių, netgi turintys stiprų charakterį, tam tikrose situacijose kartais jaučiasi išsisėmę ir pralaimėję. Ar dažnai taip jautėtės praeityje:	☐ niekada	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ labai dažnai
30.Ar dažnai jaučiate, kad maža prasmės tuose	☐ labai dažnai	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ labai retai arba niekada

dalykuose, kuriuos darote kiekvieną dieną:							
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Kintamieji	Kintamųjų kategorijos	N	%				
Lytis:	Vaikinas	156	48				
	Mergina	144	52				
Gyvena su:	Abiem tėvais	218	72,67				
	Globėjais	5	1,67				
	Mama	66	22				
	Tėčiu	11	3,67				
Turi:	Brolį (-ių) ir seserį (-ų)	50	16,67				
	Tik brolių (-ių)	99	33				
	Tik seserį (-ų)	92	30,67				
	Neturi nei brolių (-ių) ir seserį (-ų)	59	16,67				
Pažangumas:	Žemas	50	16,67				
	Vidutinis	175	58,33				
	Aukštas	75	25				
	labai dažnai		labai retai arba niekada				
32. Jūsų manymu, ar turi reikšmės gydymui stiprus vidinis nusiteikimas pasveikti:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	ne, tai tuščias dalykas						taip, tai svarbiausia

3 PRIEDAS

Respondentų pasiskirstymas pagal kintamuosius ir kintamųjų kategorijas (N/%)

4 PRIEDAS

Lyties įtaka instrumentinių vertybių vertinimui

Vertybės	Vaikinai (n=156) (%)			Merginos (n=144) (%)			Rangavimo vidurkis	
	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Vaikinai (n=156)	Merginos (n=144)
							($X \pm SD$)	($X \pm SD$)
Atsakomybė	59,62	28,21	12,18	64,58	29,86	5,56	1,53 ± 0,70	1,41 ± 0,60
Drąsa	49,36	28,85	21,79	36,81	40,97	22,22	1,72 ± 0,80	1,85 ± 0,76
Išsilavinimas	49,36	35,26	15,38	66,67	18,06	15,28	1,66* ± 0,73	1,48* ± 0,75
Sąžiningumas	42,31	35,26	22,44	56,94	27,78	15,28	1,80* ± 0,78	1,58* ± 0,74
Gyvenimo džiaugsmas	40,38	33,33	26,28	36,81	34,72	28,47	1,86 ± 0,81	1,92 ± 0,81
Tvirta valia	39,74	35,90	24,36	36,11	38,89	25,00	1,85 ± 0,79	1,89 ± 0,78
Nepriklausomybė	37,82	34,62	27,56	37,50	25,69	36,81	1,90 ± 0,80	1,99 ± 0,86
Išsiauklėjimas	36,54	41,67	21,79	45,83	38,19	15,97	1,85 ± 0,75	1,70 ± 0,73
Jautrumas	30,77	29,49	39,74	29,86	32,64	37,50	2,09 ± 0,84	2,08 ± 0,82
Savikontrolė	30,77	32,05	37,18	23,61	47,22	29,17	2,06 ± 0,82	2,06 ± 0,73
Tvarkingumas	30,77	37,18	32,05	17,36	44,44	38,19	2,01* ± 0,80	2,20* ± 0,72
Aukšti siekiai	28,85	31,41	39,74	34,72	28,47	36,81	2,11 ± 0,82	2,02 ± 0,85
Rūpestingumas	25,64	36,54	37,82	20,83	44,44	34,72	2,12 ± 0,79	2,14 ± 0,73
Efektyvumas reikaluose	25,00	35,90	39,10	15,28	35,42	49,31	2,14* ± 0,79	2,34* ± 0,73
Racionalumas	25,00	35,90	39,10	27,08	35,42	37,50	2,14 ± 0,79	2,10 ± 0,80
Požiūrių platumas	19,23	33,33	47,44	19,44	34,72	45,83	2,28 ± 0,77	2,26 ± 0,77
Tolerancija	19,23	35,90	44,87	27,08	40,97	31,94	2,25* ± 0,76	2,04* ± 0,77
Nesusitaikymas su savo ir kitų trūkumais	7,05	24,36	68,59	3,47	9,03	87,50	2,61* ± 0,62	2,84* ± 0,45

*statistiškai reikšmingas dažnio skirtumas lyginant vaikinų ir merginų instrumentinių vertybių reikšmingumo vertinimą ($p < 0,05$)

5 PRIEDAS

Lyties įtaka terminalinių vertybių vertinimui

Vertybė	Vaikiniai (%)			Merginos (%)			Rangavimo vidurkis	
	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Vaikiniai	Merginos
							$n=(156)(\bar{X}\pm SD)$	$n=(144)(\bar{X}\pm SD)$
Meilė	66,03	22,44	11,54	76,39	15,28	8,33	1,46 ± 0,69	1,32 ± 0,62
Sveikata	64,10	24,36	11,54	75,00	20,83	4,17	1,47* ± 0,7	1,29* ± 0,54
Pasitikėjimas savimi	51,28	36,54	12,18	60,42	31,94	7,64	1,61 ± 0,7	1,47 ± 0,64
Laisvė	50,00	31,41	18,59	42,36	39,58	18,06	1,69 ± 0,77	1,76 ± 0,74
Materialiai aprūpintas gyvenimas	48,08	33,33	18,59	56,94	20,14	22,92	1,71 ± 0,76	1,66 ± 0,83
Laimingas šeimyninis gyvenimas	46,79	31,41	21,79	58,33	28,47	13,19	1,75* ± 0,79	1,55* ± 0,72
Turėjimas ištikimų draugų	46,79	37,82	15,38	50,00	33,33	16,67	1,69 ± 0,73	1,67 ± 0,75
Aktyvus, veiklus gyvenimas	35,90	30,77	33,33	18,75	48,61	32,64	1,97 ± 0,83	2,14 ± 0,71
Įdomus darbas	34,62	35,26	30,13	20,83	48,61	30,56	1,96 ± 0,81	2,1 ± 0,71
Gyvenimo išmintis	30,77	30,13	39,10	22,92	43,06	34,03	2,08 ± 0,83	2,11 ± 0,75
Pažinimas	26,92	37,82	35,26	25,00	41,67	33,33	2,08 ± 0,79	2,08 ± 0,76
Pasilinksminimas	22,44	35,90	41,67	16,67	24,31	59,03	2,19* ± 0,78	2,42* ± 0,76
Vystymasis	20,51	43,59	35,90	21,53	40,97	37,50	2,15 ± 0,74	2,16 ± 0,75
Kitų laimė	14,74	29,49	55,77	12,50	22,92	64,58	2,41 ± 0,74	2,52 ± 0,71
Produktyvus gyvenimas	13,46	45,51	41,03	22,22	42,36	35,42	2,28 ± 0,69	2,13 ± 0,75
Visuomeninis pripažinimas	12,82	46,15	41,03	12,50	40,28	47,22	2,28 ± 0,68	2,35 ± 0,69
Gamtos ir meno grožis	12,18	17,31	70,51	4,17	28,47	67,36	2,80 ± 0,7	2,63 ± 0,56
Kūryba	6,41	27,56	66,03	7,64	26,39	65,97	2,60 ± 0,61	2,58 ± 0,63

*statistiškai reikšmingas dažnio skirtumas lyginant vaikinų ir merginų terminalinių vertybių vertinimą ($p<0,05$)

6 PRIEDAS

Gyvenančių su abiem tėvais ir gyvenančių su mama paauglių terminalinių vertybių vertinimas.

Vertybė	Su abiem tėvais (%)			Su mama (%)			Rangavimo vidurkis	
	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo(7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo(7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Gyv. su abiem tėvais	Gyv. su mama
							$n=(218)(\bar{X}\pm SD)$	$n=(66)(\bar{X}\pm SD)$
Sveikata	70.64	21.56	7.80	63.64	25.76	10.61	1.72 ± 0.78	1.59 ± 0.72
Meilė	69.72	19.72	10.55	75.76	15.15	9.09	2.72 ± 0.56	2.73 ± 0.57
Pasitikėjimas savimi	55.50	35.78	8.72	53.03	31.82	15.15	2.12 ± 0.79	2.14 ± 0.80
Materialiai aprūpintas gyvenimas	54.59	26.61	18.81	48.48	30.30	21.21	1.96 ± 0.82	1.88 ± 0.89
Laimingas šeimyninis gyvenimas	53.21	30.73	16.06	51.52	28.79	19.70	1.58 ± 0.74	1.58 ± 0.77
Laisvė	44.95	37.61	17.43	51.52	30.30	18.18	2.09 ± 0.84	2.09 ± 0.80
Turėjimas ištikimų draugų	44.50	36.70	18.81	59.09	33.33	7.58	2.16 ± 0.76	2.18 ± 0.80
Įdomus darbas	30.28	38.53	31.19	22.73	46.97	30.30	2.24 ± 0.79	2.23 ± 0.72
Aktyvus, veiklus gyvenimas	28.90	37.16	33.94	24.24	39.39	36.36	1.47 ± 0.64	1.52 ± 0.71
Gyvenimo išmintis	27.98	38.53	33.49	24.24	30.30	45.45	1.83 ± 0.79	1.65 ± 0.75
Pažinimas	26.15	39.45	34.40	25.76	43.94	30.30	2.11 ± 0.76	2.12 ± 0.79
Vystimasis	20.64	42.66	36.70	18.18	43.94	37.88	1.89 ± 0.80	1.83 ± 0.71
Pasilinksminimas	18.81	31.19	50.00	21.21	28.79	50.00	2.27 ± 0.77	2.23 ± 0.78
Produktyvus gyvenimas	16.97	42.66	40.37	19.70	50.00	30.30	2.06 ± 0.77	2.09 ± 0.80
Kitų laimė	13.76	27.98	58.26	16.67	18.18	65.15	1.87 ± 0.80	1.98 ± 0.81
Visuomeninis pripažinimas	11.47	43.12	45.41	15.15	42.42	42.42	2.10 ± 0.75	2.12 ± 0.83
Gamtos ir meno grožis	9.63	21.56	68.81	4.55	22.73	72.73	2.01 ± 0.85	2.18 ± 0.80
Kūryba	7.80	24.77	67.43	4.55	34.85	60.61	1.75 ± 0.75	1.85 ± 0.68

Gyvenančių su abiem tėvais ir gyvenančių su mama paauglių instrumentinių vertybių vertinimas.

Vertybė	Su abiem tėvais (%)			Su mama (%)			Rangavimo vidurkio rodiklis	
	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Gyv. su abiem tėvais	Gyv. su mama
							$n=(218)(X\pm SD)$	$n=(66)(X\pm SD)$
Atsakomybė	61.47	30.28	8.26	60.61	27.27	12.12	1.47 ± 0.64	1.52 ± 0.71
Išsilavinimas	56.88	27.98	15.14	59.09	24.24	16.67	1.58 ± 0.74	1.58 ± 0.77
Sąžiningumas	48.17	31.19	20.64	54.55	31.82	13.64	1.72 ± 0.78	1.59 ± 0.72
Išsiauklėjimas	43.58	37.61	18.81	31.82	51.52	16.67	1.75 ± 0.75	1.85 ± 0.68
Draša	40.83	34.86	24.31	51.52	31.82	16.67	1.83 ± 0.79	1.65 ± 0.75
Gyvenimo džiaugsmas	39.45	33.94	26.61	33.33	34.85	31.82	1.87 ± 0.80	1.98 ± 0.81
Tvirta valia	38.07	34.86	27.06	34.85	46.97	18.18	1.89 ± 0.80	1.83 ± 0.71
Nepriklausomybė	35.32	33.49	31.19	45.45	21.21	33.33	1.96 ± 0.82	1.88 ± 0.89
Aukšti siekiai	34.86	28.90	36.24	24.24	33.33	42.42	2.01 ± 0.85	2.18 ± 0.80
Jautrumas	30.73	29.36	39.91	27.27	36.36	36.36	2.09 ± 0.84	2.09 ± 0.80
Savikontrolė	26.61	40.37	33.03	27.27	36.36	36.36	2.06 ± 0.77	2.09 ± 0.80
Racionalumas	25.69	36.70	37.61	25.76	34.85	39.39	2.12 ± 0.79	2.14 ± 0.80
Rūpestingumas	23.85	41.28	34.86	25.76	36.36	37.88	2.11 ± 0.76	2.12 ± 0.79
Tvarkingumas	23.39	43.12	33.49	28.79	30.30	40.91	2.10 ± 0.75	2.12 ± 0.83
Tolerancija	22.48	39.45	38.07	24.24	33.33	42.42	2.16 ± 0.76	2.18 ± 0.80
Efektyvumas reikaluose	22.02	32.11	45.87	16.67	43.94	39.39	2.24 ± 0.79	2.23 ± 0.72
Požiūrių platumas	19.72	33.94	46.33	21.21	34.85	43.94	2.27 ± 0.77	2.23 ± 0.78
Nesusitaikymas su savo ir kitų trūkumais	5.50	16.97	77.52	6.06	15.15	78.79	2.72 ± 0.56	2.73 ± 0.57

8 PRIEDAS

Gyvenančių su globėjais ir gyvenančių su tėčiu paauglių instrumentinių vertybių vertinimas.

Vertybė	Gyv. su globėjais (%)			Gyv. su tėčiu (%)			Rangavimo vidurkio rodiklis	
	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo(7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo(7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Gy.su globėjais	Gyv. su tėčiu
							$n=(218)(X\pm SD)$	$n=(66)(X\pm SD)$
Rūpestingumas	0.00	60.00	40.00	9.09	36.36	54.55	2.40 ± 0.55	2.45 ± 0.69
Gyvenimo džiaugsmas	80.00	0.00	20.00	36.36	45.45	18.18	1.40 ± 0.89	1.82 ± 0.75
Išsilavinimas	80.00	0.00	20.00	54.55	36.36	9.09	1.40 ± 0.89	1.55 ± 0.69
Drąsa	60.00	20.00	20.00	36.36	54.55	9.09	1.60 ± 0.89	1.73 ± 0.65
Savikontrolė	60.00	40.00	0.00	27.27	36.36	36.36	1.40 ± 0.55	2.09 ± 0.83
Atsakomybė	40.00	40.00	20.00	90.91	9.09	0.00	1.8* ± 0.84	1.09* ± 0.30
Efektyvumas reikaluose	40.00	40.00	20.00	0.00	54.55	45.45	1.80 ± 0.84	2.45 ± 0.52
Išsiauėjimas	40.00	40.00	20.00	45.45	18.18	36.36	1.80 ± 0.84	1.91 ± 0.94
Jautrumas	40.00	20.00	40.00	36.36	36.36	27.27	2.00 ± 1.00	1.91 ± 0.83
Nepriklausomybė	40.00	20.00	40.00	36.36	27.27	36.36	2.00 ± 1.00	2.00 ± 0.89
Tvirta valia	40.00	40.00	20.00	54.55	27.27	18.18	1.80 ± 0.84	1.64 ± 0.81
Aukšti siekiai	20.00	20.00	60.00	18.18	36.36	45.45	2.40 ± 0.89	2.27 ± 0.79
Požiūrių platumas	20.00	40.00	40.00	0.00	27.27	72.73	2.20 ± 0.84	2.73 ± 0.47
Racionalumas	20.00	40.00	40.00	36.36	18.18	45.45	2.20 ± 0.84	2.09 ± 0.94
Tolerancija	20.00	40.00	40.00	27.27	45.45	27.27	2.20 ± 0.84	2.00 ± 0.77
Nesuitaikymas su savo ir kitų trūkumais	0.00	20.00	80.00	0.00	27.27	72.73	2.80 ± 0.45	2.73 ± 0.47
Sąžiningumas	0.00	60.00	40.00	63.64	27.27	9.09	2.4* ± 0.55	1.45* ± 0.69
Tvarkingumas	0.00	80.00	20.00	27.27	36.36	36.36	2.20 ± 0.45	2.09 ± 0.83

*statistiškai reikšmingas dažnio skirtumas lyginant gyvenančių su globėjais ir gyvenančių su tėvu instrumentinių vertybių vertinimą ($p<0,05$)

9 PRIEDAS

Gyvenančių su globėjais ir gyvenančių su tėčiu paauglių terminalinių vertybių vertinimas.

Vertybių sąrašas	Gyv. su globėjais (%)			Gyv. su tėčiu (%)			Rangavimo vidurkis	
	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Gyv. su globėjais	Gyv. su tėčiu
							$n=(218)(\bar{X} \pm SD)$	$n=(66)(\bar{X} \pm SD)$
Meilė	100.00	0.00	0.00	54.55	36.36	9.09	2.80 ± 0.45	2.73 ± 0.47
Sveikata	100.00	0.00	0.00	63.64	36.36	0.00	2.4* ± 0.55	1.45* ± 0.69
Pasitikėjimas savimi	80.00	0.00	20.00	63.64	36.36	0.00	2.20 ± 0.84	2.09 ± 0.94
Laisvė	60.00	0.00	40.00	36.36	36.36	27.27	2.00 ± 1.00	1.91 ± 0.83
Aktyvus, veiklus gyvenimas	40.00	60.00	0.00	18.18	72.73	9.09	1.8* ± 0.84	1.09* ± 0.30
Įdomus darbas	40.00	60.00	0.00	9.09	63.64	27.27	1.80 ± 0.84	2.45 ± 0.52
Laimingas šeimyninis gyvenimas	40.00	20.00	40.00	45.45	27.27	27.27	1.40 ± 0.89	1.55 ± 0.69
Pažinimas	40.00	20.00	40.00	18.18	27.27	54.55	2.40 ± 0.55	2.45 ± 0.69
Turėjimas ištikimų draugų	40.00	40.00	20.00	63.64	27.27	9.09	2.20 ± 0.84	2.00 ± 0.77
Gyvenimo išmintis	20.00	40.00	40.00	27.27	27.27	45.45	1.60 ± 0.89	1.73 ± 0.65
Produktyvus gyvenimas	20.00	40.00	40.00	18.18	36.36	45.45	1.40 ± 0.55	2.09 ± 0.83
Vystimasis	20.00	60.00	20.00	45.45	18.18	36.36	1.80 ± 0.84	1.64 ± 0.81
Gamtos ir meno grožis	0.00	40.00	60.00	9.09	36.36	54.55	2.40 ± 0.89	2.27 ± 0.79
Kitų laimė	0.00	40.00	60.00	0.00	36.36	63.64	1.40 ± 0.89	1.82 ± 0.75
Kūryba	0.00	40.00	60.00	9.09	18.18	72.73	1.80 ± 0.84	1.91 ± 0.94
Materialiai aprūpintas gyvenimas	0.00	40.00	60.00	54.55	9.09	36.36	2.00 ± 1.00	2.00 ± 0.89
Pasilinksminimas	0.00	40.00	60.00	36.36	18.18	45.45	2.20 ± 0.84	2.73 ± 0.47
Visuomeninis pripažinimas	0.00	60.00	40.00	27.27	45.45	27.27	2.20 ± 0.45	2.09 ± 0.83

*statistiškai reikšmingas dažnio skirtumas lyginant gyvenančių su globėjais ir gyvenančių su tėčiu terminalinių vertybių vertinimą ($p < 0,05$)

10 PRIEDAS

Mokymosi pažangumo įtaka vertybių reikšmingumo vertinimui.

Vertybių sąrašas	Aukštas (8,1-10) (%)			Žemas (4,1-6) (%)			Rangavimo vidurkis	
	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Aukštas (8,1-10)	Žemas (4,1-6)
							$n=(218)(\bar{X}\pm SD)$	$n=(66)(\bar{X}\pm SD)$
Atsakomybė	65,33	26,67	8,00	68,00	24,00	8,00	1,43 ± 0,64	1,40 ± 0,64
Aukšti siekiai	36,00	29,33	34,67	26,00	32,00	42,00	1,99 ± 0,85	2,16 ± 0,82
Drąsa	41,33	33,33	25,33	52,00	32,00	16,00	1,84 ± 0,81	1,64 ± 0,75
Efektyvumas reikaluose	20,00	33,33	46,67	28,00	28,00	44,00	2,27 ± 0,78	2,16 ± 0,84
Gyvenimo džiaugsmas	33,33	42,67	24,00	38,00	40,00	22,00	1,91 ± 0,76	1,84 ± 0,77
Išsiauklėjimas	45,33	36,00	18,67	38,00	42,00	20,00	1,73 ± 0,76	1,82 ± 0,75
Išsilavinimas	57,33	26,67	16,00	44,00	30,00	26,00	1,59 ± 0,76	1,82 ± 0,83
Jautrumas	34,67	34,67	30,67	26,00	44,00	30,00	1,96 ± 0,81	2,04 ± 0,75
Nepriklausomybė	26,67	26,67	46,67	40,00	32,00	28,00	2,2* ± 0,84	1,88* ± 0,82
Nesusitaikymas su savo ir kitų trūkumais	5,33	8,00	86,67	6,00	30,00	64,00	2,81* ± 0,51	2,58* ± 0,61
Požiūrių platumas	20,00	36,00	44,00	14,00	46,00	40,00	2,24 ± 0,77	2,26 ± 0,69
Racionalumas	30,67	37,33	32,00	14,00	38,00	48,00	2,01* ± 0,80	2,34* ± 0,72
Rūpestingumas	24,00	37,33	38,67	28,00	44,00	28,00	2,15 ± 0,78	2,00 ± 0,76
Savikontrolė	21,33	49,33	29,33	38,00	20,00	42,00	2,08 ± 0,71	2,04 ± 0,90
Sąžiningumas	50,67	28,00	21,33	44,00	24,00	32,00	1,71 ± 0,80	1,88 ± 0,87
Tolerancija	21,33	45,33	33,33	24,00	38,00	38,00	2,12 ± 0,73	2,14 ± 0,78
Tvarkingumas	26,67	38,67	34,67	32,00	30,00	38,00	2,08 ± 0,78	2,06 ± 0,84
Tvirta valia	36,00	38,67	25,33	38,00	30,00	32,00	1,89 ± 0,78	1,94 ± 0,84

*statistiškai reikšmingas dažnio skirtumas ($p<0,05$)

11 PRIEDAS

Mokymosi pažangumo įtaka vertybių reikšmingumo vertinimui.

Vertybės	Vidutinis (6,1-8) (%)			Žemas (4,1-6) (%)			Rangavimo vidurkis	
	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Vidutinis (8,1-10)	Žemas (4,1-6)
							$n=(218)(X\pm SD)$	$n=(66)(X\pm SD)$
Atsakomybė	58,86	31,43	9,71	68,00	24,00	8,00	1,51 ± 0,67	1,40 ± 0,64
Aukšti siekiai	31,43	29,71	38,86	26,00	32,00	42,00	2,07 ± 0,84	2,16 ± 0,82
Drąsa	41,71	36,00	22,29	52,00	32,00	16,00	1,81 ± 0,78	1,64 ± 0,75
Efektyvumas reikaluose	18,29	38,86	42,86	28,00	28,00	44,00	2,25 ± 0,74	2,16 ± 0,84
Gyvenimo džiaugsmas	41,14	28,57	30,29	38,00	40,00	22,00	1,89 ± 0,84	1,84 ± 0,77
Išsiauklėjimas	40,00	41,14	18,86	38,00	42,00	20,00	1,79 ± 0,74	1,82 ± 0,75
Išsilavinimas	61,71	26,29	12,00	44,00	30,00	26,00	1,50* ± 0,70	1,82* ± 0,83
Jautrumas	29,71	25,71	44,57	26,00	44,00	30,00	2,15 ± 0,85	2,04 ± 0,75
Nepriklausomybė	41,71	31,43	26,86	40,00	32,00	28,00	1,85 ± 0,82	1,88 ± 0,82
Nesusitaikymas su savo ir kitų trūkumais	5,14	17,14	77,71	6,00	30,00	64,00	2,73 ± 0,55	2,58 ± 0,61
Požiūrių platumas	20,57	29,71	49,71	14,00	46,00	40,00	2,29 ± 0,79	2,26 ± 0,69
Racionalumas	27,43	34,29	38,29	14,00	38,00	48,00	2,11 ± 0,81	2,34 ± 0,72
Rūpestingumas	21,71	40,57	37,71	28,00	44,00	28,00	2,16 ± 0,76	2,00 ± 0,76
Savikontrolė	26,86	40,57	32,57	38,00	20,00	42,00	2,06 ± 0,77	2,04 ± 0,90
Sąžiningumas	50,29	35,43	14,29	44,00	24,00	32,00	1,64* ± 0,72	1,88* ± 0,87
Tolerancija	23,43	35,43	41,14	24,00	38,00	38,00	2,18 ± 0,79	2,14 ± 0,78
Tvarkingumas	21,14	44,57	34,29	32,00	30,00	38,00	2,13 ± 0,73	2,06 ± 0,84
Tvirta valia	38,86	38,86	22,29	38,00	30,00	32,00	1,83 ± 0,77	1,94 ± 0,84

*statistiškai reikšmingas dažnio skirtumas ($p < 0,05$)

12 PRIEDAS

Mokymosi pažangumo įtaka vertybių reikšmingumo vertinimui.

Vertybės							Rangavimo vidurkis	
	Aukštas (8,1-10) (%)			Vidutinis (6,1-8) (%)			Aukštas (8,1-10)	Vidutinis (6,1-8)
	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	Reikšmingas (1-6)	Vidutinio reikšmingumo (7-12)	Nereikšmingas (13-18)	$n=(75)(\bar{X}\pm SD)$	$n=(175)(\bar{X}\pm SD)$
Atsakomybė	65,33	26,67	8,00	58,86	31,43	9,71	1,43 ± 0,64	1,51 ± 0,67
Aukšti siekiai	36,00	29,33	34,67	31,43	29,71	38,86	1,99 ± 0,85	2,07 ± 0,84
Drąsa	41,33	33,33	25,33	41,71	36,00	22,29	1,84 ± 0,81	1,81 ± 0,78
Efektyvumas reikaluose	20,00	33,33	46,67	18,29	38,86	42,86	2,27 ± 0,78	2,25 ± 0,74
Gyvenimo džiaugsmas	33,33	42,67	24,00	41,14	28,57	30,29	1,91 ± 0,76	1,89 ± 0,84
Išsiauklėjimas	45,33	36,00	18,67	40,00	41,14	18,86	1,73 ± 0,76	1,79 ± 0,74
Išsilavinimas	57,33	26,67	16,00	61,71	26,29	12,00	1,59 ± 0,76	1,50 ± 0,70
Jautrumas	34,67	34,67	30,67	29,71	25,71	44,57	1,96 ± 0,81	2,15 ± 0,85
Nepriklausomybė	26,67	26,67	46,67	41,71	31,43	26,86	2,2* ± 0,84	1,85* ± 0,82
Nesusitaikymas su savo ir kitų trūkumais	5,33	8,00	86,67	5,14	17,14	77,71	2,81 ± 0,51	2,73 ± 0,55
Požiūrių platumas	20,00	36,00	44,00	20,57	29,71	49,71	2,24 ± 0,77	2,29 ± 0,79
Racionalumas	30,67	37,33	32,00	27,43	34,29	38,29	2,01 ± 0,80	2,11 ± 0,81
Rūpestingumas	24,00	37,33	38,67	21,71	40,57	37,71	2,15 ± 0,78	2,16 ± 0,76
Savikontrolė	21,33	49,33	29,33	26,86	40,57	32,57	2,08 ± 0,71	2,06 ± 0,77
Sąžiningumas	50,67	28,00	21,33	50,29	35,43	14,29	1,71 ± 0,80	1,64 ± 0,72
Tolerancija	21,33	45,33	33,33	23,43	35,43	41,14	2,12 ± 0,73	2,18 ± 0,79
Tvarkingumas	26,67	38,67	34,67	21,14	44,57	34,29	2,08 ± 0,78	2,13 ± 0,73
Tvirta valia	36,00	38,67	25,33	38,86	38,86	22,29	1,89 ± 0,78	1,83 ± 0,77

*statistiškai reikšmingas dažnio skirtumas ($p<0,05$)

13 PRIEDAS

Lyties ir teiginių vertinimo vidurkio priklausomybė

Teiginiai	Vaikinai (n=156)	Merginos (n=144)	p
Kai praeityje buvo nutikę kažkas nemalonaus, jūs buvo linkę sakyti: "gerai, jei taip, tai aš ir taip turiu gyventi"	3,98	3,72	0,199
Painių jausmų ir minčių turi retai arba niekada	3,16	2,78	0,032
Retai pasitaiko tokiu jausmu, kuriu nenori, kad butu:	3,62	3,15	0,016
Niekada nesijaučia išsisėmę ar pralaimėję	3,71	3,94	0,122
Jaučia prasmę dalykuose, kuriuos daro kiekvieną dieną	4,15	4,37	0,228
Jaučiasi tikri, kad gali kontroliuoti save	4,50	4,58	0,702
Mano, kad gydymui turi reikšmes stiprus vidinis nusiteikimas pasveikti:	5,43	5,96	0,003
Yra džiugūs, energingi, kupini entuziazmo	5,03	5,42	0,012
Gyvenimas atrodo visada jaudinantis	4,47	4,70	0,176
Gyvenime turi aiškų tikslą	5,47	5,78	0,029
Asmeninė egzistencija prasminga ir tikslinga	5,04	5,38	0,033
Kiekviena diena vis nauja	4,78	4,81	0,878
jei galėtų pasirinkti, mielai gyventų dar 9 tokius gyvenimus	4,90	5,21	0,093
Išėję į pensiją užsiims nuostabiais dalykais, kuriais visada norėjo užsiimti	5,26	5,45	0,267
Siekdami tikslų pasiekė viską	5,00	5,11	0,393
Jų gyvenimas pilnas nuostabių dalykų	4,97	5,19	0,149
Jei šiandien numirtų, jautų kad gyvenimas buvo prasmingas	4,10	4,74	0,002
Galvodami apie gyvenimą mano, kad yra dėl ko gyventi	4,89	5,25	0,073
Pasaulis prasmingai atitinka jų gyvenimą	4,51	4,60	0,581
Jie yra atsakingi žmonės	4,85	5,27	0,010
Mano kad žmogus yra visiškai laisvas	5,03	5,31	0,120
Galvodami apie mirtį yra pasiruošę ir nebijo	4,25	3,89	0,114
Apie savižudybę nėra net pagalvoję	5,06	4,69	0,127
Mano, kad puikiai sugeba gyvenime rasti tikslą ir paskirtį	4,83	4,92	0,566
Mano, kad jų gyvenimas yra jų rankose ir jį tvarko	4,94	5,01	0,701
Kasdieniai jų darbai malonumas ir pasitenkinimas	4,59	4,36	0,179
Mano, kad rado aiškų tikslą ir paskirtį	4,64	4,93	0,076
Dažnai nesirūpina dėl to, kas vyksta apie juos	3,69	3,65	0,829
Dažnai nustebina elgesys žmonių, kuriuos atrodė gerai pažįsta	4,53	4,82	0,079
Žmonės, kuriais pasitiki niekada nenuvilia	4,24	4,48	0,155
Retai jaučia, kad su jais elgiamasi neteisingai	4,01	3,71	0,127
Retai jaučiasi esą neįprastoje situacijoje, ir nežino	4,26	4,03	0,216